Tartu Riiklik Ülikool
Soome-ugri kultte kateeder

KARJALA RAHVAKALENDER

Diplomitöö

Anne Aer

Juhendaja: prof. P. Alvre

Kaitsmisele lubatud
08.06.82

Tartu 1982

ENSV Ülemnõukogu Presidiumi juures Tartu Riiklik Ülikool

ENSV Ülemnõukogu Presidiumi juures Tartu Riiklik Ülikooli Nõukogu otsusega

TRÜ vastutusega komisjoni otsusega 25. juunist

19 82. a on määratud kõnealusele isikule eri nimi

an kind

TRÜ Teaduslik sekretär

EESSÕNA

Läänemeresoomlastest on oma rahvakalendrit kõige enam uurinud soomlased. Eesti kohta on olemas „Vadja rahvakalender" P. Aristelt, „Eesti rahvakalendri" I osa S. Lätilt ja II osa M. Hiiemäelt ning diplomitöödena A. Paikre „Vepsa rahvakalender" ja L. Virkuse „Isuri rahvakalender". Käesoleva diplomitöö eesmärgiks on anda ülevaade karjalaste kalendrilistest tähtpäevadest ja nendega seotud kommetest.

Praeguseks leavad vanadest pühadest ja uskumustest veel vaid vanemad inimesed, kuid nendadki mäletavad tihti ainult tähtpäeva nimetust, mitte enam kombeid ega täpseid kuupäevi. Samuti on märgata rahvakalendri venestumist, mis tuleneb pikaajalistest tihedatest kokkupuudetest venelastega. Läänemeresoome jaoste paremaks esiletoomiseks on üsnagi suur osa töést pühendatud võrdleva materjali esitamisele mõnede sugulasrahvaste kohta. Nõnmalust mööda on püütud valgustada ka tähtpäeva tekkimislugu.

Käesoleva diplomitöö autor viibis 1978. aastal juulis Leningradi oblastis Tihvini karjalaste külades praktikal ülesandega koguda andmeid karjala pühadest ja tähtpäevadest.

Sealt saadud materjal moodustab viitamata osa tööst. Põhiosa uurimusest toetub karjala-alasele kirjandusele, eeskätt on kasutatud P. Virtaranta, V. D. Rjagojevi, G. N. Makarovi ja E. Leskinen vastavasisulisi töid. Materjali on esitatud nii Karjala ASNV, Leningradi oblasti (Tihvini karjalased) kui ka Novgorodi oblasti (Valdai karjalased) karjalaste kohta, karjalaste hulka on arvatud ka Liivi alade elanikud.

Rahvakalendris on esitatud kõik esiletulnud pühade ja tähtpäevade nimekujud. Nurksulgudes on antud kuupäevad uue kalendri järgi. Pühad on esitatud aastaringselt kuude kaupa, eraldi on juttu istjatsitest ja nädalapäevadest.

Töö ülesehitus on järgmine:

1. Püha karjalakeelne nimetus või nimetused, samuti selle eesti vaste.

2. Karjala kommete kirjeldus vastava püha kohta.

3. Tähtpäeva nimetus teistel rahvastel ja jooni nende kombestikust.

4. Karjala tekstinäited. Iga tekstinäite puhul on säilitatud vastavas teoses kasutatud transkriptsioon; näite lõppu on lisatud andmete olemasolu korral kuuljuhi sünni- ja elukoht, ees-, isa- ja perekonnanimi, vanus ja teksti üleskirjutamise aasta.

PÜHAD JA TÄHTPÄEVAD

jaanuar – jaanuar

üži vuoži ; uvzi vuozi, vuasiõlle (Makarov, Rjagojev 1969: 135); vaslei (Makarov 1963: 102); vuasiõlam-pruazńikka (Rjagojev 1980: 174); vasilla (DKCK: 102) – uusaasta, vassiilipäev

1. [14.] jaanuaril.

Uusaasta koos kolmekuningapäevaga kuulub aastavahetuse tsüklisse, mis algab jõuludega ja kannab nimetust svjatki.

Öösel vastu uut aastat ennustati mitmeti: Kui vana-aasta öösel oli taevas tähine, tuli hea marjaaasta. Eriti palju kombeid on seotud mehelemineku ennustamisega. Neiud raputasid teri kuhja; kelle kuhjast kukk nokkima tuli, see pidi järgmisel aastal mehele minema; sama komme oli ka jõulude ajal (Rjagojev 1980: 214). Käidi ristteel kuulamas; kustpoolt kuuldus kuljuste helinat, sinnapoole sai tüdruk mehele või võttis uksermees sealtpoolt naise; karjumise ja nutu kostmine tähendas surma. Mõnel pool tuli enne kuulamist enda ümber ring tõmmata, et pahad vaimud ligi ei pääseks; vahel võeti kaasa laudlina koos toidupurudega (Pal-

meos 1962:215). Pinust puuhalge tõmmates tegid tüdrukud kindlaks tulevase iseloomu: sile halg tähendas head meest. Kui tüdruk viskas kaevu lumepalli ja kostis sulpsatus, sai ta jutuka mehe. Paariminekut ennustati ka nõeltega: alustassile vette pandi märgitud nõelad ujuma, kui nad kokku said, oli oodata pulmi, kui aga nõelad uppusid, tähendas see asjaosaliste peatset surma (Palmeos 1962: 182-184). Tuulati akende all: kes kuulis midagi head, sel tuli hea aasta, kes halba, sel oli terve aasta halb. Tuleviku teadasaamiseks valati ka tina.

Uusaastal käidi istjatel. Kevinud oli mööda küla jalutamine – gulánje (Makarov 1963:102).

vps uz' voz' (Paikre 1972:9), vdj üsi võsi (Ariste 1969:9), is üz võsi (Virkus 1980:17). Vepslastelt on komme surma ennustada: lusikad pandi sõela sisse ja valati veega üle, lusikate külmumise järgi saadi teada, kas on oodata lusika omaniku surma (Paikre 1972:9). Vadjalased kasutasid ennustamisel tina asemel mõnikord munavalget (Ariste 1969:9). Isurid nagu eestlasedki uskusid, et uusaastal ei tohi naisterahvas esimesena külla tulla, ta viivat enesega kaasa tuleva aasta õnne (Hautala 1948:13). Kõikjal tunti ristteel ja akende all kuulamist. Isurid ennustasid siiski rohkem kolmekuningapäeval (Virkus 1980:18).

ee uusaasta, uus jõul (Eisen 1931:11), sm uusi-

vuosi, uudenvuodenpäivä (Vilkuna 1950:13), uusi joulu (SKES I:119). Soomes tuli uusaastal olla hästi usin, siis oldi terve järgmise aasta nobe; vanad võlad püüti igal juhul enne uusaastat ära tasuda (Vilkuna 1950: 13, 19). Eestis nimetatakse uusaastat nul nääripäevaks, see on laen rootsi keelest: vrd. rts nyår 'uusaasta' (Eisen 1920a: 142; Lätt 1970: 11).

Aasta alguse pühitsemine 1. jaanuaril ei ole läänemeresoomlastel eriti vana komme. Enne 1691. aastat, mil 1. jaanuar ametlikuks aasta alguseks kinnitati, loeti aasta alanuks jõulust. Seetõttu on eesti keeles uusaasta nimena säilinudki uus jõul, pärisjõulu nimetatakse vanaks jõuluks (Eisen 1920a: 141). Sama nimetust kohtame ka soome, vadja ja isuri keeles: uusi joumu, uusi joulu jne. (Ariste 1969: 9).

Vellgi varasema perioodi aastavahetus langes seomeugrilastel sügisese koristusaja lõpule (Eisen 1920a: 143; Vilkuna 1968: 13). Selle tõttu on praegusele uusaastapäevale üle kandunud vana lõikuse lõpetamisega seotud jooni. Eestis on uusaastal „metsik" tehtud, mõiste peaks olema sama, mis soomlaste kekri (Laugaste 1963: 73); samanimelist püha tähistasid soomlased 1. novembril (Vilkuna 1950: 290). Karjalaste kegrinpäivä oli 1. oktoobril, kui mõõe näärisoku taoline kegri perest perre käis; samalaadset rohtudest habeme ja pahupidi kasukaga

olendit tuntakse Valdai karjalaste juures Tšuudo nime all ja see käib ringi sügiskaudel ajal (Virtaranta 1961: 192-193, 176; 1967: 50-51).

Kombestiku kirjeldused toodud tekstides näitavad, et minaasta on pühana säilitanud vanu eelkristlikke kombeid, millest peamised – ahjelu ja surma, samuti ilma ennustamine – on säilinud meie päevini. Ristlee tähtsat osa selgitab arvatavasti ristimise mõju (Eisen 1920b: 107, 111-112), s.t. ristlee sai pühaks paigaks alles kristluse ajal, kuigi ristlega seotud ohverdamisi ja muid kombeid on teada juba paganlusest.

1. minäśśin imaalma. otin stolanda skoattéśin muźikoińke i veičeńke. šieľä oldih murut. pańin kainaloh. minma ruvettih haukkumah mejän, kunne šie lähet, šiuma liew rõähkä, nikśi otit murunoińke. mie šanoin, rõähkä miuma, ei teiľä. huomena üźi vuoži, lähen kündeľemah, midä miuma rukiew kümumah, mänengõ mie miheľľä. minma ruvettih haukkumah. olet vieľä nuori, ei pie šiuma vieľä miehiľä. läksin koišta üksin verejän tagõakši. nõajän čortan, šeižauvuin keškeh üksin, skoattéri kainaloššа. šeižon, iče šäräjän, varajan, kučun, tuigõa rüheštä, küliištä, šuoloišta, mečištä miuuo, šanokkõa, midä miuma kümuštõa. mie küseń, ajetah ruoššaalma hebožiе, perretah,

ɣükaijah. hebožie pidõõ ei šõa. minna tukat põääšša
nõštih, ääšen keriüdii paikka. mie põlläššüün, mie en
doidi kodih. nämä ajetah šiškožet. hüö minn tape-
tah. mie rubein vanguman, čur po·no, elgõõ tungõa
miemo. rubein ristinäh šilmie. hüö kavotih. mei
hüppäin kodih. en manttan nemi·dä.

Jakonovo < Neblitša, Matjona Dmitrijevna Trofimo-
va, 78-a., 1961. (Palmeos 1962 : 115-116).

'Sõin õhtul. Võtsin laualt lina lusikate ja noaga.
Seal olid purud. Panin kaenlasse. Meie omad hakkasid
mind hurjutama: „Kuhu sa lähed? Sa tud pattu (= sul
on patt), miks sa võtsid purudega?" Ma ütlesin: „Patt
minul, mitte teil. Homme on mu-aasta, lähen kuulata-
ma, mida mul hakkab kulduma, kas lähen mehele."
Mind hakati hurjutama: „Oled alles noor, sul pole veel
mest tarvis." Läksin kodust üksi väravate taha. Tegin
imberringi joone, jäin keskele üksi seisma, lina kaenlas.
Seisan, ise värisen, kardan, kutsun: „Tulge rehest, saunast,
soodest, metsadest minu juurde, ütelge, mida ma saan
kuulda." Ma kuulen, aetakse piitsaga hobuseid, peks-
takse, ptrnutatakse. Hobuseid ei saa pidada. Mul tõu-
sid juuksed peas püsti, päris rätik läheb lahti. Ma
ehmusin, ma ei jõuagi enam koju. Need sõidavad, ku-
radid, nad tapavad mu. Ma hakkasin karjuma:
„Surr täis, ärge tulge minu juurde!" Hakkasin risti
ette löönma. Nad kadusid. Ma jooksin koju, ei saanud
millestki aru.'

2. kunnẹmah, misšä on doroga dorogašta põälʹičči, rissit. ka kušša puolẹšša kumuv, vaŋguv ilʹi itköv ilʹi čimužima hebozẹma ajav. kušta puolẹšta čimužet ollah, žeh puolẹh tüttö michelläa mänöv, ilʹi briha täštä puolẹšta naiččov. vaŋguv, tože žeh puolẹh michelläa mänöv, ilʹi gulʹäimah tulov. a itköv, kušša puolẹšša, nin tüttö kuolov. tädä varatah, ka kuin itköv. misšä.

pannah užikkah kinoa i tulẹma šudatẹtah i raškietah vedeh. veješšä täniä kina lienöv ilʹi kodi, ilʹi hebone, ilʹi gröbu, ilʹi briha, ka mütüš vanoaččov, ilʹi risti. i kačotah täh kinah, miže lieni. lieni risti, nin kuolov tüttö. sarkat vanoačetah, tulmah kožiččemah. hebone nin ženihällä äija hevoista, lehmöä, bohatta ženihä. a kinoa tädä ei šoa arvata, miže vanoačči kina, šilloin tüttö rubiev dümaimah ičelläa, nikeln mima michelläa ei ota. nin že i briha.

šida ütta vuotta raš pinošta hamon dʹernatah. popadiv šilʹie, šilʹie hango, nin hüvä briha, krasši. voi, a popadiv okšikaš, nin päha briha.

ka, tüttö noadiv kömun sumešta, i suov kaivoh. kuim blʹukšahtav, nin lienöv pagižija briha, drügu ilʹi užikka tütön, a ei blʹukšaha, nin ei pagižija.

šida vielä raškietah kakši niegnoa čainoih blʹuccäzeh. blʹuccäzẹšša vičči, i nämä niegnat

ei upòta, i hüö kävelläh vettä müö, ciššütäh, i toiʰ-toizeh törkkǫäčetäh. üksi ńiegla om, briha, toińe tüttö, ollah zamietkat niegusiśśa, soidiečetah nämä ńiegiat, i tüttö i briha, üksi miehellä mänöv, toińe naiččow tämäńke briańke tämä tüttö. ńiegiat ei soidiečeta, heilä žen, vuodena, tütöllä miehellä ei šõa männä, i briharma ei šõa naija. a kui nämä ńiegiat upotah vedeh, ńin molemma, tüttö i briha kuolah. üksi ńiegla uppuow, ńin tüttö kuolow, a briha ńiegla uppuow, briha kuolow.

ütta vuotta vaš, ikkun, adᵃ künnelmah tütöt, miišä adahõana ikkunat peŕtiśśä. i külüw, midä peŕtiśśä paiśśah. hüvöä paginõa ili pahõa paiśśah, i tütöt --- konže briha istuoccow tütöllüe, rubiew pahoja sanoja pagižemah ili hüvie.

Markova, Andrei Vassiljevitš Vassiljev, 67-a, 1960.
(Palmeos 1962: 182-184).

'Kuulatakse, kus tee on üle tee, ristid (s.o. õõl vastu ust aastat käiakse turistil kuulamas). Vaat, kuspool kostab, karjub või nutab või kuljustega hobusega sõidab. Kust poolt kuljused on, sinnapoole läheb tüdruk mehele või noormees võtab sealtpoolt naise. Karjub, ka sinnapoole läheb mehele või tuleb kuramerima. Aga kuspool nutab, siis tüdruk sureb. Seda kanditakse, vaat kui kuskil nutab.

Lusikasse pannakse tina ja sulatatakse tuul ja lastakse vette. Vees sellest tinast saab kas maja või hobune või rist või noormees, vaat, missugune valamisel kujuneb,

või rist. Ja vaadatakse seda tina, mis see tuli. Tuli rist, siis tüdruk sureb. Saab saan, tullakse kosima, hõbune, siis peigmehel on palju hõbuseid, lehmi, rikas peigmees. Aga seda tina ei või ära arvata, mis see sai valades tinast, siis tüdruk hakkab endamisi mõtlema: keegi ei võta mind mehele. Samuti ka noormees.

Siis vastu uut aastat tõmmatakse pinust puuhalg. Satub sile, sile halg, siis on hea noormees, ilus, aga satub okslik, siis paha noormees.

Vaat, tüdruk teeb lumest kämku ja viskab kaevu. Kui sulpsatab, siis tuleb tüdrukul jutukas (= kõneleja) noormees, armsam või mees, aga ei sulpsata, siis mittejutukas.

Siis veel lastakse kaks nõela alustassile. Tassil on vesi ja need nõelad ei upu ja nad käivad mööda vett, liiguvad edasi ja miksivad teineteist. Üks nõel on noormees, teine tüdruk, nõelte küljes on märgid, lähevad need nõelad kokku ja tüdruk ja poiss, üks läheb mehele, teine võtab naise, selle noormehega see tüdruk. Nõelad ei lähe kokku, tulevat aastal nad, tüdruk ei saa mehele (minna) ja poiss ei saa naist võtta. Aga kui need nõelad upuvad vette, siis mõlemad, tüdruk ja poiss, surevad. Upub üks nõel, siis sureb tüdruk, aga upub poisi nõel, sureb poiss.

Vastu uut aastat kuulatavad tüdrukud akna all, kus tares aknad madalal ja on kuulda, mis toas kõneldakse. Head juttu või paha kõneldakse ja tüdrukud — — Kui noormees istub tüdruku juurde, hakkab palju sõnu kõnelema või häid.'

3. lähtietäh kündeżemah ütta vuotta naš. dorogadda
nõajitah čertan i künnemmah podruškoiŋkeda iihekšän kešša
--- šanow, mie rubien kündeżemah, midä kümmv. ajaw ko-
žiččemah kelmožiŋki. ka šanow, tänä minn ženihä. čertan-
za šeižow i vaŋguw, čur täüžü, čur täüžü! nüttenä toine
rubiew kündeżemah, tõže šielä --- mie en tie, hukka ajaw
vaččahima. höän ei kerrin začurie i pölläštü i huimeńi. i
lieńi huimaine. a toizet kaikin čertanda uijittih pagoh mečč-
äh. kaikin ken kunnegi, kavottih i ei löüvettü heidä, vihrom
vei hejät tümemda --- i kaikki. i kündemuš noppiečči.

Markova, Maria Jegorovna Pavlova, 62-a., 1960.
(Palmeos 1962: 189).

'Lähevad kuulama vastu uut aastat, teevad tee
peale jaone ümberringi ja kuulavad sõkrannadega iihekska-
kesi --- ütleb: „Ma hakkan kuulama, mida on kuulda."
Sõidab kellukestega kosja. Vaat, ütleb: „See mu peigmees." Sei-
sab jaone peal ja hüüab: „Surr, täis, surr, täis!" Nüüd hakkab
teine kuulama, ka seal --- „Ma ei tea, hunt sõidab ratsa."
Ta ei jõudnud surr ütelda ja kohkus ja läks lolliks. Ja
jäi lolliks. Aga teised kõik läksid jaonelt metsa pakku. Kadu-
sid kõik, kes kuhugi, ja neid ei leitud, tuulispark viis neid
tuulega ära --- Ja kõik. Ja kuulamine lõppes.'

4. a roštuošta lähtietäh zbornoit. lähtietäh zbor-
noit, tullah zbornoileih. ka enžimähe ka tiälä kaškipuwsalla

zbornoi, toine ka vasl'eista (14.I) prudovoilla. šiel'ä, nu ev, ne obezatel'no iheššä külässä, bivajet i kahešša kerdah. ka kerätäh aigah čelovek dvatsat. ka otetah kakši-kolme, mi on, hevoštä, jedinoličnoit heborzet oldih. vallaštaw tuatto, l'ibo vel'l'et, heborzet i lähtietäh. goštie keriämäh. kerätäh, goštät tullah. varušetah, i l'iew šem časow, lähemmä beševolah.

Maloje Niviš'če, Paraskorja Vassil'evna Ivalova, 60-a, 1960. (Makarov 1963: 102).

'Aga jõuludest algavad kogunemised. Jõuavad kogunemised, tullakse kokku. Vaat esimene, vaat šin Maloje Niviš'ties kogunemine, teine vaat vassiilipäeval (14.I) Prudovkas. Seal, no ei, mitte tingimata ühes külas, on ka kahes kõrraga. Vaat koguatakse mõnikord inimest kakskümmend. Vaat võetakse 2-3, mitu on hobust, isiklikud hobused olid. Valjastab isa või vennad hobused ja minnakse külalisi koguma. Kogutakse, külalised tulevad. Tehakse süüa, ja saab kell seitse, läheme istjatele.'

5. kolmas – vuasil'u, ennevanhas, poštavonnu uvzi vuozi, jäl'l'es rastavua nedäli, sit vuasil'u.

Petšnaja Selga, Anna Ivanovna Tutturena, 78-a, 1961. (Makarov, Rjagzjev 1969: 135).

'Kolmas – vassiilipäev, ennevanasti, vana aoodi uusaasta, peale jõulu nädala pärast, see on vassiilipäev.'

6. Roštuona dai rudena vuodena käydii kirikköö tooze [---] Vasilla se on rostuosta nedeli, kaksi nedelie on vieristää.

Jouhvuara, Maria Ivanovna Tšurujeva, 61-a, 1972. (DŽCK: 102).

'Jõulu ajal või uusaastal käidi kirikus ka. [---] Vassilipäev on jõulust nädal, kaks nädalat on veeristed.'

vederisto, vežiristä; vieristä (Ariste 1969: 13); vieristä (Makarov, Ljagojev 1969: 206); vieristä (Leskinen 1932: 135); vieristäh (Virtaranta 1961: 176); ve.deristä (Virtaranta 1964: 14); vieristä, kreštšenja (DKCK: 104); kreštšenie (Palmeos 1962: 117) – kolmekuningapäev, veeristed

Kristuse ristimine 6. [19.] jaanuaril.

Selle päevaga lõppes 12-päevane nääritsükkel (Tampere 1965: 222). Hommikul käidi kirikus. Pärast jumalateenistust tuldi ikooniga veekogu juurde, kus papp vett õnnistas. Järgnes jääaugus suplemine. Püha vett viidi ka koju, kus sellega piserdati lapsi ja loomi. Küüdi aladel on tüdrukud kolmekuningapäeva hommikul end jääaugul alasti võtnud ja veega üle valanud. Ülevalajaks võis olla ka mõni poissmees, kel arvati olevat õnneltk käsi. Protseduur ise pidi aitama armuasju edendada (Virtaranta 1964: 15). Sama võidi teha jõulupajal (Virtaranta 1964: 11). Valdai karjalaste juures „mõõdeti"

kolmekuningapäeval varbaeda: kogunes paaritu arv tüdrukuid, käed sirutati välja, üks luges ära varvad, mida alatati haarama; kui varbu oli paaritu arv, oodas lugejat igavese tüdruku saatus (Palmeos 1962: 117).

Vee pühaks pidamine on arvatavasti iirgne tava, sest just enne papi õnnistamist käidi end veega üle valamas. Samuti annab sellest tunnistust jüripäeva kombestik: vett või vesist kohta karja piiramiseks peeti piimaanni edendajaks, ka pajuvitsad visati peale karja väljaajamist jõkke (Vintaranta 1963b: 87; Palmeos 1962: 188). Eestlased ja liivlased pesid endalt ristimisvett maha samuti jõeveega (Eisen 1927: 62). Seega on muistne usk sulanud ühte usuga õigeusu papi poolt õnnistatud vette.

Jääauk, milles supeldi, kandis nime jordan. See nimetus on hakanud tähistama ka kolmekuningapäeva üldse.

Karjala püha nimetus on tõlkelaen vene keelest. Sama püha on venelastel tuntud nimetuste богоявленье, богоявленье, крещенье (Ariste 1969: 13) või крещенье (Tampere 1965: 252) nime all. Neist on tulnud ka vps vedéristim (Paikre 1972: 17), vdj vērissē, vierissie (Ariste 1969: 13), is. veseristä, vesiristä (Ariste 1969: 13; Virkus 1980: 23). Kõikide eelnimetatud rahvaste juures tunti vee „ristimist" kolmekuningapäeval, samuti on see püha seotud ilmaennustustega. Vadjas heideti kaevudesse puust ristikesi ja tehti kriidiga riste uste ja akendele; üldine oli herneste keetmine ja söömine, millest loodeti head hernekasvu (Ariste 1969: 12). Isurid ennustasid tuleva aasta jõukust: võeti kolm taldrikut, asetati kummuli

lauale; ühe alla pandi raha, teise alla leiba, kolmas jäi tühjaks. Selle järgi, millise taldriku kuigi valis, saadi teada, kellele järgmer aasta toob jõukust, kellele vaesust (Virkus 1980:25).

sm loppiainen (Virkuna 1950:21), kolmen kuninkaan joulu, vedensiunauspäivä (Paikre 1972:17); ee kolmekuningapäev, imed pühad (Eisen 1926:143), kolme-kuninga-püha, kolm-ainu-jumala püha (Wied:180, 1001); ka on päeva nimetusi, mis väljendavad selle kuulumist vanasse jõulutsüklisse: kolmandad jõulud (Eisen 1926:143), jõulu lõpp, jõulu saba (Eisen 1931:11). Eestis ja Soomes kui luteriusulistes maades oli kolmekuningapäev vähem tähtis kui kreeka-katoliku usku rahvaste juures (Tampere 1965:222; Virkuna 1950:21). Ööl enne kolmekuningapäeva valati Eestis hobuste kohta õnne, terve öö pidi põlema küünal. Ajavahemikus jõulust kolmekuningani ei tohtinud kätte võtta kirvest ega kedrata: sel ajal usuti liikvel olevat surnute hingi ning neil pidi olema täielik rahu (Eisen 1926:143).

1. Siidä vieristä ku tulou, [---] kirikössä sluužitaa. [--] Viilä mennää kirikköö, niissä märissä sobitsa, da eigo prostuditte en tie kuin, kuplitti täytöt, a krihat ei.

Jouhvuara, Maria Ivanovna Tšurujeva, 61-a., 1972. (DKCK:102).

'Süs kui vieristed tulevad, [--] kirikus teenitakse. Uuesti minnakse kirikusse, neis mägades võrastes, aga ei kolme-

tatud ei tea kuidas, suplesid tüdrukud, aga poisid mitte.'

2. No, nii hiän käveli kaksi kerdua jordanaa, kahtena vuodena. Kolmatta en muissa, a što kahtena käy, kaksi jordanua kylʹbi vierissän aigaa i nyttem on elossa vielä inehmine.

Mändyselgä, Praskovja Stepanovna Saveljeva, 62-a., 1975. (ÖKCK:106).

'Noh, nii ta käis kaks korda jordanis, kahel aastal. Kolmandat ei mäleta, aga et kahel käis, kahes jordanis suples kolmekuningapäeva ajal ja praegu on elus veel inimene.'

3. jordan se luajitah üheksiä süldü, üheksä süldü on, kus se on sürä moine kohtu, da jordan laitah. i se laitah huondeksel vieristännü. huondeksel laitah mužikat, mõžet on kümmene mužikkua purastajua: sie on vetʹ jie toiči metrie sangie. doi laitah se jordan. nih kerdü jordanniekkua ajjü, pappiloil se ülen hüvä mieles, što jordanal rahvas tullah, kačo nügöi vierujjah täs. a rahvas mennäh, mennäh nidä peris, što meile jumal riehkis prošttiw; da mõžet nie sie, kačo, minul riehkie on äjjü: midä tahto kielastin, libo varrastin, libo myjjen mužikoin kele elin, libo midä tahto: anna jumal riähkis prostiw, kerran jordanan külvea. kolmekümmenen gruadussie, kolmekümmenen vüzi on všlü. da.

sit lähtemmö jordanal. sukkaizet pannah jalgah, pluatťaine pannah üksi, ewle müdu ni midä, ku alaštitoi, räččinäine (pluatťaine) piel üksi, müdu ewle mittumua, alashibju. pannah noskaizet hienoizet, ei üü ostonoskaizie panna, kois kuvattih enne räččinäizes langas, net noskaizet jalgah panow, da sit seizow kakbi čuassū. pappi vai nettü sidä rištiw ainos, kuńi käske ei sinne jordanah hüpätä, a hüppiemäh ku ruvetah, käzipaikat sivotah nettäh, keskikohtaizel, da otetah nie hüvä nostai siepäi: häi hüppie sinne sivälhäi. [---]

sit muga sidä jordanua ainos piettih. papit ihasteksis oldih: papit pandih sinne griwnua, kopeikkua (vai mit oldih) net jordandengat, konešno, da sih käwdih riehkī sanomah da kaikkie.

Veškelitsõ, Jevdokija Vasiljevna Nikonova, 63-a, 1965.
(Makarov, Rjagojev 1969: 207-209).

' Jordan see tehakse iheksa nädala, iheksa nädala on, kues see on selline nigav vesi, ja jordan tehakse. Ja see tehakse kolmekuningapäeva hommikul. Mehed hommikul teevad, võib-olla on küsime meest raiumas: seal on ju jää vahel meetripaksune. Ja tehakse see jordan. Siia koguneb palju rahvast, pappidele see üleni meile järele, et jordanile rahvas tuleb, vaat ikka uusb rahvas. Aga rahvas läheb, ja minnakse sellepärast, et jumal meile patud andestab; ja võib-olla, vaata, minul palle on palju: midagi petsin, või varastasin, või elasin keelatult võõraste meestega, või midagi – las jumal annab patud andeks, korra suplen jordanis. Kolmkümmend kraadi, kolmkümmend viis on külma. Jah.

Siis läheme jordanile. Sukad pannakse jalga, ainult kleidike pannakse selga, rohkem mitte midagi, nagu alasti, ainult kleidike seljas, muidu mitte midagi, alasti. Pannakse õhukesed sokid, ei panda ostetuid, kodus kooti enne talvisest lõngast, need sokid pannakse jalga, ja siis sõidetakse kaks tundi. Papp aga ütleb seda veel muudkui, kuni ei käsi sinna jordanisse hüpata, aga kui hüppama hakatakse, seotakse käterätik sia, keskkohta, ja võetakse heaks väljatõmbamiseks salt: ta hüppab sinna nigavasse. [---]

Nii alati korraldati suplust. Papid rõõmustasid. Papile, muidugi, pandi sinna grivnasid, kopikaid (või nis alsid) jordaniraha, käidi sia patte andeks saamas ja kõik.'

4. nüttenä rubiemma vuottamah kreštšenïedä. pidäv keräidie vijellä tütöllä. pidäv keräidie, štob ei oiś pôarie, ükši ristikanža štob oiś liga. läksimä tüttölöiśke mittõamah aidõa šüllellä. kõät čihotat, mittoat, on aida pôalikkažišta seižatettu. a toine jällešti nugov. nugov pôaražin. kakšin pôalikkažin ottav, kakšin pôalikkažin nugov. pôarat lietäh, ligõa ei lie, lähen miehellä, liga liev, jõän. minna lieńi liga pôalikka, minna šanottih, šie mittait, šinna lieńi liga. mie riputin põän, minna ei vijdin pôara, mie jäin tütökši. igäh lienen tüttö, minna ruvetah nagramah, jäit igäh, rubiet heboźie pölläteliniäh.

Jakonovo < Neblitša, Matrjona Dmitrijevna
Trojimova, 78-a., 1961. (Palmeos 1962: 117).

'Nüüd hakkame ootama kolmekuningapäeva. Peab kogunema viis tüdrukut. Peab kogunema, et ei oleks paari, et üks inimene oleks ülearu. Käksime tüdrukutega koos nõlega auda mõõtma. Sirutad käed välja, mõõdad, aed on varbadest püsti pandud. Aga teine järel loeb. Loeb paarikaupa, kahe kepi kaupa võtab, kahe varna kaupa loeb. Saanad paarid, ülearust ei jää, lähen mehele, jääb ülearune, jään. Mul tuli ülearune varb, mulle öeldi: „Sina mõõtsid, sul jäi üleliigne." Ma laksin pea norgu, mul ei tulnud paari, ma jäin tüdrukuks. Olen igaresti tüdruk, mind hakatakse naerma: jäid igaresti, hakkad hobuseid hirmutama.'

pühän lasku; pyhälasku, pyhälaśku (ÕKCK: 102, 112, 132); *pühäkesk* (Makarov, Kjagojev 1969: 82); *pühänskeiski* (Palmeos 1962: 103); *pü·hàkesk* (Viitaranta 1963b: 109); *pühàkesk* (Viitaranta 1964: 12, 13) — (jõulu) paastuvahe

Kestis jõulust vastlateni, nii et enamik sellest jäi jaanuarikuusse. Aastas oli üldse neli paastuvahet. Jõulu paastuvahes võidi korjas käia ja pulmi pidada, kevadist ja suvist paastuvahet selleks enamasti ei kasutatud (Makarov, Kjagojev 1969: 82). Väga levinud oli regedega kelgutamine ja hobustega sõitmine (ÕKCK: 113), käidi ka üksteisel külas ja istjatseid pidamas. Tihti tapeti looma: võis ju paastuvahes liha süüa, ja jäig-

nemas oli suur paast (Viitaranta 1963b: 109).

vps aeg, pühäkešk (Paikre 1972: 24); vdj pühä väli (Ariste 1969: 16); is pühä väli (Virkus 1980: 31); sm selkävükot (Vilkuna 1968: 24) ja välipäivät (Viitaranta 1964: 12). Vadjas käidi mardisanditamas (Ariste 1969: 16), isuri noored riietusid mõnikord istjatsitele minnes ümber, end kellekski teiseks maskeerides (Virkus 1980: 31).

1. sruadbuaigu oli süvisarres libo pühäkeskes, harvah – kerätarres, I a heinarres da leikkavoaigah – se vai ülen suvres nuvžas: konzu eglo perehes emändiä, libo konzu ucidüine on vačanke, oli moižii kummii eläjes].

Negrega, Klardija Aleksandrovna Guljavševa, 65-a., 1964. (Makarov, Rjagajev 1969: 82).

'Pulmade aeg oli sügisene või jõulu paastuvahe, harva – kevadine paastuvahe, [aga heinaajal ja lõikuse ajal – see ainult väga suurel vajadusel: kui ei ole peres perenaist, või kui tüdruk on rase, olid ka imed elus].'

2. müö pi·hälasku kui tu·li / müö la·skimmo mä·es / ši·nareil ajettih mä·geh / šu·reh mä·geh ši·nareil / si·nne ei la·psī laskiettu...

Sloskola < Suojärvi, Maria Ivanovna Kirillova,

53-a., 1950. (Virtaranta 1967: 65).

'Meil paastuvahe kui tuli, me laskvime mäest. Regedel sõideti mäele, suurele mäele regedel. Sinna lapsi ei lastud...'

3. nu ka pühän-laśku tulõ // pühän-laśkuna icl'l'ä čurattiį // ka ajeldiį kaikelda // kaikkiella volostilla ajellah ajellah // illakśi tullaą kaikim miçän küläžh // mäntie min verda hebośie // ajellah / čuratah.

(Rjagujev 1980: 209).

'Nii kui paastuvahe tuleb, paastuvahes vanasti sõideti. Ka tuldi kõikjalt, kõik külad sõitsid kohale. Õhtuks tullakse mii küllä. Ma ei tea, kui palju hobuseid. Tullakse, sõidetakse.'

4. i se·m pühäkeskem mi·ehe·le mä·ni / Pä·lärvei D'i·änäižem Ma·ťin tagaze.

(Virtaranta 1964: 12)

'Ja sellen paastuvahes mehele läks, Pälgärve Jäänäise Mati naiseks.'

5. a hä·kid meil / ku·j_ oldi ne·l'kerai·žet hä·kid / d'älgeme ke·zad / ne·t pa·nimmĕ_ e·riže / i põtò·m hü·vä·d he·inâm šü·ötettĭ / dá:uhvede·s d'u·otettĭ / pi·d'imme ra·štavaišu·ai / põtò·m iškimme ra·štavad e·dehko pü·häkeskeks.

(Virtaranta 1963b: 109).

'Aga härjad meil, kes olid neljasuvised härjad, päast seve panime eraldi, ja siis hea heinaga söödeti, jahuvega joodeti. Pidasime jõuluni, siis tapsime pärast enne jõulu paastuvaheks.'

Jevrali – veebruar

streteńja (ŁKCK: 120); streteńńi, striteńja – küünlapäev

2. [15.] veebruaril.

Mäletatakse vaid päeva nimetust ja seda, et ta jäi veebruarikuusse. Vipsa rahvakalendris pole küünlapäeva märgitudki, isurite juures mäletati päeva nimetust (Virkus 1980: 34), vähe populaarne oli küünlapäev ka vadjalaste juures (Ariste 1969: 18).

vdj streteńńi, sreteńńi (Ariste 1969: 18); is strētteńje (Virkus 1980: 34). Tähtpäeva nimetus on saadud venelastelt: vn стретение (Ariste 1969: 18). Venelaste juures oli küünlapäev samuti ebapopulaarne ja ellekäige kiriklik püha. Vanemas vene traditsioonis tähistas стретение talve ja suve heitluse lõppu suve või ka kevade kasuks (Lätt 1970: 59).

Eestis olid tähtpäeva nimetusteks veel küünla-Maarjapäev (Eisen 1926: 70), Maarja puhastamise päev (Lätt 1970: 56), Soomes kynttilänpäivä (Wilkuna 1950: 39), kynttelinpäivä (15: 546) ja künttilpäivä (Ariste 1969: 18).

Eestis oli see päev naiste püha, mil mehed tegid koduse tööd, naised aga käisid külas või ka kõrtsis (Lätt 1970: 57). Joodi punast viina – küünla- e. maarjapuna. Jooja pidi järgmisel suvel olema sääskede

eest kaitstud ja ka muidu terve (Eisen 1926: 70; Lätt 1970: 58).

Lääne-Euroopas lasti küünlapäeval küünlaid õnnistada. Saksamaal asetati küünlad akendele. Sellistes kommetes avaldub uskumus tule ja valguse puhastavasse ning kaitsvasse mõjusse (Lätt 1970: 56).

Lihanedal', lihapühänasku (Virtaranta 1964: 80); *liha-pühänlasku* (Rjagojev 1980: 208) – *lihanädal, liha-paastuvahe*

maidonedal' (Virtaranta 1964: 80); *maido-nedäli* (Rjagojev 1980: 208); *maidopühänasku* (Virtaranta 1964: 80) – *piimanädal, piima-paastuvahe*

Liha- ja piimanädal olid kaks teineteisele järgnevat nädalat enne lihaheidet e. vastlapäeva, kust peale algas lihavõttepaast. Lihanädalal võidi veel lihatoite süüa, piimanädalal oli see juba keelatud (Virtaranta 1964: 80; Rjagojev 1980: 208-209). Jätkusid istjatsed, hobustega sõitmine ja jalutamine.

Sugulasrahvastelt selliseid nädalate nimetusi pole teada; Vadjas nimetatakse vastlapäeva-eelset nädalat võinädalaks (Ariste 1969: 21).

1. endžimaj oli *lihanedal'* / šid *maidonedal'* / *liha-*

pühänasku ku proidi / maidonedalil lihad emme šüödü / a ku maidopühänasku proidi / šid oli sürpühä / seittseme nedälizo / pühitsimme äijäipäivii suai.

(Virtaranta 1964: 80)

' Esimene oli lihanädal, siis piimanädal. Liha-paastuvahe kui möödus, piimanädalal liha me ei söönud, aga kui piima-paastuvahe möödus, siis oli suur paast, seitse nädalat, paastusime liharõtteni.'

2. on liha-pühänlasku / ēziśtäh on / pühän-kežeššä / liha-pühänlasku // šidä ka nedäliine proidü // maido-nedäli nazivaiččiččõ // tämä pühän-lasku // a liha-pühänlažun / nedäli liemõ // maido-nedäli // lihua ei anneta // značit naim maidua annetaq.

(Rjagojev 1980: 208-209).

' Kõigepealt liha-paastuvahe; möödub nädal pärast liha-paastuvahet – piimanädal, see on paastuvahe. Aga liha-paastuvahest nädal edasi, piimanädal; liha ei anta, tähendab vaid piima antakse.'

liukupäivä; mõasleničča (Leskinen 1932: 92); muaslička (Makarov 1963: 102); muaslentša (Virtaranta 1961: 182) — liharaide, vastlapäev, vastlad

Vastlapäev oli liikuv püha, mille täpne aeg oleneb liharõõtlest, sest vastlapäevast algas liharõõtepaast, mis kestis seitse nädalat. Ajaliselt võisid vastlad jääda ajavahemikku 8. II - 7. III, päeva tähistati noorkuu teisipäeval (Lätt 1970: 89; Tampere 1965: 255).

Vastlatel ei olnud midagi ühist kiriklike toimingutega, nad olid rahva rõõmupidu enne pikka paastu. Regedega-saanidega sõitmine kestis terve paastuderahelise aja, vastlapäeval lisandus sellele veel liulaskmine: kui pikk oli esimene liutee, nii pikaks kasvasid linad (Leskinen 1932: 92). Pandi tähele ilma: kui vastlanädalal sadas lund, oli sügisel oodata palju seeni (Leskinen 1932: 92).

Liulaskmisest ongi kujunenud karjala päevanimetus liukupäiva, siit ka vdj liukupäivä (Ariste 1969: 21); is liugupäivä (Virkus 1980: 37). Vadjas on rohkem levinud eelkristliku päritoluga nimetus tšihslago, mis on samatuveline eesti sõnadega kihl, kihlama, kihelkond ja algselt tähendanud 'pant, leping' (Ariste 1969: 21). Vepsa kihapanom, pühäpanom (Paikre 1972: 29) ja soome laskiainen (Wilkuna 1950: 60) viitavad ilmselt paastu algusele, paastu laskumisele. krj muaslentša, mõasleničča ja is maslitša (Virkus 1980: 37) on laenud vene keelest — va масленица (Tampere 1965: 228).

Karjalaste, isurite, soomlaste jt. läänemeresoomlaste vastlakombed on valdavalt ühised, ehkki nendest keskel elavad rahvad on palju üle võtnud ka naabritelt. Vastlate peamiseks eesmärgiks oli linakasvatusele kaasaaitamine; liulaskmine oli kõigi nende rahvaste juures üldine. Peale selle oli vastlapäev Eestis ja Soomes eelkõige naistele kuulur püha (Tampere 1965:225), Eestis olid naistetööd üldse kellatud – need oleksid halvasti mõjunud linadele ja sigade kasvule; ketrustööd pidid vastlapäevaks lõpetatud olema (Lätt 1970:92).

1. kaiken pühäŋkeššen ka üün nagole i guläičičima muaśleńčah šua. muaśleńčana ka oli kozlovalalla veśma šuvŕi guläaŋka hebožilla. zbrunjat veśma hüvät! šuoŕiečet, ka ilči päivän ajellet šieľä, aivin jo jälgi-jälgeh nagolo heroišta ajat.

Maloje Niviščše, Paraskovja Vassiljevna Ivalova, 60-a, 1960. (Makarov 1963:102-103).

'Kogu paastuvahe vaat nii kõik jalutasid lihaheiteni. Vastlapäeval Kozlovos oli väga suur jalutamine (= sõitmine) hobustel. Rakmed olid väga head! Kiietud, ka terve päeva sõidad seal, ikka jälg-jäljelt sõidad hobusega.'

2. enžimäzen kerdazen kun čurahtav notkalla gonoa müöten möaslinččana, kus edähäkš männöv, nin pitkéa pevvašta liev.

(Leskinen 1932: 92).

'Esimest korda kui lased kihaga mäge mööda vastlapäeval, kui palju edasi lähed, nii pikad tulevad linad.'

sürüpühä, pühä (Palmeos 1962: 103, 106; Viitaranta 1961: 134); sürpühä (Viitaranta 1964: 80); šüri pühä (Rjagojev 1980: 209); šuvripühä (Makarov 1963: 103) – suur paast, lihavõttepaast, kevadpaast

Paastu aeg olenes lihavõttest, nüimase aeg teatati rahvale kiriku poolt. Suur paast kestis seitse nädalat ehk neilikümmend päeva enne lihavõtet (pühapäevad arvati välja). Lõppesid jalutamised ja istjatsed. Söödi ainult paastutoite – herneid, kaerajahu, seeni jms. –, liha, või ja piim kuulusid keelu alla (Rjagojev 1980: 209). Valdai karjalased palkasid suure paastu esimesel esmaspäeval karjaseid: kilarahvas käis kõigepealt saunas – päeva nimetatigi čistoi poned'elnik –, seejärel tuldi kokku ja hakati karjaseid kauplema (Palmeos 1962: 103).

vps sur pühä, sur piha (Paikre 1972: 37); vdj pühä

(Ariste 1969: 27); is sür pühä, sürpästo, äijäpühä (Virkus 1980: 45). Karjalaste, vepslaste, vadjalaste ja isurite paastukombestik on ühine venelaste omaga, kellelt paastu pidamine on üle võetud. Kõik nimetusedki on tõlkelaenud vene keelest (vn Великий пост – Dahl I: 176). Teisalt on sõna pühä palju vanem kui kiriklikult ettenähtud paastu tähendus; sõna kuulub soome-ugri vana sõnavara hulka ning tähistas algselt keelatut, tabu. Paastu ajal olid mitmed tegemised ja toidud keelatud ja nii on sõna algse tähenduse varjund veel säilinud (Ariste 1969: 27).

Suurt paastu on õigeusu mõjul pidanud ka eestlased (Laugaste 1963: 36) ja soomlased (sm pääsiäispaasto – 15: 480). Soomes ei tohtinud liharõtte-paastu ajal hobustel olla kellukesi ega inimesed kanda punaseid või kirevaid riideid, samuti oli keelatud kedrata, teha kirretöid ja nimetada kiskjaid õige nimega (Vilkuna 1950: 64).

1. šuvŕipühä lieńi – tuk! ńi ken ńi kuane: gulávo proidi keväh šua.

Naloje Nivišlši, Paraskorja Vasiljevna Shvalova, 60-a., 1960. (Makarov 1963: 103).

'Suur paast tuli – tuk! Mitte keegi mitte kahugi: jalutamine lõppes kevadeni.'

2. šüŕi pühä šeiččemen ned'älïe // ka šünä eij annettu // ell' ei annettu ni midä // ka talkunua da / hernehtä da / ka šiendä // kaikki pühie // kaikki pühie // maidua eij annettu // ka voi skopitah // skopitaq // da ka / i münäh // a iče ka šiendä voitta šüväq //

(Ajagojev 1980:209).

'Suurt paastu seitse nädalat. Siis juba midagi ei anta. Ja kaerajahu ja herned ja seened – kõik paastutoidud, kõik paastutoidud. Piima ei anta. Ka väid kogutakse, kogutakse ja siis müüakse. Aga ise söövad seeni ilma võita.'

3. ell'ä pankattih paimenda. proidiw pühän, keški, tulow čistoi poned'el'nik. kül'üšš'ä pežiečetäh rahvaš. küläh sobeitah. tunnah paimenet. ruvetah pankkoamah paimenda. mia paimen pakkuow rahoa, lehmie paimendoa, važoja, lambahije.

Jakonovo < Niklitša, Natyjena Dmitrijevna Trofimova, 78-a., 1961. (Palmeos 1962:103).

'Ennevanasti palgati karjast. Möödub paastude vaheline aeg, tuleb suure paastu esimene esmaspäev. Inimesed peseväd end saunas. Küla kutsutakse kokku. Tulevad karjased. Hakatakse karjast palkama, kui palju karjane palub raha, lehmi karjatada, vasikaid, lambaid.'

zbuoru, zbuorupühäpäi (Viitaranta 1963a: 344) – *poornapäev*

Oli esimese paastunädala esimesel pühapäeval. Päev ei ölnud kuigi populaarne, teda mälletatakse vaid seoses laadapäevaga, sest kirikuga pole teada. Paastu esimene nädal poornapäevani tundus pikk, ülejäänud kuus nädalat läksid nagu allamäge (Viitaranta 1963a: 344).

Päev pole kuigi tuntud ka sugulasrahvastel. Vadjalased on mälitanud nimetust *zbornoi nätelpäivä, zbornoi* ja ölnud tegemist olevat kirikupäevaga (Ariste 1969: 29). Nii kaijala kui vadja nimetuse eeskujuks on vene *сборное воскресенье* (Ariste 1969: 29).

Eestis on poornapäeva tähistatud Setus ning mõnel määral Põlvas, Räpinas ja Vastseliinas, kuid siingi oli see vähe populaarne. Pandi tähele poornapäeva tuisku: kui oli halb ja tuisune ilm, tuli pikk kevad, hea ilm ennustas varajast kevadet ja ilusat heina (Lätt 1970: 157-158).

1. meil vanhad ükot piimetuoittõ / kui proidi pühäkeśk / šiä endžimaine nedal' sürt pühäd / endžimaine pühäpäi oli zbuorupühäpäi / linnass oli sür d'armank / šihe pühäpäivä šuai / zbuorušuai ka ku sürei mägi pidi nosta / se ozutõhe endžimaine pitk nedal' / a dälgeme zbuorud aig mäni ka

ku aramägi / küš nädalid äijäjpäiväišnai / ned oznuttaznutti lühüdembakš.

(Virtaranta 1963a : 344)

'Meil vanad taadid pidasid silmas, kui möödus paastuvahe, siis esimene nädal suurt paastu, esimene pühapäev oli poornapäev, linnas oli suur laat. Selle pühapäevani, poornapäevani oli, kui pidanuks suurele mäele tõusma. See esimene nädal kestis pikk. Aga pärast poornapäeva aeg läks nagu allamäge, kuus nädalat lihavõtteni, ned kestusid lühemalena.'

kasjana – kasjanipäev, liiggäev, lisapäev

29. veebruar [14. märts].

Päeva nimetati ainult Tihvini karjalaste juures, kombeid ja uskumusi ei mäletata.

vdj kasjana, kasjana-päivä. Vadjas liiggäeval ei töötatud. Usuti, et liigaasta suvel tuleb hea viljasaak. (Ariste 1969 : 30).

Eestis oli tüdrukutel ja lesknaistel luba kasjanipäeval kosja minna, ka arvati, et liigaastal saavad vanatüdrukud mehele (Lätt 1970 : 199).

märta, mart, martkü – märts

evdokkī – evdokiapäev, oudakeipäev

1. [14.] märtsil.

Seda pühä mäletavad ainult vanemad inimesed. Jevdokia-nimelised tähistavad nimepäeva. Päev on kõigil sugulasrahvastel seotud ilmaennustamisega. Karjalas öeldi: kui 1. märtsil räästad tilguvad, tuleb lühike kevad (Virtaranta 1963a: 344).

vps oudokejad, oudokki_deń. Usuti, et kui tugev tuul viib heinakõrsi üle tee, tuleb pikk kevad (Paikre 1972: 42). vdj oudekki, jevdokī päivä. üle tee tuiskav lumi tähendas head viljasaaki (Aristе 1969: 30). is ouDekki, ouDakkē. Kui sel päeval sadas vihma, jätkus sadu veel seitse nädalat. Kui vett oli nii palju, et kana juua sai, pidi jüripäeval juba lammas süüa saama (Virkus 1980: 53).

Eestis oli evdokiapäev vähe tuntud, seda tähistati mõnel määral Setus ja Vastseliinas (Lätt 1970: 209).

Päeva pidamine on karjalastele ja ka teistele mainitud rahvastele tulnud venelastelt, samuti tähtpäeva nimetused: vrd. vn Евдокея, Овдокея (Aristе 1969: 31).

Päev on pühendatud Bütsantsi keisri Konstantin VIII tütrele Eudokiale, kes keisrikojast läks kloostrisse, et end teadusele pühendada (Lätt 1970: 209).

1. šid nie pimetùoittì pimetàd / martàmm, end-
žimaižem pàivàn kui vaigat potòkaspiäi / se oli lühüt
kevåž.

(Virtaranta 1963a : 344).

'Siis veel peeti silmas endeid : kui märtsikuu esimesel päeval räästad tilkusid, see oli lühike kevad.'

Dašim päiv (Virtaranta 1963a : 344) – darjapäev

Kuupäeva pole teada. Päeva määratakse seoses ilmavaatlusega : kevad hakkab jääaukude ümbrust sulatama (Virtaranta 1963a : 344).

Teistelt sugulasrahvastelt päeva kohta teated puuduvad. Vaid P. Virtaranta annab karjalakülse nimetuse vasteks sm Darjan päivä (Virtaranta 1963a : 344).

1. toižekš pimetìttì Dašim päiv / se lähtegei
šittü / se pimetìttì d'o kuj ümbäri lähtegeš sudaš-
kaž.

(Virtaranta 1963a : 344).

'Teiseks peeti silmas darjapäeva. See jääauku situb. Pandi ju tähele, kuidas jääaugu ümber hakkas sulama.'

Oľeksei (Virtaranta 1963a: 344) – aleksejpäev

17. [30.] märtsil.

Pandi tähele ilma. Arvati, et piha Aleksei avab maa-alused lukud ja esimesed kevadveed saavad jooksma hakata (Virtaranta 1963a: 344-345).

P. Virtaranta annab karjalakeelse nimetuse tõlkes sm Aleksi (Virtaranta 1963a: 344), Aleksiin päivä] (Virtaranta 1976: 247). Eestis on aleksejpäeva kohta üksikuid teateid Setust, kus rene mõju suurem, kuid venelastelgi on see päev ebapopulaarne (Lätt 1970: 223).

1. kolmaš piimett, oli Oľeksei Božii / kištšikanz / muan annižed lukud avaidau / se piimet pagenišk adou d'ogut mägespiäi kui lumi suman.
(Virtaranta 1963a: 344-345).

' Kolmas tähtpäev oli aleksejpäev. Maa-alused lukud avab. Sellel tähtpäeval hakkab jooksma väike oja mäest, kui lumi sulab.'

Homan päivä (DKCK: 118); homina (Rjagojev 1980: 194) – toomapäev

Tänapäeval enam tähistamist ei leia. Nimetus on laenatud venelastelt: Фомин-день, Фом-

ka (Ariste 1969: 32).

vps *jomaa päv*, enam ei tähistata (Paikre 1972: 47); vdj *jomka*, tähistati kohati 21. III [3. IV] (Ariste 1969: 32). Eestis on toomapäev tuntud detsembris enne jõulu (Eisen 1920a: 50).

1. *moklokovalla* oli homina // *pruažńiekka* // ka tänäpienä pühäpäiv, oo // pühänäpienä homina.
(Rjagojev 1980: 194)

'Moklokovos oli toomapäev, pidu. Ka täna pühapäev on, pühapäeval toomapäev.'

plahveššenje; *blahoveššenja* (Rjagojev 1980: 175) – paastumaarjapäev, maarjapäev

Peeti 25. III [7. IV], kuid mõnikord ka teistel kuupäevadel, sest kui paastumaarjapäev sattus liharõtteeelsele nädalale, peeti leda palmipuudepühä ee! eeval laupäeval, kui aga esimesele või teisele liharõttepühale, siis järgmisel argipäeval (Kautala 1948: 124).

Sellel päeval paastuti, tööd ei tehtud. Sõnud ka jalutamist, käidi ainult kirikus. Mõnes kohas peeti maarjapäeval laata.

Karjala päevanimetus tuleneb vene keelest: vn

благовещение (15:415). Samast päinevad ka vps blagoveščen (Paikre 1972:47) ja vdj blagoveštše, blagovišša (Ariste 1969:33). vdj puna-märja, märjapäivä (Ariste 1969:33) ja is puna-märja, märja (Virkus 1980:55) on ühised eesti nimetustega, ei puna-maarjapäev (on aga 2. juulil), maarjapäev (Eisen 1926:71). Eestis on tähtpäeva nimetusteks veel Maarja kuulutuse päev (Jung 1879:70), Maarja kuulutamise päev (Eisen 1926:70). Paastumine oli kõikjal üldine. Iseenis on noored lõbutsenud, mänginud ja paari jäänud (Hautala 1948:129). Vadjas peeti päeva õnnetuks (Ariste 1969:33). Soomes seostub paastumaarjapäevaga (sm Kevät-Maaria, Marian ilmestyspäivä – Vilkuna 1950:74) mitmeid ilmaennustusi, eriti jälgiti lume sulamisaastet (Vilkuna 1950:76).

Rooma-katoliku kirik on omistanud neitsi Maarja kultusele 20 eri maarjapäeva (Siiemäe 1981:18), kuid neist on vähesed tuntud. V. Dali järgi on õigeusu kirikukalendris viis maarjapäeva: 25. märtsil благовѣщеніе – jumalaema kuulutuse päev; 15. augustil успеніе – jumalaema uinumise päev; 8. septembril рожденіе Пресвятыя Богородицы – jumalaema sündimise päev; 1. oktoobril покровъ – jumalaema kaitsepäev; 21. novembril введеніе – püha jumalaema templissemineku päev (Dal' I:105). Need viis tähtpäeva on tuntud ka karjalastel, kuid seost neitsi Maarjaga märgitakse kelegi juhtide poolt harva.

Paastumaarjapäeva peetakse selle auks, et legendi järgi käis ingel sel päeval Maarjale ilmutamas ja ette kuulutamas Kristuse sündi (Eisen 1926:70).

1. ka / blahoveščenjua mištä pruazniduih // ozério-valla jarmaŋka // kah.

(Rjagojer 1980: 175).

'Maarjapäeva tähistati Ozerovos, oli ka laat.'

virbapühä, virba pühämä pienä; virbä pühämpöänä (Palmeos 1962: 119, 188) – palmipuudepühä, urbepäev

Lükuv püha; oli pühapäeval nädal enne lihavõtteid, langes ajavahemikku 17. III – 20. IV (Laugaste 1963: 414).

Urbepäeval käisid lapsed sugulasi, eriti ristiema ja ristiisa õnnitlemas (virbimäh), mida tehti 1. näites esitatud sõnadega ning pajuokstega liikes. Pajuoksad (virvat) anti perenaisele. Neade tooja sai nädala pärast, s.o. lihavõtte pühade ajal muna. Oksad säilitati kas kirikus või ikoonide juures pühastemurgas jüripäevani, siis aeti nendega kari välja. Pärast seda visati oksad vette. (Palmeos 1962: 216).

Kaijalaste urbepäeva kombestik on ühine eestlaste, soomlaste, vadjalaste, vepslaste ja isuritega (Eisen 1926: 147; Jung 1879: 70; Vilkuna 1950: 85-90; Aiste 1969: 35-36; Paikre 1972: 50-51;

Virkus 1980: 60-61). Eestis püüti urbepäeval mõjutada odrakasvu: kui sel päeval kuta odratanguputru, kasvavad odrad jämedad nagu urvad (Jung 1879: 70).

Läänemeresoome rahvastel on tähtpäeva nimetuse kujunemisel olnud eelkõige eeskujuks vn вербное воскресенье (Даль I: 178). vps birbič pihapäv, birbič pihäpäv (Paikre 1972: 50); vdj urpadõ nätilpäivä (Ariste 1969: 35); is urspäivä, verba (Virkus 1980: 60); sm virpomispäivä (15: 625). Eesti palmipuudepüha (Eisen 1926: 147) ja soome palmusunnuntai (Vilkuna 1950: 85) on tõlkelaenud germaani keeltest (näit. ska Palmsonntag – Wild: 1392).

Palmipuudepühaga märgitakse Kristuse viimast tulekuda Jeruusalemma (Eisen 1932: 5). Kristlaste palmiokste asemele on asunud urbadega pajuvitsad, ent mitmesugused nõidumised nendega sel ja järgneval päeval viitavad paganlikele joontele. Huvitav on ka kooume oksad jüripäeval vette visata: ilmselt on siin säilinud muistne usk vee pühadusse ja rudimente veele ohverdamisest. Arvatavasti on pajuoksi kasutatud juba enne kristlikku palmipuudepühaga tutvumist (Eisen 1932: 11, 26).

1. virvinpü, varvinpü,
tuoreheksi, terveheksi.
Sinua virba, minua jäiccä
iädäliksi vengapöä.

tüvah virvan virba, pühämpöänä. virba seizow

miišša jürgih šõa. pańkatah paimenen. jürginä vanguv, ajakkõa žīvatta pendoh. müö otamma virvat, ajamma žīvatan pendoh, muomma rüččah virvat.

Jakonoro < Neblitša, Matrjona Dmitrijevna Trofimova, 77-a., 1960. (Palmeos 1962: 119).

' Virvipuu, varvipuu,
teereks, terveks.
Sulle pajuoks, mulle muna
nädalaks võlgu (= võlapäev).

Tunakse palmipundepühal pajuoks. Pajuoks seisab minu juures jüripäevani. Palgatakse karjane, hüüab jüripäeval: „Ajage loomad väljale!" Me võtame pajuoksad, ajame loomad väljale, viskame pajuoksad ajasse.'

2. virbapühämpäänä virvat tüvah. jürgih šõa omah kiriköššä. a jürginä otętah nämä virvat kiriköštä i lähet ajamah žīvattõa virvaŋke pendoh. ka virvoiŋke ajat. nämä virvat annat napšima. kel' on kaikin napšima annat. napšęt kerätäh nämä virvat i vijäh jogeh. hüö lähtütäh jogie müö, ńeźi lähtöv heidä kandamah. virba lieu svätittünä, händä ei voi rojie kuin vedeh krõme jogie.

virvimpū, varvimpū,
šuma virba, miuma jäičča,
nediliksi vengah.

nedili proidiv, jäičän miuma annętah. emännäl'lä vir-

ka jõäär.

Jakonoro < Neblitša, Matrjona Dmitrijevna Trofimova, 77-a., 1960. (Palmeos 1962: 188-189).

'Palmipuudepihal tunakse pajuoksad. Neid on jüripäeviani kirikus. Aga jüripäeval võetakse need oksad kirikust ja läheb ajama looma pajuoksaga väljale. Nõ ajad pajuokstega. Need pajuoksad annad castele. Kellel on, annad kõigile lastele. Lapsed kogunad need pajuoksad ja viivad jõkke. Nad läheväd mõõda jõge, veri läheb neid kandma. Pajuoks on pühitsetud, teda ei tohi viyata mujale kui vette peale jõe.

Viivipuu, varvipuu.

Sulle pajuoks, mulle muna.

Nädalaks võlgu.

Nädal mõõdub, mulle antakse muna, perenaisele jääb pajuoks.'

3. kõža // ka mie šiun täänpiev virba-pihänäpienä // šuo // virba-pihänäpienä virvoz // „nedäliksi velga-pie" // „virba-pū / varba-pū / šiula vičča / miula jäzičča / nedäliksi velga-pie" // ka z // nedäli šie vuota velgua // a äjänä-pienä keitetäh jäziččua // šiula velg_andua // ka // virvot dai šanot // „virba-pū / varba-pū // šiula vičča / miula jäzičča // nedäliksi velga-pie".

(Rjagojev 1980: 212).

'Oltame, et ma sind täna, palmipuudepühal, viisutasin, nädalaks oled võlglane. „Virbapuu, varbapuu, sulle viis, mulle muna nädalaks võlaks." Nii siis nädala ootad võlga. Aga liharõõtsel kuulutakse muna, sulle võlg antakse. Ja viisutad ja ütled: „Virbapuu, varbapuu, sulle viis, mulle muna nädalaks võlaks."'

srasnoi nedeli ; srašnvi nedäli (Kjagojev 1980: 195) – *suurnädal, liharõõtsenädal*

Palmipuudepüha juhatas sisse suurnädala, s.o. nädala urbepäeva ja liharõõtse vahel.

Nimetus tuleneb vene keelest: vn *страстная неделя* (Даль I: 336), *страшная неделя* (Ariste 1969: 41). Sama päritolu on ka vps *strašnē nedal'* (Paikre 1972: 56), ndj *strašno näteli* (Ariste 1969: 41), is *strašnaja nedel'ja, strašnoi vikko* (Vikus 1980: 66). Vadja nimetus *enipäivä nätelі* viitab liharõõtsele (ndj *enipäivä*), seega tõlkes 'liharõõtsenädal' (Ariste 1969: 41). Eesti on suurnädala nimetusena veel tuntud saksa tõlkelaen *vaikne nädal* (Eisen 1932: 15).

Vadjalastel on varem olnud kummalgi komme valvata kogu liharõõtsenädala ja seda, kes hommikupalvusele ei tulnud, veega üle valada (Paikre 1972: 56).

Suurnädal oli Kristuse kannatamisnädal, mis kulminneeris suure neljapäeva, suurreede ja liharõõtse e. ülestõusmispüha laupäevaga (Eisen 1932: 36, 46; 1920a: 147).

1. sraśnoi ńedäli oli // a kaikkiell oli sraśnoi ńedäli // ka / šūrešša pühäššä / sraśnoi ńedäli // šūri pühä loppiečč̄o // tulo ka // üksi ńedäli / sijatoi // jie // täńä sraśnoi ńedäli // srasnoi ńedäl oli // kah.

täńä kaikkiella karjalalla / täńä pruaźń / täńä / sraśnoi ńedäli // kah / srasnoi ńedäl oli.

(Rjagojev 1980: 195-196)

' Suurnädal oli, kõikjal oli suurnädal. Suur paast kui lõppes, vaat ongi suurnädal, ainult üks nädal. Suurnädal oli.

See on koju Karjalas. See on püha õigupoolest, see suurnädal. oli suurnädal.'

šūri-ńelläśpäivä (Rjagojev 1980: 212); sūr-nelläspäivä (Leskinen 1932: 91) – suur neljapäev

Suurnädala päevadest on karjalastel eriti see päev lugupeetud. Pandi tähele ilma: kui suurel neljapäeval oli külm, sai palju kaera (Leskinen 1932: 91). Tõdi kadakaid ja hoiatati nendega nõusid (Leskinen 1932: 91; Virtaranta 1961: 186). Kanadel kärbiti tiibu, et nad ei saaks teistesse taludesse munele minna (Virtaranta 1961: 186). Suure neljapäeva kombed olid seotud ka saunaga. P. Virtaranta märgib, et vanaemade ajal põletati siis sitetulel sauna (Virtaranta 1961: 186). Teisal võeti suurel neljapäeval saunalaoost

kogu sool, raputati mingisse riidetükki ja hoiti nii kogu aasta ikooni all; arvati, et selline sool ravib nii inimesi kui loomi (Kjagajer 1980:212). Et nõiad ei saaks öösel rasttu suurt neljapäeva lehmi kaitsma tulla, tehti eelmisel õhtul sõelga väravale kolm risti ja loeti jumalalema palvet (Palmeos 1962:106).

vps suŕ neljäspäv, suŕ nellämpäv; vepsa kombed meenutavad jõuluaja ja uusaasta ennustamisi: käidi ristteel ja akende all kuulamas ning tonditamas (Paikre 1972:58). Vadja rahvakalendris ei ole ühtki suurnädala päeva eriti tõstetud. Suurid tähistasid peamiselt suurreedet, is strašnaja pätnitsa, pitki perintäkki (Virkus 1980:67). Eestis usuti, et kui suurreedel vaikust ei pea, tuleb suvel palju müristamist (Virkus 1980:67). Soomes oli suurreedel – sm pitkäperjantai – keelatud tuld ahju teha, samuti ei lubatud naerda nii, et hambad paistavad (Vilkuna 1950:92).

1. šür-nellänäpiänä kun oa külmä, niin liev kagnoa äijä.

(Leskinen 1932:91)

'Kui suurel neljapäeval on külm, siis tuleb kaera palju.'

2. šürena nellänäpeänä kadajoa tüah, hawutah [---] kaikki puizet i kaik(k)_aštiet.

(Leskinen 1932: 91).

' Suurel neljapäeval kadakaid tuuakse, häutatakse [---] kõik puust ja kõik astjad.'

3. virba-pühämpäivän jälgeq tulõ nellääš-päevä // ka tämä šüri-nellääspäivä.

pannaą // šuola-vakašta šuolua // i pannaą jumalaziį // tämääą // ka šuola-vakašša mi on šuolua // šen_i kumataą // ripakkoą mih_nibuiti // tämä nellämpäivän šuola // ka značit // kunne_buit' godiccčõ // ka kun nezamoǧuh ali midä ni // žįvatta nezamoǧǧu // tädä nellämpäivie / ka šuolua pannaą korviįh // neńä-lõkkoloih / žįvatal / hämpürškä pürškä // kõža_į proidügi // ni ka tädä nellämpäivän šuolua // vüvet_ümbäri pijetääąh // ripakošša // kah / kieritt_oo.

(Kjagojev 1980: 212).

' Peale palmipuudepüha tuleb neljapäev, see on suur neljapäev.

Pannakse soolatoosist soola ja pannakse ikooni alla, nüpalju kui on soola toosis, see käik raputatakse mingisse rüdetükki, sellest sai neljapäeva sool, et seda läheb kuhugi raja. Võtte-alla keegi haigestub või jääb

loom raskesti haigiks, neljapäeva soola pannakse kõrvadesse ja ninasõõrmetesse loomale. Ta aevastab, aevastab. Juhtub, et saabki terveks. Nii et seda neljapäeva soola terve aasta hoitakse, nõnda viidese kevatult.'

4. pühäššä šürda iellättä päivöä vaš käveldih koudunat, kissotih maiduo lehmäldä, koumana pöänä lüpšät lehmän, otat hilen käděh, verejäm pöälllä nöajit koume ristie, emiet kohoroccöa. a koduna kävelöiv šürda iellättä päivöä vaš, kiskow lehmäldä maiduo, kiskow tukat rospuštittu, vedäiv noukkozeh. ottaw oigie tarhašta, miššä šeikow lehmä, šanow šiuna lehmä, miuna maido ijäkši. miuna liew lehmä, a maijat häiellä, koudunanna. iellä äijä kodunöa.

Jakonero < Neblitšä, Matrjona Dmitrijevna Trofimova, 78-a., 1961. (Palmeos 1962: 106).

'Paastu ajal vastu suurt neljapäeva käisid nõiad, kiskusid lehmalt piima. Kolmapäeval lüpsad lehma, võtad sõe kätte, teed värava peale kolm risti, loed jumalaema (palvet). Aga nõid käib vastu suurt neljapäeva, kisub lehmalt piima, kisub, jemeksed lahti tehtud, vüb auguksese. Võtab õlgi karjatarast, kus lehm seisab, ütleb: „Sulle lehm, mulle piim igaveseks." Sulle jääb lehm, aga piim temale, nõialle. Vanasti oli palju nõidu.'

äijäpäivä; äijäpäiva (ЭЖСК: 103); äijäpäiväd (Leskinen 1932: 97); äjä-päivä (Rjagojev 1980: 212); äijüpäivü (Makarov, Rjagojev 1969: 72) — liharõtted, ülestõusmispühad, kevadpühad

Liharõtted on kõigi teiste liikuvate pühade keskmeks, mille järgi määratakse vastlate, palmipuudepüha, suviste ja mitmete teiste pühade aeg. Liharõtted võivad langeda ajavahemikku 22. III – 26. IV (Vilkuna 1968: 71), teistel andmetel 23. III – 27. IV (Laugaste 1963: 414; Hiiemäe 1981: 236).

Liharõtteid peeti mitu päeva. Esimesel päeval käidi alati kirikus, järgnes küla mööda jalutamine – gu-länije. Kedagi ja värviti mune, tüdrukud kinkisid neid noormeestele; mune said ka lapsed, kes palmipuudepühal olid urvitamas käinud. Valmistati eilist kohupiimast pühadetoitu paskat. Söömine oli liharõttes üldse tähtsal kohal, sest lõpuks oli möödas seitsmenädalane paast.

Liharõttes alustasid läänemeresoomlased kiikumist, mõnel pool küüditi terve suve, kohati ainult suviseni (Eisen 1926: 106; Jung 1879: 71; Aristo 1969: 42). Kiikumise pagandik tähendus oli unustatud ning seda püüti seletada ristiusu päritmuste abil. Näiteks räägiti, et kui juuda rahvas oli Jeesuse risti löönud ning teda sealt maha võeti, tahtsid paljud teda näha saada, tegid eneselе küüdi ning kiikudes ulatusid nägema üle teiste peade. Selle auks küüditaratki liharõttes (Jung 1879:

72). Lüüdis on tuntud nn. päikese kükkumine: arvati, et päike esimese püha hommikul küügib röömust, et Kristus on üles tõusnud (Viitaranta 1964: 386). „Päikese kükkumist" tunti ka vadjalaste juures (Ariste 1969: 43) ja Eestis (Eisen 1932: 74). Soomes usuti, et päike liharõõtsihommikul tõuseb tantsides, sest röömustab ülestõusmise üle (Vilkuna 1950: 106-107).

vps äpäv, äijäpäv (Paikre 1972: 63); vdj enipäivä (Ariste 1969: 43); is päsiä, enipäivä, äijäpäivä (Virkus 1980: 69). Vepsas on liharõõtsil pandud kaussi raha ja siis seal käsi pestud, ebausuga seotud oli ilmselt ka tare pühkimine päikesetõusu hetkel (Paikre 1972: 63). Vadjas olid liharõõtsed üks neid tähtpäevi, kus kardeti nõidu. Üheks abinõuks nende pahategude vastu oli järgmine toiming: ühte kaenlasse võeti must kukk ja teise must kass, istuti lume selga ja käidi kolm korda ümber hoonete (Ariste 1969: 42). Tsuvid käisid liharõõtsehommikul terava raudesemega kolm korda ümber lauda, usuti, et siis ei pääse ussid suvel lauta (Hautala 1948: 161).

Eesti liharõõtsid on nimetatud mitmeti: munadepühad, kevad- või kügepühad (Hiiemäe 1981: 236). sm pääsiäinen (tegusõnast päästä) tähistab paastu lõppu, paastust pääsemist; kiriklikult on seda seletatud ka kui Kristuse pääsemist hauast või siis iisraellaste pääsemist egiptuse vangipõlvest (Vilkuna 1950: 84). Eestlastel tuntud jänes liharõõtsemunade toojana pärineb germaanlaste paganlikust usundist (Eisen 1927: 226).

Liharõtted on kirikupühadest vanimad. Nende kristliku kesta all on säilinud palju jääni eelkristlikust kevade saabumise pühitsemisest. Juba enne Kristust pühitsesid juudid kevadpühi paasapühade nime all, samal ajal hakkas esimene ristikogudus tähistama Jeesuse ülestõusmist, mistõttu mõlemad pühad segunesid. Segadus lõpetati 325. aastal Nikea kirikukogus: liharõtted määrati kevadisele pööripäevale järgnevale täiskuu pühapäevale. (Eisen 1932: 4; Vilkuna 1968: 71).

1. Tuas äijäpäivä tulou, ni siidä ässe ruvetaa käymää, niin oli meilä, mie en tiija, t'iälä oli niin. Enzi äijänä piänä kirikköö käyvvää.

Jeuhruara, Maria Ivanovna Tšurujeva, 61-a, 1972. (ÕKCK: 103).

'Jälle liharõtted tulevad, nii siit alates hakatakse käima (= jalutama), nii oli meil, ma ei tea, kas teil oli nii. Esimesel liharõttepäeval käiakse kirikus.'

2. äjä-päivä // ka šijatoi // äjä-päivä / äjä-päiv // ka nüt kut'etääjä jäiččua // iččenäh äjänä-pienä // a šinä kut'etäh jäiččaa // äijie-päivic vaššen.

(Rjagojev 1980: 212).

'Liharõtted, ka püha, liharõtted. Ka nüüd kuditakse mune, süüakse liharõttel, aga kuditakse liharõtte tulekul.'

3. rastaw rawgww, wäristü wingww, äijüpäivü kättü andaw.

Sambatuks, 1957. (Makarov, Rjagojev 1969: 72).

'Jõul uub, kolmekuningapäev vingub, kevadpüha annab kätt.'

kevážarg (Viitaranta 1964: 103); kevätargü (Makarov, Rjagojev 1969: 82, 83) – kevadine paastuvahe

Kevadine paastuvahe algas liharõttest ja kestis petrijäeva paastuni. Sel ajal või kesjas käia, kuid pulmi kevadises paastuvahes tavaliselt ei peetud (Makarov, Rjagojev 1969: 82).

vps kevažárg (Paikre 1972: 73).

1. kozitah süvüsarres, pühäkeskes dai kevätarres.

Megrega, Klavdija Aleksandrovna Guljavševa, 65-a., 1964. (Makarov, Rjagojev 1969: 83).

'Kositakse sügisesses, jõulu või kevadises paastuvahes.'

2. heinarg oli Spuasam pühäi suai / kakš nedalid oli Spuasam pühä / šid oli šügüzarg / se oli pikk / raštaram pühäi suai / a raštau ku proidi / šid oli pühäkèšk sürei pühäi suai / a dälgem äijätpäivad oli Pedrum pühäi suai keväžarg.

(Virtaranta 1964: 103).

'Suvine paastuvahe oli paaspäeva paastuni. Kaks nädalat oli paaspäeva paast. Siis oli nigisene paastuvahe. See oli pkk, jõulupaastuni. Aga jõulud kui mööduvid, siis oli paastuvahe suure paastuni. Aga pärast liharõtteid oli petrijäeva paastuni kevadine paastuvahe.'

äpriil, aprill – aprill

raatintšat (Krohn 1915: 53); ruadenča (ÕKČK: 103); ruadeńča (Rjagojev 1980: 149); ruadintša (Viitaranta 1961: 186) – raaduvitsapäev, surnute mälestamispäev

Karjalas on tähistatud kolme surnute mälestamise päeva. Raaduvitsapäeva peeti teise lihavõttejärgse nädala teisipäeval (Ariste 1969: 66), teistel andmetel pühadejärgse nädala reedel (Hiiemäe 1981: 246). Teist mälestamispäeva tähistati suviste laupäeval (Palmeos 1962: 216) või suvistes (Rjagojev 1980: 195), kolmandat – vanemate mälestamispäeva – oktoobris (Viitaranta 1961: 268).

Raaduvitsapäeval käidi kalmistul. Sinna võeti kaasa mitmesugust toitu, räägiti ise ja jäeti ka surnule.

Päeva kombed olid sarnased paljudel rahvastel, ilmselt on tegemist igivana traditsiooniga (Ariste 1969: 66). Venelaste keskel või naabruses elavatel läänemeresoome rahvastel esines raaduvitsapäeva kombestikus just palju venepäraseid jooni.

Päeva nimetusedki on pärit vene keelest: vn pägunuga (Ariste 1969: 66). Sama keelelist algupära on vps radaničud (Paikre 1972: 94), vdj rädunittsa (Ariste 1969: 66) ja is rädunittsa (Virkus 1980: 78). Vadja nimetus pominä päivä pärineb samuti vene keelest: vn pominalnyj den' (Ariste 1969: 66).

1. Oli, äijästä päivästä oli nedéli ruadenčoja. Kag raz nedéli, a toizet on syygyzellä ruadenčat.

Jouhvuara, Maria Ivanovna Tšunujeva, 61-a., 1972. (ÕKCK: 103).

'Oli, liharõttest oli nädal raaduvitsapäevani: Täpselt nädal, aga teine on sügisel mälestamine.'

dürgi (Viitaranta 1963a: 124); Dürgim päivä (Viitaranta 1963a: 337); jürgi; jürgin päivä (Leskinen 1932: 91); jürgin päivü (Makarov, Kjagojev 1969: 135); keväd-jürgi (Leskinen 1934: 137); kevädžürgi (Viitaranta 1963b: 84) – jüripäev, karjalaskepäev

23. aprillil [6. mail].

jüripäeval lasti kari välja. Kombestik on seotud ka palmipuudepühaga, hoiti ju urbadega pajuoksi jüripäevani, et siis nendega kari välja ajada. Mõnel pool pandi oksad koos iksooni, muna ja kakuga sõela sisse, et selle sõdaga kas ainult laudale või kogu hoonetegumõle vastupäeva kolm ringi peale teha. Hoonete ja karja ümber käidi ka ainult iksooniga. jüripäevaks säilitati liharõtteõõl kirikust alles jäänud küünlaid. Karja kaitsmiseks lausuti mitmesuguseid sõnu. Esimesel päeval said lapsed karjakelladega terve päeva ringi joosta, õhtuks korjas pere-

naine need kokku ja käis vaikselt hulistades ümber loomapidamishoonete (Viitaranta 1963б: 84-85). Vett või vesist kohta karja piiramiseks peeti pühaarni edendajaks (Viitaranta 1963б: 87). Liiidis on pühale jürile isegi loomohvrit toodud (Viitaranta 1964: 83-84). Valdai-Karjalas visati pajuvitsad peale loomade väljaajamist jõkke, sest nad olid nii pühad (Palmeos 1962: 188).

Karjala tähtpäevanimetus on lähedane sugulasrahvaste päevanimetustele: vps jürgin päv (Paikre 1972: 75), vdj jürtši, jürki (Ariste 1969: 51), is jürgi, jüri (Virkus 1980: 84). Ka kombestikus on kõigil palju ühist. Üldised on olnud uruvitste kasutamine karjalaskmisel ja mitmesugused maagilised toimingud karja kaitsmiseks (Vilkuna 1950: 85; Ariste 1969: 70; Paikre 1972: 76; Virkus 1980: 84-86).

Vepsas viidi kabelisse sõela viie asetatud ande: kuldatud muna, taignarull ja odrajahust kakk, millel söetükk silmaks pandud (Paikre 1972: 75-76). Ande viisid vepslased ka metsapuudele, peamiselt vääriliisi linte (Paikre 1972: 80). Vadjas tehti jüripäevaks õlut, mida joodi ühiselt külakabelis (Ariste 1969: 50). Vadja ja isuri naised pidasid jüripäeval pidu, kus ainsa meesterahvana võis osaleda karjus (Ariste 1969: 50; Virkus 1980: 85). Soomes põletati jüritulesid, et seed saaksid eemale peletatud (Vilkuna 1950: 120).

Püha jürit peeti karja kaitsjaks. Karjala-

sed, isurid ja venelased hüüdsid Jüri taitjaks (krj syötäjä, syöttäjäni – Eisen 1926: 15; is syöttäjä, kormelitsa – Virkus 1980: 86; vn кормилица – Eisen 1926: 15). Eestis oli Jüri tuntud kui huntide kuningas, hunte nimetati pühа Jüri kutsikateks. Usuti, et jüripäeval paneb Jüri oma kutsikatele päitsed pähe ja võru ninale ning mihklipäeval päästab nad lahti (Eisen 1926: 16).

Jüripäeva peetakse pühа Georgiose surmapäeva mälestuseks. Georgiose legend oli keskajal üks levinumaid. Tema suurimaks vägiteoks oli koleda lohemao tapmine (Eisen 1926: 14; Jung 1879: 73). Sellest algas ka Jüri muutumine karja kaitsjaks rahva kujutlustes: lohe ahistas peale inimeste ka karja, seepärast hakati Jürilt paluma karjale kaitset kiskjate eest, ajapikku saigi temast karjaste ja karja pühak, kiskjate karjane ja talitseja, hiljem kiskjate valitseja ja jumal (Saxén 1919: 52).

Eestlaste karjalaskepäev oli varasti 1. aprill, mille tähistamine aga kadus nagu kiirnipäevagi tähistamine (14. aprillil vkj.). Mõlema päeva funktsioonid on suures osas üle võtnud jüripäev (Tampere 1965: 233). Jüripäev oli seotud agraarkalendriga: siit peale arvestati külvinädalaid (Masing 1964: 142).

1. jürgi pudoh pürgi: enžiniičči naššemma pudoh lehmât. virvoilla perramma lehmie. matakkõa pudoh. nittenâ ei pie teidâ ńe šüöttõä, ńe juottõa. jumalaa rubiew šüöttämäh i juottamah. andõma jürrillä kädeh, jürgi rubiew heidâ sohvaniâimah.

Jakonovo < Neblitša, Matrjona Dmitrijevna Trofimova, 77-a., 1960. (Palmeos 1962: 120).

'Jüri palub põllule. Esiteks laseme põllule lehmad. Peksame lehmi pajuokstega. „Minge põllule. Nüüd pole teid tarvis ei sööta ega jaata." Jumal hakkab söötma ja jootma. Andsime Jürile kätte, Jüri hakkab neid hoidma.'

2. jürginâ šüri pridaznickka. jürgi on kerõällä. vaiguv paimen, naškiekkõa živatta pudoh!

miõ otamma virvat kädeh, kekoraa, kakši jäiččõä. virvaalla ajamma živattõa pudoh. ajetah kaikîn. rahvaš šiižotah, ei naškieta živattõa edembi. tuli paimen. paimenenalla šiegua kõäššä, jumanaňe jürgi šüöttäjä šiižatettu šieguah, kirneš kõäššä. šoapkatta paimen, läkši ümbäri živatašta kävelemäh. kušta kohašta läkši paimen, ümbäri proidi, žeh kohtah tuli, kušta läkši, kirvehillä noadi riššin. toašę läkši ümbäri živatašta. toašę žeh kohtah tuli, riššia noadi. koľme kerdõa proidi ümbäri, koľme ristiè noadi. mužikka šiižo živatoinuo, käški ambuo mužikamaa ružjašta. koľme kerdõa mu-

žikka ambu. ammutah hukan täh, štobi hukka ei tuliš kaijah, ei ettaiš živattoa.

Jakonoro < Neblitša, Matrjona Dmitrijevna Trofimova, 78-a., 1961. (Palmeos 1962 : 120-121).

'Jüripäeval on suur püha. Jüripäev on kevadel. Karjane hüüab: „Laske loomad väljale!"

Me võtame pajuoksad kätte, kakora (nukkijahutaignast ümmargune „kop", kaetud kartulipudru või kohupiimaga, küpsetatud ahjus pannil), kaks muna. Pajuokstega ajame looni väljale. Kõik ajavad. Inimesed seisavad, ei lase looni kaugemale. Tuli karjane. Karjasel on sõel käes, ikoon jüri toitja pandud sõela, kives käes. Mütsita karjane, hakkas ümber loomade käima. Kust kohast karjane läks, käis ümber, tuli sellele kohale, kust läks, tegi kivega risti. Läks taas ümber loomade, tuli taas sellele kohale, tegi risti. Käis kolm korda ümberringi, tegi kolm risti. Mees seisis loomade juures, käskis meest püsist lasta. Mees tulistas kolm korda. Püsi lastakse hundi pärast, et hunt ei tuleks karja, ei võtaks looni.'

3. paukkoaččow paimen. ka lähtöi paimen tälläe akannuo, kondunannuo. ka hään šiellä andaw otpuskan paimenenna. ka paimen tulow kodih akannuo täldäe, i tunow kodih, i ka liew jüngi pröazdnekka. ottaw hään jumanazen. lähtöi pendoh jumanazenkena, a müö

lähemmâ ajamah lehmie omie peadoh. i hõõa šiel'â
ioad'iv ophodan. i ka krugo·m rubiew kävelemäh leh-
mištâ junamazenkina. kolme kerdõa, krugo·m kä-
velõv, šil'mie ristiv, junamõa pakkuow. a šõda lehmät
saškow na volu. ka hukat ei dogad'ita, hukat mata-
tah, heidâ lehmie ei nõâtâ, dümaijah, što kivet. jäl'geh
tâdâ ophodõa kaikki hüvin.

Sarkova, Maria Jegorovna Pavlova, 62-a.,
1960. (Palmeos 1962: 188).

'Astub tõõle karjane. No läheb karjane sõõle eide jun-
de, nõia jurde. No sealt ta annab karjasele loa. No kar-
jane tuleb koju sõõle eide jurest, ja tuleb koju ja noh,
tuleb jüripäev (= prdn). Ta võtab ikooni. Läheb ikooniga
väljale, aga meie lähme oma lehmi väljale ajama. Ja
ta tuleb seal ringkäigu. Ja noh, hakkab lehmade ümber
käima ikooniga. Käib kolm korda ümber, lööb risti ette,
palub jumalat. Aga siis laseb lehmad vabadusse. No
hundid ei mõnka, hundid tulevad, nerd, lehmi, ei näe,
mõtlevad, et kivid. Pärast seda ringkäiku on kõik hästi.'

4. me·il / e·nd'iželem_a·igan / tša·šoun_oli / pü·hä
d'ürgi / se oli ke·šk_kü·läD / O·kumaižen_kõ·htaš / d'ü·ri
/ šõ·t pri·metuoittõ ra·hvaz / ku pi·dettii_ü·len äi
žü·vattaD / ke·l_kui žüvatt_e·i seižuškannu / hä·vidaš-
kaž / šid ri·stšittõ pü·hä_d'ürgime / ši·lmäD / su·l'ittõ

ke·ittada / bo·šakko / šit he·inarges_oli pü·häjäi / ši·da sanuttĭ / bo·šakkopü·häjäi / ke·n šilmäd ŕi·štšĭ / se i·šk bo·šakon / šit sü·res ka·ttĭ·nas ke·itettĭ / šiD / ke·n rokkad da l'ihad o·tĭ / pa·nõdĭ dĕ·ngaD / tšĭa·šounam pihan / ned dĕ·ngad mänõdĭ pü·hä_ D'üŕ·gine / i dä·lgene ši·nžo e·läjän / e·j_ enambad žĭ·vat hä·vidaškannu / a_po·pravizuttĭ ka·ikin.

(Vutaranta 1964: 83-84).

' Meil endisel ajal oli püha jüri kabel. See oli kest küla Okulaise vastas just. Siis uskusid inimesed, kui pidasid väga palju karja, kellel kari ei püsinud, hävis, siis löödi pühale jürile risti, lubati kuld oinas. Siis heinaajal oli püha, seda nimetati oinapühaks. Kes risti löi, se tappis oina. Siis suures katlas keedeti. Kes siis leent ja liha võttis, pani raha kabeli õue. Nad rahad läksid pühale jürile. Ja seejärel sellsamal ajukal enam kari ei surnud, vaid paranesid kõik.'

5. meil käveľĭtĭ kesmaidenke.

meil pruazmuttĭ keväžd'üŕgi / kaks kürad vuodeš / keväžd'üŕgid vaste huondeksen napsed nošti_aigaštĭ / i küzüttĭ vahnemkin: /. dogo t'änäjä on_še päi / kesmaidenke d'uoksendentà ?" / iža da emä sanuttĭ: /. t'änäjä " / šid mi_ oli kesmaiD / pandĭ kagnaĭ_itšemne napsed / i_päivz kai ehtaišuai d'uoksendettĭ pihadmüöi / ehtaižin šit tuliškat-

ti dó gostaD / D'ürgid vaste / i ned d'uod'i šüöd'i / šit ku vierti magatta / i kai külä ku magaž / emänd vahnemb net kemnot kai ot' kädei / viid' dumanan tuohuksen / käve' ümbäi omis huonuksiš / kedemoid vähäiželd' e'kut' / štobi zvoničaiž / i nugi käwentes: /. Püha D'ürgi šüöttäi / Püha Mikkul šüöttäi / Püha Valassi šüöttäi / ottagat kodi kindi / raudaižu rahkehu / i vaškižu vaindehu / štobi ii mitte kam ei wuoiš piästä žiwatuoihe!" / meil muga mugedi.

(Virtaranta 1963b: 84-85).

' Meil käidi kelladega.

Meil peti kevadist jüripäeva. Kaks korda aastas. Vastu jüripäeva hommikul lapsed tõusid vara ja küsisid vanemailt: „Kas täna on see päev kelladega jaosta?" Isa ja ema ütlesid: „Täna." Siis nii palju kui kelli oli, panid lapsed kalla, ja kogu päeva õhtuni jooksid mööda õue. Õhtul siis hakkas ju tulema võõraid, jüripäevaks, ja nad jõid ja sõid. Siis kui mindi magama, ja kogu küla kui magas, vanim pereinime võttis kõik need kellad enda kätte, siitas jumala kiiuda, käis ümber oma hoonete, helistas väheke kelli, ja luges käies: „Püha jüri sõstja, püha Miikael sõstja, püha Valassi sõstja, kinnitage talu raudsete rakmetega ja vaskste vitstega, et ei mingi paha hing saaks pääseda loomade juurde!" Meil loeti nii.'

6. i ku pa·imuoi lehmäd mettšaj a·juoi / ko·nz vie kui ki·erdamai su·ai / ka pa·ni mugomai kohtaj a·idai / ku·š / o·l'i / a·nan ko·ht / ve·žikko / pri·metu·itti sto a·navad ko·htan ve·žikon kui žu·vatàt ki·erdau / ka e·nam se·ŋ kezam ma·idod / le·hm andau / a jesli ku·ivan kohtan ki·erž / se vä·hemb lehm ma·idod lüps se·ŋ kezan.

(Virtaranta 1963b : 87).

' Ja kui karjane lehmad metsa ajas, kui veel hakati ümber käima, siis pani sellisesse kohta tarandikku, kus oli madal koht, vesine. Usuti, et madalas kohas, vesises kui karja ümber käia, siis rohkem sel suvel piima lehm annab. Aga kui kuivas kohas käidi, siis vähem lehm piima lüpsis sel suvel.'

mäja, mai — mai

eńdžimäńe päivä mäja (Viitaranta 1964: 79) — esimene mai, volbripäev

Päev on tuntud. Rüüdis, kus 1. mail tehti tuld ja võeti suve vastu (Viitaranta 1964: 79).

vps ezmäńe päv majad; sealgi on päeva eelkõige suve kuulutajana tähistatud (Paikre 1972: 97).

Eestlastel tuntud volbripäev oli seotud külvi algusega (Tampere 1965: 215). On teateid ka maituledest, mis ilmselt on üle võetud germaanlastelt, kes nõidade ja kurjade vaimude vastu öösel enne 1. maid küngastele tulesid tegid. Arvati, et aprilli viimasel öösel peavad nõiad oma sabatit. (Eisen 1920b: 120).

1. meil mūnn aiga ńi konz ei muad'itte tuit / kos kezad vastažinnme / eńdžimaižem päivän mäja / šit kogodumme lapsed / i vahnembat kävütti / kus oli korgedembat kohtad / ei noitton kodispiäi / kogožinnme kuivat pūd / muad'ime tuiden / tšajut keitinnme šiga / d'äigtšät keitinnme šiga / kezam vastatès.

(Viitaranta 1964: 79).

' Meil mull ajal kunagi ei tehtud tuld. Kui suve võtsime vastu mai esimesel päeval, siis kogunesime lapsed, ja vanemadki käisid. Kus olid kõrgemad kohad, mille kaugel ko-

dust, korjasime kuivad puud, tegime tule, leed keetsime seal, muru keetsime sal, sure vastu võttes.'

Onofrijam_päi (Virtaranta 1963b: 244) – onofrijapäev.

Tuntud nimepäevana, aga ka naerikülvamise päevana. Enne onofrijapäeva külvatud naeris pidi kasvama ainult kopikasuruseks (Virtaranta 1963b: 244).

ops onofrijandeń (Paikre 1972: 98).

1. meill_oli Kardamas priimetnē päi / Onofrijam_päi / doga vuoţ nägrist puhutti_ehimali sem_päivän / šidą priimetuoittī što nägriš kazvau paremb / kuj_ende Onofrijat puhutti / nagreheš nuatižet kazvettī / kopeikan tabdakš / šid mägärät kai šüödī nuatiD / ei_kazvanu ki mida.

(Virtaranta 1963b: 244).

'Meil oli Karjalas tähtpäev, onofrijapäev. Igal aastal naerist külvati esimest korda nii päeval. Seda ennustati, et naeris kasvab parem. Kui enne onofrijat külvati, naerid kasvasid kopika suuruseks, siis sääsed sõid kõik naerid, ei kasvanud nii midagi.'

mikula; mikula, mikulam_päivä (Rjagojev 1980: 176); Mikkula (Vitaranta 1963a: 337); Mikula (DKCK: 121) – (kevadine) nigulapäev

9. [22.] mail.

Karjalased pühitsesid kaht nigulapäeva, kevadist ja sügisest. Kevadine nigulapäev tähistas eelkõige rohu kasvamist ja hobuste koplisse laskmist (Tampere 1965: 216-217). Valdai-karjalased ei külvanud varasti enne nigulapäeva, siis aga külvati esmalt kaera (Vitaranta 1961: 86, 88). Lüüdis vaadeldi ilma; nigulapäevani tuli loomadele heina varuda, kuna siis sageli vel tuiskas (Vitaranta 1963a: 345).

Päeva pidamine on karjalastele tulnud venelastelt, kelle juures tähtpäev oli väga populaarne (Tampere 1965: 216). Nimetus on samuti pärit vene keelest: vn Nikola, Nikola, Nikola-zimnij (Paikre 1972: 99); samast ka vps mikkolan päivä, mikolan pär (Paikre 1972: 99), vdj tševäd-mikkula (Aristo 1969: 71), is kevä mikkula, mikkula (Virkus 1980: 94), sm kevät-Mikkula (Wilkuna 1950: 151). Vepsas tehti nigulapäevaks õlut ja pidutseti, seal lõpetati selleks päevaks kaerakülv (Paikre 1972: 99). Vadjas alustati nigulapäevast kündi ja külvi, siitpeale käidi hobustega õitsil (Aristo 1969: 71). Isurid ei tohtinud enne nigulapäeva ujuma minna; kui kirikus oli käidud, tuldi papiga randa selt õnnistama (Virkus 1980: 94). Eestis tunti kevadist nigulapäeva vähe, tähistamist on see leidnud peamiselt venelaste naabruses, näit. setude kevajäne Mikul', mis oli seotud kaerakülviga (Tampere 1965: 216-217; Eisen 1920a: 45).

Päeva pühak Nikolaus elas 4. sajandil Väike-Aasias. Talle on määratud kaks kiriklikku mälestuspäeva: 9. mai ja 6. detsember. Et Nikolaus oli pühamees juba lapsest saadik, on teda peetud laste kaitsjaks, samuti on ta meremeeste kaitsja, sest kord merel olles vaigistanud Nikolaus tormi ainult sõnadega (Eisen 1926: 45; Krohn 1915: 174).

1. kudamam vuodem dälgem Mikkulad d'äd' läht' sen kèväden vedi riikad žīvatän šiõttädeš.

(Virtaranta 1963a: 337).

'Mis aastal peale nigulapäeva jää läheb, sel kevadel kuulub karjasõät.'

2. kui ällläš primed, d'ürgi pruazńik tuoou vedenke / Mikkun pruazńik tuoou heinanke / jesli het primetàt kai muga mändäi, šit tuli lühüt keräž.

šid vie primetuoittē: / zajaši suatto heinad Mikkuman aiguižekš tuõtšakš / meill, oli primetē: / Mikkuman aiga vähä vuožit proidi kuj ej oonu tättšad / pohdaine tül' konz sunt pańi a konzgi vihmuj ülen äijäd.

(Virtaranta 1963a: 345).

'Kui neljas tähtpäev, jüripäev tuleb velga, siis nigulapäev tuleb heinaga. Kui need endad kõik läheväd nii, siis

tuli lühike kevad.

Siis veel pandi tähele: varu saad heina nigulapäeva aegseks tuisuks. Meil oli märk: nigulapäeva ajal kaevadel aastatel läks ilma tuisuta, põhjatuul millal lund puistas, millal aga sadas vihma väga palju.'

3. mīkula on dubrovalla da novinkalla pruaznuidih // kevict-mīkulua pruaznuidih // i talvella mīkulua pruaznuidih.

(Rjagojev 1980: 176).

'Nigulapäev on Dubrovos ja Novinkas, lühistati: kevadist nigulapäeva lühistati ja talvist nigulapäeva lühistati.'

voznesenja (Leskinen 1932: 91) – taevaminekupüha, taevaminemise päev, suur ristipäev, ristimeljapäev

Suur ristipäev oli maikuus, ei olnud seotud kindla kuupäevaga. Kiriku mõjul oli levinud arvamus, et sel päeval läks jumal taevasse. Siit ka karjala nimetus, mis pärineb vene vastava päeva nimetusest: vn вознесение (Ariste 1969: 73). Sama päritolu on vps voznesejan päv (Paikre 1972: 101), vdj vaznesenńa (Ariste 1969: 73), is voznesenje (Virkus 1980: 97). Hoopis vanemad on selle tähtpäeva nimetused vdj mäcentsäüz (Ariste 1969: 73)

ja is mähenõuz (Virkus 1980: 97), mis tähendavad maahingust, maapuhkust. Arvati, et sel päeval on maa sündinud, sellepärast oli maa püha, tabu, maa puhkas. Ei lubatud teha ühtki maatööd, isegi rohu tallamine oli keelatud. Maa tabuks pidamine on kindlasti eelkristlik uskumus. Lisaks vadjalastele ja isuritele oli sama käitus päevast ka soomlastel ja osalt eestlastel (Aristo 1969: 73). Vadjalased uskusid, et talvaminemise päeval tulevad maod maa sest taas maa peale (Aristo 1969: 73). m ristin päivä, Jumalan veren päivä (Vilkuna 1950: 138), helatorstai (Vilkuna 1950: 154).

Eestis tuntakse nelja kevadist ristipäeva, mis kõik on neljapäevadel: nelikümmend päeva pärast lihavõtteid on suur ristipäev, sellest nädal aasta alguse poole on leheristipäev, mil puud peavad lehte minema, sel nädal tagasi on linnuristipäev – rändlinnud jõuavad kohale –, eelne tuuleristipäev, kui hakkavad puhuma kevadised tuuled (Langaste 1963: 415).

1. pün šolmitah vosnesenjana, šidä dühhana mänäh kaččomah. kenen on kuivannun, nün lieb midä ni buit gorõa, a kun ei kuiva, nün vuoži lieb hüvä.
(Leskinen 1932: 91).

' Puud sõlmitakse suurel ristipäeval, sejärel hingepäeval minnakse naatama. Kellel on kuivanud, nii tuleb mi-

dagr halba, aga kui ei kuiva, nii aasta tulеb hea.'

Dūžampäivä (Viitaranta 1964: 170); dühha[päivi] (Leskinen 1932: 91) — hingepäev, surnute mälestamispäev

Surnute mälestamine toimus kas suviste laupäeval (Palmeos 1962: 216) või suviste teisel päeval (Viitaranta 1964: 170). Haudadele viidi kaasokst (Viitaranta 1961: 268). Ilmemal ajal oa kalmistul käimud noorem rahvas, kes seal veini jõi (Rjagojev 1980: 195).

Surnute mälestamist suviste laupäeval tunti ka vepslaste (Paikre 1972: 103), vadjalaste (Ariste 1969: 76) ja isurite (Virkus 1980: 101) juures, kuid eraldi päevanimetust sugulasrahvastelt pole teada.

sroiča, troica; sroičča (Rjagojev 1980: 195); stroičča) (Viitaranta 1967: 91); stroičšam päiv (Viitaranta 1964: 84); stroičan päivät (Makarov, Rjagojev 1969: 206) — suvised, nelipühad

Suvised olid liikuvad pühad, mis võisid jääda nii maisse kui juunisse, neid tähistati viiskümmend päeva peale Iharõttsid (Paikre 1972: 106).

Sõnul pool kuulati ja värviti munе. Käidi jumalateenistusel. Nii kodu- kui ka kirikuõue kaunistati

kaskediga, kaseoksi viidi õnnistamiseks ka kirikusse sisse (Viitaranta 1964: 84).

Päeva nimetus on kaijalastel, nagu ka vepslastel (vps stroic, troic – Paikre 1972: 105), vadjalastel (vdj troittsa – Ariste 1969: 75) ja isuritel (is troittsa – Virkus 1980: 101) laenatud vene keelest: vn троица (Ariste 1969: 76). Kõigi nende rahvaste juures tunti muinade värvimist ja kaskede taonist.

Eestis tähistasid suvised (nelipühi, meiupühad – Eisen 1926: 154; neljatumad pühad, suiste pühad – Wied: 1001) kevade lõpliku võitu ja suve saabumist, suvised nagu vastanduvad jõuludele, mida kohati nimetati ka talviste e. taliste pühadeks (Eisen 1931: 11; Paikre 1972: 106). Soomes ennustati nelipühal (sm helluntai – Vilkuna 1950: 154) suvist ilma. Suviste saun – helluntaisauna – võis noodustada armu- ja abielunõne, selleks loeti vajalikke sõnu ja pesti end leatud kindlal viisil (Vilkuna 1950: 167).

1. mil ükš kier endižemn aiga / koivun lehtes vätittii / stroi(tšam, päiv oli pruaznik Kesdärves) / d'ogahine pani omaze pihaze koivahaižeD / i pandi tšerkovaižu pihaze / i tšerkovaj oli viidu koivun lehtez barbuoidenke svätittavakš.

(Viitaranta 1964: 84).

' Meil kord endisel ajal kase lehti õunistati, suvistes oli pidu Kenjärves. Igauks pani oma õuele väikesed kased, pandi ka kiriku juurde õuele, kirikusseki oli viidud kase lehti okste õunistamiseks.'

2. vaššat pidäu luadi Sroičašta / juualla / konža lehti on jo kažrannun / mebäššä katkuat i tuot kodih i šivot hiät vaššakši / kirvehellä tiinet leikkuat i puarazin hiät ihteh šivot.

(Viitaranta 1967: 52).

' Vihad pidi tegema peale suvistet juunis, kui on juba lehed kasvanud. Metsas murad ja teod kaju ja seod nad vihaks, kirvega otsad lõikad ja paarikaupa seod nad ühte.'

Va. vaam (Viitaranta 1964: 95) — varlaanipäev

Küüdis on varlaanipäeva tähistatud pühapäeval enne paastu algust; paast kestis 2-3 nädalat enne peetripäeva (Viitaranta 1961: 134).

Valdai karjalastelt on märgitud nigisest varlaanipäeva Varlnamei, mis toimus 6. novembril vkj. ja oli lammaste püha (Viitaranta 1961: 192)

vps vormanpäv, vormanpäi (Paikre 1972: 109).

vadja samalaadne püha kannab nimetust pühhä-
menemä, s.o. paastuminek (Aiste 1969: 79).

1. põlo·m to·ine kier pru·aznuittĭ T'ši·kunajas
va·rnamõ' / ke·xa.e se pru·aznuittĭ / se pru·aznuit-
tĭ / Pe·drum, pühåd va·ste / pü·häm, päivän / ši·t
tože å·i rahvas kä·vüi.

(Virlaranta 1964: 95).

' Siis teine kord peeti' Tšikulajas varlaamipäe-
va, suvel seda tähistati. Seda tähistati enne peetri-
päeva paastu pühapäeval. Siis ka palju rahvast tu-
li.'

ijuni – juuni

ivananpäivä; ivanan päivä (Palmeos 1962: 122); iivanan-päivä (Makarov, Rjagojev: 103); Ivanan päivä (DKCK: 115); Ivanam päivä (Virtaranta 1964: 84); Ivanam päivä (Virtaranta 1963a: 328); ivanam päivä (Makarov, Rjagojev 1969: 227) – jaanipäev

24. juunil [7. juulil].

jaanipäev oli üks populaarsemaid tähtpäevi. Enne jaanipäeva oli kaserihtade tegemise aeg; jaanilaupäeval tehti erilisi jaanivihtasid, kuhu pandi ka lilli (DKCK: 115). Tüdrukud panid jaaniööks lilli padja alla, et peigmeest unes näha (Palmeos 1962: 122). Teisal ei ole tüdrukud jaaniööl üldse maganud, selle asemel käidi saunas ja püüti mitmeti mehelemineku ennustada (DKCK: 115). Jaanipäevaks teadi kaski ja pandi need kolmeks päevaks mõlemale poole treppi (Virtaranta 1964: 84).

Jaanipäevast alates võis heinatööle minna, enne seda palnud jumal veel heina õnnistanud. Kui jaanipäeval sadas vähemalt kolm tilka, oli õnnistus käes. Kui vihma tuli palju, oli oodata head seeneaastat. (Virtaranta 1963a: 328).

Päeva nimetus on laenatud venelastelt: vn иванов-день, Иван-Купало (Aristе 1969: 82).

vps inan pär, juhampej. Vepsas on kaskede asemel toodud pihlakaid, mis tare nurkade juures ja akende all maasse torgati. Tuntí „vihma äestamist": lastuses ilmastikule mõju avaldada rakendusid vanad ätid jaaniööl adra ette ning äestasid põldu paljajalu ja särgiväel. (Paikre 1972: 112-114).

vdj kupolo, jäni, jevana. Vadjas viidi jaaniööl maanteele loomanahk ja kuulati sellel istudes, mida tulev aasta toob. (Aristo 1969: 81-82).

is jäni, jänipäivä (Virkus 1980: 107).

Eesti jaanipäev oli rikas igat sorti nõidumistest; muidugi oli selleks kõige sobivam aeg jaaniöö, mil ka palju mütoloogilisi olevusi — mäehaldjas, näkid, hõrjapõlvlased jt. — välja ilmunud (Laugaste 1963: 257; Eisen 1919: 84, 88, 93, 97). Eestis ja Soomes (sm juhannus — Vilkuna 1950: 131) koguti jaaniööl ravimtaimi ja kastet, sest neil usuti sel ööl eriline mõjujõud olevat (Eisen 1926: 29; Vilkuna 1950: 186).

Oma praeguse nimetuse on jaanipäev saanud apostel Johannese järgi, kelle sünnipäeva tähistatakse 24. juunil (Eisen 1926: 28). Jaanipäev langeb kokku suvise pööripäevaga. Põhjamaadel pühitseti sellal valguse ja rõõmu pidu, vanade germaanlaste juures oli see pühendatud päikesejumal Balduri'le. Vana suvepeo kombeid on säilinud tänini, olgugi nad hiljem segunenud ristiusuga, mis muutis ka püha nime (Eisen 1926: 36).

1. riähk on ende Jivanam päivät kõssida / hein ei ole vie d'umaaan vätìttu / se oli igiне primetì / Jivanam päivän primetìvoitli hot' koume kaplid muaie langehtš vihmad / i še on hüvä znaktšit / d'umaan vätì muan / a kudamam vuoden hüvän tuktšam vihmü / vie primetl oli što šiet kazvau sem vuoden.

(Virtaranta 1963a : 328).

' Patt on enne jaanipäeva nüüta. Hein ei ole veel jumalal õnnistatud. See oli igivana enne, jaanipäeval pandi tähele, (et kui) kas või kolm tilka maale langes vihma, seegi on hea, tähendab, jumal õnnistas maad. Aga mis aastal heast äikesepilvest sajab, oli veel see märk, et sami kavab sel aastal.'

2. toine kier oli Jivanam päivän aig / šit tšerkovaj ei viedu a pihuoile pandi omine / oli koivahaide / hokks terettu / nomad nuaditti nenkun muaha / pandi pordahin edei / üks tšurai toine toižei / ned oldi koume päivä / d'älgeme otetti iäre.

(Virtaranta 1964 : 84).

' Teine kord oli jaanipäeva ajal, siis kirikusse ei viidud, aga pandi oma õuedesse. Oli värske kask, oto tehti tuvaks, raudkangiga tehti auk maasse, pandi trepi otte, iks ühele, teine teisele poole. Need olid kolm

päeva, seejärel võeti ära.'

3. tämpõänä inemmä mängõä pendoh, kakšitoišta tvetašta kalakkõa, šidokkõa, pangõa üöllä piesukših. [---] mie tahon omõa ženihõä nähä.

Jakonovo < Neblitša, Natjõna Dmitrijevna Trofimova, 77-a., 1960. (Palmeos 1962: 122).

'Täna õhtul minge põllule, mudke kaksteist lille, siduge, pange öösel patjadesse. [---] Ma tahan oma peigmeest näha.'

pedrumpühä; Pedrumpühä (Viitaranta 1963a: 349); Pedrum pühä (Viitaranta 1963b: 207) – peetripäeva paast

Paast peale keradist paastuvahet, mis kestis 2-3 nädalat (Viitaranta 1961: 134) ja lõppes peetripäevaga.

vps pedrompühä (Paikre 1972: 122), is pedrompühä (Viikus 1980: 116). Isuid pidasid peetripäeva paastu kas kaks või kuus nädalat. Paastu pikkusest sõltus maarjapaast: kui esimene oli kuus nädalat, paastuti enne rukkimaarjat kaks nädalat ja vastupidi (Viikus 1980: 116).

1. meil ühteq kieran Pedrumpühäs / oldi linnanaižed gestiao.

(Viitaranta 1963a : 349).

' Meil ühiskord peetripäeva paastu ajal olid linnast külalised. '

2. meil vanhan aiga Pedrum pühäs maidod ei šüödü / pühitetti kai pühä.

(Viitaranta 1963b : 207).

' Meil vanasti peetripäeva paastu ajal püma ei söödud, paastuti kogu paastuaja. '

pedro, pedru; Pedru (DKCK : 116; Viitaranta 1963b : 207); Pe·dru (Viitaranta 1964 : 15); pedrumpüiv (Shakarov, Rjagojev 1969 : 235) — peetripäev

29. VI [12. VII].

Peetripäev oli esimene paastumaba päev peale peetripäeva paastu, seda tähistati pidutsemisega. Küpsetati eriliisi kohupünakukkleid, mis olid iga perelükme esmene toit peetripäeva hommikul (Viitaranta 1963b : 207). Tüdrukud tegid endale peetripäevaks vihad, kuhu pandi kase- ja veidi lepaoksi ning lilli.

Nende vihtadega käidi saunas, peale seda visati aga ülle õla järve. Kui vesi vihta ära viis, oli kõik hästi ja tüdruk võis armastuses õnne leida, kui keegi vihta üles leidis, pidi halvasti minema (Viitaranta 1964: 15-16).

vps pedron päv; sel päeval ei võinud parmu tappa, muidu pidi sõel katki minema; peetripäeval uuti parmude ema surevat (Paikre 1972: 123). vdj pädrä; ööl vastu peetripäeva arvati nõidu ümber hulkuvat, karditi, et nad võtavad ära karja- ja viljaõnne (Aristo 1969: 95). is pedro; pidutseti neli päeva, püha lõpetuseks mindi jõele, kus üksteist veega üle valati (Virkus 1980 : 120).

Päeva nimetus on saadud neelastelt: vn Петровдень, Петра и Павла (Даль III: 106).

Eestis ei olnud peetripäev (ka Pētri-Pāwli-pāew -Wied: 890) populaarne, samuti Soomes (sm Pietarin päivä – Vilkuna 1950: 193). Püha Peetrit on siiski varem austatud kui kalajumalat ja kalastamise kaitsepühakut (Eisen 1926: 46; Saxén 1919: 51).

Päev on pühendatud apostlite Peetrise ja Pauluse mälestusele (Eisen 1926: 46).

1. dälgeme šida oli mul prnaznikk, ende heinaköšindad / Pedru / šida kai Kardäla prnaznuitti.
(Viitaranta 1963б: 207).

'Sujärel oli meil pidu enne heinaniitmist, peetri-päev. Seda kogu Karjalas tähistati.'

2. meil pru·aznuittī Pe·dru / va·hnan a·igan / Pe·druì̯uaj̯ oli̯ pü·hä / se pühä o·ettel' ko·nzgi lü·hiD / ko·nzgi pi·t'k / si·t Pe·drun ü·mbäri mu·gedī sviạ·tkaD / nī·s sviạ·t-kuoiš me·il ńe·istšet pri·metuittī / J. ivanamjäivväd vaste / i̯ Pe·drud vaste / Pe·drud vaste hüö mu·ga mu·a-dittī: / lä·mbitettī kü·lü / i tu·odī me·(tšäš / i·(tše·ne va·staks / kü·lüs kü·lbedeš / ko·gottu ra·zmuit sve·taD / i vä·häńe ko·ivun lehtest vä·häńe le·jän lehtest / kü·-lüi mä·ndī / ši·n vastan kü·lbezuttī / žit kü·lüspiäi lä·htī / se ra·st lü·käittī dä·rvei ta·gaskä·t / sto·bi̯ ni ke·ne / kä·dei e·i pü:tüž / a je·sli kä·dei ken o·ttš / sen va·stan jesli ki·ven anne pa·ni / ši·D / le·mbed ńe·istšene e·i̯ tunnu / a liko po·lt' / jesli po·lt' ken / opä·t' / tože mu·guoińe pri·mett̯ oli / se hä·nöi̯ ka·i mäni tü·hdäi / o·i̯ kui ne·ži̯ kandan / ni ke·ne kä·dü̯ ei pü·tu / se ńe·i̯(tšud̯ on hü·vän mielen: / »aha· / nü·gü mille le·m-blt tu·nou / sviạ·tkuoiš mü·ö ouemme ra·zmuoid bo·bašt kogodannu / i ši·n kü·lbezennu / i̯ še· ni ke·ne kädei e·i pütteenu / nü·gü mina lü·enel le·mbekaz / i sen·ava-kaz!"

(Virtaranta 1964: 15-16).

'Meil pühitseti peetripäeva vanasti. Peetripäevani oli

paast. See paast oli ikka mil kihnke, mil pikk. Siis petripäeva paiku olid paastuvabad päevad. Neil päevadel meil tüdrukud tegid nõidusi vastu jaanipäeva ja petripäeva. Vastu petripäeva nad tegid nii: kütsid sauna ja tõid metsast endale vihad, saunas vihtlemiseks, oli kogutud erilisi lilli, ja veidi kaeseksi, ja veidi lepaoksi. Sauna läksid, seal vihtlesid, siis saunast tulid, seejärel vihad heitsid järve üle õla, et ei satuks kellegi kätte. Aga kui keegi võttis kätte, kui pani selle vihа kivi alla, siis ei tulnud neile armastust, aga või põletas, kui keegi põletas jälle, ikka samasugune uskumus oli, siis tal läheb kõik tühja. Aga kui vesi ära viib, ei satu kellegi kätte, siis tüdrukul on hea meel: „Ahhaa, nüüd mulle tuleb armastus! Paastu ajal me oleme kogunud erilisi lilli ja nendega vihelnud, ja need ei sattunud kellegi kätte, nüüd ma olen armas ja nimekas!"

heinarg (Makarov, Kjagojev 1969: 82, 135, 142); heinárg, he·inárg (Viitaranta 1964: 103, 143) — suvine paastuvahe, eliapäeva paastuvahe

Petripäevast algas suvine paastuvahe, mis kestis paaspäevani.

vps iliárg (Paikre 1972: 126).

1. heinärg - oli Spuasam pihäi suai.
(Nitavanta 1964 : 103).

'Suvine paasturahe oli pääspäeva paasturni.'

2. ga ajeimmo kezäl enne heinärgie, enne iivanan-päivie, konzu mečäs oli jo täivzi lehti, jo sai vastu ottua.

Kotkozero, Anna Vasiljevna Petšonkina, 84-a., 1946. (Makarov, Rjagojev 1969 : 142).

'Rainti suvel, enne suvist paasturahet, enne jaanipäeva, kui puudel olid juba täis lehed, juba sai vihtasid teha.'

ijuli, ijul' — juuli

kirikat ; kirikko (ÕKCK : 103); kirikkä (Rjagojev 1880: 176) — kirikupäev

15. [28.] juulil.

Piha on tuntud veel iksnes nime järgi. Lähemaid teateid sellest pole ka vepsa, vadja ega isuri rahvakalendris. vps kirikanpeiv (Paikre 1972 : 128), vdj kirikki (Ariste 1969 : 99). Ilmselt on nimetus vene päritolu : vn Кирик (Ariste 1969 : 99).

1. a ka kirikkä / en tie ka kulla to čislalla / ka nüttemo on // kirikkä // pruaznujahena // bielsissa bornušša.
(Rjagojev 1980 : 176).

' Aga ka kirikupäev, ei tea ka, millisel kuupäeval. Ka nüüd on kirikupäev, peetakse Belõi Boris!'

illampäivüm piätentš (KKS : 433); pätnicanpäivä — pätnitsapäev, piha Ilja reede

Pätnitsapäev oli reedel enne ilipäeva (Ariste 1969 : 99). Lähemad teated päevast puuduvad; nimetus on vene päritolu : vn пятница Параскева (Ariste 1969 :

99), ильинская пятница (Paikre 1972: 129).

vps iljan pätnic; töötamist pätnitsapäeval peeti patuks (Paikre 1972: 128). vdj ĭlijä-pätnittsa (Ariste 1969: 99). is ĭlijä pätnittsä; arvati, et seda, kes pätnitsapäeval tööd teeb, lööb välk (Virkus 1980: 128).

ilja, illa; illampäivä (KKS: 433); Illam päivä (Virtaranta 1964: 177); Illan päivä (DKCK: 103) — eliapäev

20. $\frac{VII}{}$ [2. $\frac{VIII}{}$].

Eliapäev on karjalaste juures üks tuntumaid tähtpäevi. Varem eliapäeval ei töötatud, käidi kiirkus Eliapäeva ja alga selle ümbruses kandeli, sest siis oli tavaliselt palju äikest; kuuldi öeldigi selle kohta „eliapäeva piksed" (Virtaranta 1964: 177). Eliapäevaks loeti pool suve möödas olevaks, siitpeale hakkasid õõd pimenema. Ilm proovitii eliapäevaks ära koristada (Kjajgojev 1980: 176-177). Tuntud oli ohverdamine: kes oli pühale Eliasele oma lubanud, kutsi selle eliapäeval ära (Virtaranta 1964: 177); küllap on see komme eelkristlik nagu teistelgi rahvastel, kes eliapäeva paiku on pikselejumalale ohverdanud.

Päeva nimetus on saadud venelastelt: vn ильин-день (Paikre 1972: 130). Samast pärinevad ka vps iljan päv, illanpäv (Paikre 1972: 130), vdj ĭl'ĭä

(Aristo 1969: 105), is Elija (Virkus 1980: 129). Vepsas usuti, et kes eliapäeval töötab, saab jumalalt karistada (Laikre 1972: 130). Vadjas käisid mehed eliapäeval kedetud mune veeretamas nagu liharöötes ja suvisteski (Aristo 1969: 105). Isurid on eliapäeva pühitsenud neli päeva, tunti loomohvri toomist (Virkus 1980: 130-131).

Eestist on teada, et piksejumal Uku elamud Võru (Võhandu) jõe ääres, jõele on seepärast ohvrit toodud. Tähendusrikas on, et Võhandu jõgi saab alguse Ilmjärvest ning voolab läbi kuila alt nimega Kouv (Eisen 1919: 171). Ingeris nimetati eeliapäeva alles möödunud sajandil Uku päevaks (Eisen 1919: 171). Soomes peeti nii käesoleva sajandi algul kevadsuvel, varasemal ajal kui eliapäev, ukonvakkoja. Ukule ohverdati lammas, liha keedeti ja viidi tohust vakas Ukule pühendatud mäele, kõrvale asetati õlut ja viina. Hommikul mindi tagasi mäele ning söödi-joodi seda, mis järele oli. (Saxén 1919: 46-47).

Õigeusu kirikus on eliapäev pühendatud prohvet Eliasele. Et prohvet Elias läks legendi järgi tulisel vankril taevasse, siis on loomulik, et just tema muistse piksejumala asemele astus (Vilkuna 1950: 213).

1. mail priimetuoitti vie / kui toizekš vuodeks. siemendelimme rugist / ain kirehtimme ümbäri Illam

päivä̆s siemetà.

no oli se aig varaittau / d'oga vuott_imbäri Ilàm päivä̆ss_oldi sürret tüctšad gromunke / meil toko sanuksendel'ti: / Ilàm päivän tüctšad.

Bošin külä̆s pruaznuitti_Ilàm_päi / Nuhd'ärves pogostan / i_kùnd_oli sulittu bošakko Puhä-Ilàne / sem_päivän keitetti.

müö aino muginme / što Ilà prorok hebozn_ajetou / konz gromü / i tuut_išk.

(Vitaranta 1964: 177).

' Meil oli märk sel, kui järgmiseks aastaks külvasime rukist, aina kiirustasime ellapäeva ümber külvata.

Aga see aeg oli kardetav. Igal aastal ellapäeva ümber olid kõvad pikselmad müristamisega. Meil tavaliselt öeldi: ellapäeva piksed.

Bošši külas peeti ellapäeval pidu, Suurjärves kirikuküläs, ja kes oli lubanud aina pühale õelisele, sel päeval keedeti.

Me ikka arvasime, et prohvet Eelias hobusel sõidab, kui äike müristas ja tuld lõi.'

2. illa ka nüt tulõ // vtorovo čisla // zabil'ial-lä pruaznuidih illüna. [---] ka illah näh šanottih / što ka ku / illa / ni puoli kežie // proidi jo // illäšta l'ähtö jo vilumpi // ka heinec panaah // illah šuat ni-

čovo // illäšta ruvettaz / „ oi / illäšta hangoišša kuivā heinä / tiijä panna / hot' on tuoreš da / illäšta hangoišša kuivā // heinä panež" // ka tädä primečaijah / illua.

(Rjagojev 1980: 176)

'Eliapäev ka nüüd tuleb, teisel kuupäeval. Žabelinos tähistati eliapäeva. [---] Vaat eliapäevast nii öeldi, eliapäev kui on, nii pool suve möödas juba. Eliapäevast ilmad külmenevad. Heina kui kontrollitakse, siis eliapäevani pole midagi, aga eliapäevast peale juba öeldakse: „Oi, peale eliapäeva hangu otsas kuivab hein, tea panna. Kui isegi toores hein, eliapäevast hangu otsas kuivab, hein pane." Ka seda pandi tähele eliapäeval.'

ägusta, august – august

makovei (Makarov, Rjagojev 1969: 209; Rjagojev 1980: 177) – makovei, makoveipäev

1. [14.] augustil.

Makovei oli teine tähtpäev peale kolmekuningapäeva, kui pidi suplema, siiski polnud sel suplemisel niisugust tähtsust ega saadud nees käimise eest ka patte andeks (Makarov, Rjagojev 1969: 209). Makoveipäeval käis papp hobuseid õnnistamas, piitsides neile piha vett; hobustega sel päeval ei töötatud. Peale hobuste õnnistamist mindi ristikäiguga talinukkipõldudele – nukis pidi makoveiks külvatud olema –, peeti lühike jumalateenistus ja piitsiti ka araseid pühitsetud veega (Rjagojev 1980: 177).

Mitmetel rahvastel on makovei ja paaspäev (6. [19.] VIII) kokku sulanud, vahe kahe päeva vahel on kadumas ka venelastel. Nähtavasti nende mõjul on vadjalastelgi mõlemad pühad kombestikult ühinenud, kuigi nimetustes on selge vahe: ühelt poolt spāssa paaspäeva tähenduses, teisalt spās-makovei ja ka ainult makovei. P. Ariste on kõiki teadud nimetusi käsitlenud paaspäeva nimetustena, päeva pidamise ajaks aga märkinud 1. [14.] augusti, s. o. makovei aja. (Ariste 1969: 109).

vps makavē, makojen pāv (Paikre 1972: 145); is makkovei, spaš makkovei (Viikus 1980: 137). Vadjalastel ja isuritel on makoveini kehtinud kunkide, herneste,

õunte jms. söömise kuld (Ariste 1969: 109; Viikus 1980: 137).

Tähtpäeva nimetus pärineb vene kuulest: vn спас Маккавей (Ariste 1969: 109), makabeĭ (Dal' IV: 272), pervyĭ spas (Dal' IV: 287).

sm makkabealaiset marttyyrineljekset, makovei, makoffi (Kaukala 1948: 290).

1. a nie toine kerdu külbiettih. toine kerdu külbiettih jordanua kezäl makovein aigah. se on awgustal. awgustal külbietah, ga sit jengoi ni midä, ennuako, ei rodii: eigo riehkie prošti jumal, eigo midä.

Vesbelitsõ, Jerdokija Vasiljevna Nikonova, 63-a., 1965. (Makarov, Rjagojev 1969: 209).

'Aga nel teine kord supeldi. Teine kord supeldi jordanis suvel makovei ajal. See on augustis. Augustis supeldakse, aga nüs ilmsell pole midagi, ei juhtu: ei anna patte jumal andeks ega midagi.'

2. makovei oli // makovein ka / illästa nädäli // ka makovei // ka makoveina / tõžo pappi tädä // kropitti heboźie // makoveina // i käveli // külvetää rugehen že // makoveih šua jo külvetää rugehe // i käveŭ pellolla rugehie kroppimaa / pappi // kresnim hodom / ottä ka kropittä hebozet eźistää / makovein // hebozilla ielä ei ruattu // müö ijän /

ka kot_i tualošša_i / ka teilä / ijän_ emmä ruadam_ makoveina hebozella // emme ruadaa.

(Rjagojev 1980 : 177)

' Oli ka makovei; makovei ellia päevast nädala pärast. Makoveis papp ka pitsis hobuseid. Makoveil ka käis, külvatakse rukist ju, makoveiai ju külvatakse rukist, ja käis põllul rukist pitsimas papp ristikäiguga. Võtab ka pitsida hobuseid kõigepealt. Varem makoveis hobustel ei töötatud, oli pärandatud, et makoveis mille töötada, ei isa juures, ei siin ne elus ei töötanud hobustel, ei, ei töötanud.'

spuassu; spuassun päivä, spoašu (DKCK : 103, 120); Spuašam_päi, Spu-ašam_päi (Virtaranta 1964: 94, 149, 169); spuasu (Rjagojev 1980 : 177) — paaspäev 6. [19.] augustil.

Paaspäeval ennustati algava sügise ilma: kui paaspäev oli rihmane, tuli vihmane sügis. Paaspäevani kehtis hernestu, kartulite, marjade jms. söömise keeld; sama tava on olnud vepslastelgi (Virtaranta 1961: 192).

Tihvini karjalased tähistasid kolme paaspäeva (igaüks eri külades): esimene 6. [19.] augustil, järgmine teisel päeval peale rukkimaarjat, kolmas

seall nädal edasi (Rjagojev 1980:177).

vps spasanpär (Paikre 1972:146); vdj spässa (Aristе 1969:109); is pässampäivä (Virkus 1980:140). Nimetus on pärit vene keelest: vn спас (15:391), второй спасъ (Dan IV:287).

Eestis on päeva tuntud ka paasapäeva nime all (Tampere 1965:219). sm Kristuksen kirkastamisen päivä (Hautala 1948:290).

1. Oli spoaššun proaznikka – spaassov deń, še tulou avgustan kuulla, deviatnacatovo avgusta.

Selgi, Pjotr Ivanovitš Lokkin, 67-a., 1973.
(DKCK:120).

'Oli paaspäeva pidu – paaspäev, see tuli augustikuus, 19. augustil.'

2. mäńimme pruazńikaze / pruazniittí spuašam päi / muńdárven šahteš / se oli augustan / kúdendem päivän.

(Virtaranta 1964:94).

'Läksime peole. Tähistati paaspäeva, Munjärve lahes, see oli augustis kuuendal päeval.'

3. spuasu tulõ // tulõ / ka õzistää on miján spuasu // tämä mijän spuasu on eŋŋimäine spuasu // sidän on toine spuasu / to / täššä // koristovalla // uspenjašta toissa pienä // tämä lügiella pruazniidii // spuasua tädä // toine spuasu // a kolmaš spuas on // pruazniidii // borkulla // nedälin jälgeh / ka // tämä kolmaš spuasu // kolme spuasua ka pruazniidii / pruažnikat on.

(Rjagojev 1980: 177-178).

'Paaspäev tulеb, tulеb, vaat esiteks on mie paaspäev, see mie paaspäev on esimene paaspäev. Sejärel on teine paaspäev, see seal Koristöljavas, rukkimaarjast teisel päeval. Seda lugas peeti, paaspäeva seda. Teine paaspäev. Aga kolmas paaspäev on, peeti Borkus nädala pärast ka. See kolmas paaspäev. Kolme paaspäeva ka tähistati. Peod on.'

Spuasam pühä, Spuasampühä (Viitaranta 1963a: 297; 1964: 103); spuassan pühä (Viitaranta 1961: 134)
— paaspäeva paast

Paast algas paaspäeval ja kestis kaks nädalat kuni rukkimaarjani. Valdai karjalastel on paastu nimetusena kasutusel olnud ka bohrotlša (Viitaranta 1961: 134), mis kõikjal mujal on niiski ainult rukkimaarjapäeva vaste.

vps spasampühä (Paikre 1972: 148). Ilmselt vastav paast on saanud nime järgnevast rukkimaarjapäevast, is märiampühä 'maarjapäevapaast', mis kestis kaks või kuus nädalat (Viitso 1980: 141).

1. šügizvuot / enim ümbäri Spuasampühäs / mii nütimm ainz kagrat penduoil.
(Viitaranta 1963a: 297)

'Sügisel, enim paaspäeva paastu ajal, me niitsime aina kaera põldudel.'

2. kakš nedalid oli Spuasam pühä.
(Viitaranta 1964: 103).

'Kaks nädalat oli paaspäeva paast.'

bogrotta, bohoročča, üspeja; bohročča, uspeńi (ŠKCK: 116, 132); u spendä (Viitaranta 1967: 42); uspēja, uspeńja (Rjagojev 1980: 177); uspeńńa, emänpäivi (Makarov, Rjagojev 1969: 135); uspeńampäi, emägämpäi (Viitaranta 1964: 170; 1963a: 74, 79) — rukkimaarjapäev

15. [28.] augustil.

Rukkimaarjapäeva nimetused nii Karjalas kui Liividis on segamini septembris tähistatava ussimaarjaga; võimalik, et paljudes kohtades ongi vaid rukkimaarjat tähistatud.

vps uspenja, bogorodicke pāv (Paikre 1972: 149); vdj luli-märja, rukki märia, uspeni bogorō.ditsa, boharōdittsa (Ariste 1969: 113); is uspeni, märja, märjan päivä (Virkus 1980: 143). Osa päeva nimetustest pärineb vene kulest: va ujenenie bogorodnjoi, bogorodnja (Ariste 1969: 113). Rukkimaarja nimetus kujul nagu soome emänpäivä (Hautala 1948: 295) on ilmselt vanem kui teised nimetused, sellega saab seletada ka karjala mittevenepäraseid nimetusi.

Eesti rukkimaarjat on veel mitmiti nimetatud: Maarja taevaminemise päev, külvi-maarjapäev (Eisen 1926: 71); sün Märjapäew, küli-Märja-päew (Wied: 643). Ka Soomes on päeval mitu nime: Jälki-Maria, Syys-Maria, Neitsyt Marian kuolin- ja taivaaseenastumispäivä (Vilkuna 1950: 251), Neitsyt Marian kuolleiden nukkumisen päivä (Paikre 1972: 151).

1. d'älgeu heinarget kezan / Uspeńampäi.
(Viitaranta 1964: 170).

' Peale suvist paastuvahet suvel rukkimaarjapäev.'

2. toine oli kezaan Emäjämpäi / videntošt päivän augustaan.

(Virtaranta 1963a : 74).

'Teine oli suvel rukkimaarjapäev, 15. augustil.'

3. meil'ä U-spendoa pro·aznuidī ü·nnäi ne·dälī / Pü·hänniemeš / no a to·ižiš külis šiel pä·ivīn da ka·kšīn kel pi·enemmäd om pro·aznikaD / a meil' U·spendä om pi·t'kä pro·aznikka / ne·däl' ü·nnä.

Mäntyselkä, Anni Zvereva, 51-a., 1960.
(Virtaranta 1967: 42).

'Meil rukkimaarjat tähistati terve nädal Pühaniemes. Nõh aga teistes külades seal päev või kaks, kel väiksemad on pühad. Aga meil rukkimaarja on pkk püha, terve nädal.'

4. emiänpäiviä mägrädil'ärves pruaznuijah, se on awgustal, lopujes.

Petšnaja Selga, Anna Ivanovna Tutkreva, 78-a., 1961. (Makarov, Rjagojev 1969: 135).

'Rukkimaarjat Megrozeros peetakse, see on augusti lõpus.'

frolanpäivä, frolonvden; Frola (ÕKCK: 100, 101); *Frolam päi, Frolii i Savrii* (Viitaranta 1963a: 85); *Froma i Mavra* (Viitaranta 1964: 169) — *rollapäev, laanipäev*

18. [31.] augustil.

Päev oli hobuste püha. Käidi palvemajas või kirikus jumalateenistusel, seejärel mindi koos papiga hobuseid õnnistama; sel päeval tulidki kohale ainult need, kel olid hobused. Papil oli kaasas püha vett, mida ta pintslikesega hobuse laubale pritsis, öeldes: „Ole terve!" (ÕKCK: 100-101; Viitaranta 1963a: 85-86).

Valdai karjalastel on hobuste püha peetud kevadel suure paastu ajal (Viitaranta 1961: 184), Tihvini karjalaste juures õnnistati hobuseid makonei päeval (Ojagojev 1980: 177).

vps rollanpäv, frolanpäv (Paikre 1972: 152); *vdj xlääri, määri* (Ariste 1969: 116); *is xlääri* (Virkus 1980: 147). Vadjalased ja isurid on rollapäevaks hobustele erilist leiba küpsetanud (Ariste 1969: 116; Virkus 1980: 147). Rollapäeva pidamine hobuste pühana on ille iseloomulik venelastelt, neilt pärinevad ka päeva nimetused: *on Флора и Лавра* (Ariste 1969: 117), *Фролан-день* (Paikre 1972: 153), *день Фрола и Лавра* (Даль IV: 539).

Eestis on püha nimetusteks veel *Floorose ja Lauruse päev* (Ariste 1969: 116) ja *hlaanipäev* (Õpik 1970: 156).

1. kerrann oli Fronii i Savõrii / sida sanutti Frosam pai / sinne pruaznikane kaj imbäriisto ajetti hebuseD / krojittavaks / pappi tšasounas suiži / sid läht tšasounam pordahine d'älgene suižbaD / oli vratittu veži käden / teizes käden oli kistotškaine / sen kastuci vedei / i šin kistotškaižen ristai krojti hebom pään / vätitun vedeu.

(Viitaranta 1963a: 85-86).

'Suvel oli Jleonise ja Laurise päev, seda kutsuti vellapäevaks. Siia pihale kogu ümbruskond ajas hobused pritsimiseks. Papp. palvemajas pidas jumalateenistuse, siis läks palvemaja treptle jumalateenistuse järel. Oli õnnistatud vesi käes, teises käes oli pintslikl. Selle kastis vette ja sellle pintslikesega risti pritsis hobuse peale õnnistatud veega.'

2. Pappi kistillää voidan očan hebožella kaiken. „Ole terve!"

Selgi, Anna Ivanovna Lokkina, 59-a, 1973.

(DKCK: 100).

'Papp pintsliga võidis otsmiku hobusel täiesti. „Ole terve!"'

3. Suvipiässä piettii Frolua. Se aino luettii heboxien pruazńikka. Läheteää heborella Frolan pruazńikalla.

Kumsarvi, Aleksandra Grigorjevna Nesterova ja Maria Petrova Nesterova, 66- ja 65-a., 1974. (ŁKCK : 101).

'Suve lõpus peeti rollapäeva. Seda ikka laeti hobuste pühaks. Minnakse hobusel rollapäevale.'

Šügižarg (Vintaranta 1964 : 103); sügižargi (Makarov, Rjagojev 1969 : 82, 223) – sügisene paastuvahe

Kestis rukkimaarjast jõulupaastuni; seega aasta pikim paastuvahe. Sügiseses paastuvahes peeti laialiselt pulmi (Makarov, Rjagojev 1969 : 82).

vps ärg (Paikre 1972 : 154).

1. svadbnaigu oli süvižarres.

Megrega, Klavdija Aleksandrovna Guljavševa, 65-a., 1964. (Makarov, Rjagojev 1969 : 82).

'Pulmade aeg oli sügiseses paastuvahes.'

2. Sid oli šügüzarig / se oli pitk / naštavam, jühäi suai.

(Viitaranta 1964: 103).

'Siis oli sigisene paastuvahe. See oli pikk, jõulupaastuni.'

sentjabri – september

emägämpäi (Viitaranta 1964: 98); emämpäiv (Rjagojev 1980: 178) – ussimaarjapäev

8. [21.] septembril.

Nii lüüdis kui Karjalas on päeva ajaks märgitud ka 15. augustit vkj., nega rukkimaarjapäeva, s.t. enamasti kahte maarjapäeva ei eristata.

Tuntud on ussimaarjapäev rohkem lõikurpeona kui neitsi Maarjale pühendatud päevana.

vps emagan pär (Paikre 1972: 155); ndj märja, ema märja, puna-märja (Aristo 1969: 121); is rukkimärja, märja (Virkus 1980: 153). Päeva pühitsemine on üle võetud venelastelt (Aristo 1969: 121), venekeelne päevanimetus: pomogenie Богородицы (Даль II: 105).

Eesti ussimaarja nagu teisedki maarjapäevad on alnud seotud paganlike ohverdamistega (Eisen 1920b: 105). Nimetatud on päeva nul väikseks maarjapäevaks (Eisen 1920b: 71; Laugaste 1963: 415).

1. ühtep kieran Utükan külässe oli pruasnikk / Emägämpäi sügüzeel.

(Viitaranta 1964: 98).

' ükskord Utuka külas oli pidu. Ussimaarjapäev sügisel.'

sviženja; *švīzenja*, *švīžēja* (Kyagejer 1980: 178); *svīsehee* (Leskinen 1936: 158); *sviženie* (Virtaranta 1961: 192); *sviženja*, *sviženja* (ÕKCK: 120); (*pühä*) *Svīžnoi* (Virtaranta 1964: 100, 171) – *viisenjapäev*, *ristiülendamise päev*

14.[27.] septembril, *tuistel andmetel* 16. septembril *vkj.* (Leskinen 1936: 158).

Mõnikord pühitseti viisenjat 2-3 *päeva. Tehti erilisi, mitte argipäevaroogi. Käidi jalutamas, mängimas ja laatsimas* (Virtaranta 1964: 100-102). *Pealle viisenjapäeva ei tulenud enam äikest ja ei tehtinud ka enam ujuma minna, sest näkid taltsid nüüd nätt ainult oma valduses hoida ega sallinud, et inimesed supleksid* (Virtaranta 1961: 192). *Päiva kohta arvati veel, et siis maod kokku kogunevad, et pärast talveunele minna. Kes sel päeval rohu või metsa marjule läks, sellele pidid maod jõulle tulema. Usuti ka, et maod, kes nive jooksul ininest hammustanud, maasse ei pääse ja peavad maa peal seisma* (Kyagejer 1980: 178; Virtaranta 1961: 192).

vps dvižud (Paikre 1972: 161). *vdj vīženiä*; *vadjalased sel päeval abiga tuld ei teinud, öeldi, et viisenjapäeval tuli sünnitab poega* (Aristo 1969: 122). *is vīžnja*; *vaadeldi ilma: kui päev oli tuuline, tuli pokrovipäevaks lumi* (Virkus 1980: 154). *Päiva kombed ja nimetused on saadud venelastelt: vn kozgburenie* (*крести*) (Aristo 1969: 123). *Vene päevanimetus on omakorda tõlkelaen ladina keelest* (*lad exaltatio crucis*), *nagu ka sõnalaste ristin ylentämisen juhla* (Paikre 1972: 162).

1. švižëja tolsticella pruaznuidih // tõžo. švižëja oo // illä toko šanomma / što // ëp pie männä täänne // meccää švižëjana što // mavot männää narih // mavot norah.
(Kjagojev 1980: 178).

'Viisenjapäeva Talstis tähistati, oli viisenjapäev. Vanasti öeldi, et viisenjapäeval ei ole raja minna sinna, metsa, et maod lähevad ungudesse, maod ungudesse.'

2. N'imärven kiläss oli šügüzen pruazniik / šida sanutti pihä švižnoi / pruaznuitti koume päivä / aikstriäpäd ni mid ei muadittu / kanat tože ei šüödü / se oli ilen kalliš päiv / keitettü haudaD.

i mina olin šin pruazniikan, ühten kieran / išteznime muiginaen stolan, tagaze / tuodi stolaele striäpäD / oli hernehkokhuoid da šid ozraižez, d'auhoš muadittu mutšnikkaD / šarbätä oli keitettu hernehrokkaD / toižekš oli keitettu buonmuard'aš / šida sanutti keittimuarD' / vie, oli šihe keskei pandu rugehižez, d'auhos šeguseitettu vedei suonattomai i pidettu päštšis pühkitüš / šida sanutti, imel' / šida oli pandu keittimuardaele keskei / šut kui šida paidi stanttšai nie vähäine paidi tankundauhoD / se oli šarbädä mageD / šida šarbetti niižuižem piragaŋke / d'älgištšekš tuodi stolaele päštšis haudutlut haudaD / kons ku se stolaele paidi šid emänt, tuoniik sanui: „neištšeD / šüögät haudaD / pagižette bihuaiŋke praudaD!" / — šida sanat kai gošlat

stocantaga nagrettí što emänd, ugodi sanuda / d'älgeze muriginat kogodutti brihad i ńeištšet keškimaižei külä ńiemese / šit plaššitti, i matkatti metšikkoi brihа ńeištšenke / šida sanutti briha da ńeitšud mäddi pit'kai puarai / se oli meil muguoine moda / Šiämärvem puolse muga goštitètti, i kärüttí pit'kai puarai.

a mejan ümbäri Nuid'ärven i Ken'järven i Hemšelgän oli toižend'ütte moda / meil d'älgese muriginaD / kezaaigan pruazńikkan brihad da ńeištšet kogodutti miändõse keskat külläD / naižikuoid mužikad i naižet kogodutti, ümbäri i katšotti kudam briha i kudam ńeitšuD / kui d'o old'i suoritud / i mitti sebi / i ken kuitte ittšed ned'i / hiviu il'i pahuoin / se oli dõga kohtaš muga mejan ümbäri.

(Vitaranta 1964: 100-102)

'Ninjärve külas oli nigisel pidu, seda nimetati piha šviižoi. Pidutseti kolm päeva. Argirooga midagi ei tehtud, kalagi ei söödud, see oli täiesti kallis päev, kuidagi hautist.

Minagi olin seal pesel ükskord. Istusime trammikuraõgila laua äärde. Taadi laual kesgid, oli hernepirukaid ja siis odrajahust tehtud peopirukaid. Ilelpimiseks oli kuidagi hernevappi. Teiseks oli kuidagi pohli, seda nimetati supimarjaks, veel oli sinna sekka pandud mageda vetga segatud nukkijahu ja pestud ahjus, seda nimetati mämmiks. Seda oli pandud supimarja hulka. Siis kui seda pandi kaussi, pandi veel neidi kamajahu, see oli maitsev helpida. Seda helbiti koos

nisupirukaga. Järelroaks toodi lauale ahjus hautatud hanti. Kui see pandi lauale, siis seda teor perenaine ütles: „Tüdrukud, sööge hanti, räägite poiste seltsis tõtt!" – Seda ütlust kõik väärad lauas ääres naersid, et ärkas perenaine õelda. Peale lõunat poisid ja tüdrukud kogunesid küla keskele nendile, siis tantsiti ja mindi metsatukka poiss tüdrukuga. Sellest öeldi, poiss ja tüdruk läksid pikka paari, meil oli selline komme. Säämäjärve poal nii kostitati ja mindi pikka paari.

Aga meil Ruunjärvel ja Kenjärvel ja Alonselgal ümbruskonnas oli teistsugune komme. Meil peale lõunat, suveajal pool poisid ja tüdrukud kogunesid mängima keset küla. Naisemehed ja naised kogunesid ümberringi ja vaatasid, kuidas kelgi poiss ja kelgi tüdruk olid viisetunud ja missugustesse võivastesse, ja kuidas kelgi käitus, hästi või halvasti. Igal pool see oli nõnda meie kandis.'

Šimanam päivä; šimanam päiv (Rjagojev 1980: 178); simanam päivü (Makarov, Rjagojev 1969: 223); Šimanam päivä (Viitaranta 1964: 102) – siimeoni-päev

Tähistati septembris, täpset kuupäeva pole leida. Päeva nimetati ka kärbeste matmispäevaks. Tarest püüti kärbes, viidi see peos õue, kaevati väike koobas ja maeti elus kärbes sinna sisse (Viitaranta 1964: 102).

Tähtpäev on ilmselt ühist päritolu vene samanime-

lise päevaga (vn день Семеона), sugulasrahvalt sellise päeva kohta teateid pole.

1. Vuohtjärves läs pruazńeikku on. simanam, päivä sügüzül.

Anastasija Fjodorovna Nikiforova, 1965. (Makarov, Kjagžjer 1969: 223).

'Vuohtjärvel sis pidu on. Šimeonipäev sügisel.'

2. mejäm baba peitteľ kiärbäižeD / šügüzem, ende Šimanam päiväD / i Šimanam, pài Vuohtärves pruaznuittī / se olí muguine Karďalas kiärbäižem peitanpäiv: / tabuiletti, elän kiärbäine / pertiš / kobrai / i viedī pihaze / kainettī pikusi haudaine / i pàndī kiärbäine šihe haudaižei / kaľettī muan / šīd ringutlī: / „ulli ulli ukàštańi / alli alli akàštańi / pitkam pīrum pidamišt!"

(Vitaranta 1964: 102).

'Mie mearm mattis kärbsed sügisel enne šimeonipäeva. Ja šimeonipäeva Vuohtjärvel peeti. See oli selline Karjalas kärbeste matmispäev: võeti kinni elav kärbes tarest pihku ja viidi õuele, kaevati väike kondas ja pandi kärbes sinna koopasse, peideti mulla alla, siis hüüti: „Ulli-ulli minu kaadist, alli-alli minu eidest, pika pea pidamist!"'

Oktjabri – oktoober

kegrinpäivä (ОКСК: 119); kegri, kegrim päivä (Viitaranta 1967: 50); pokrova (Rjagojev 1980: 180; Viitaranta 1963б: 90, 144); pokrovo; pokrova (Rakarov, Rjagojev 1969: 206); Pokrov (Viitaranta 1964: 171) – pokrovipäev, Maarja kaitsmise päev

1. [14.] oktoobril; Valdai karjalaste juures viimasel argipäeval enne jõulupaastu (Viitaranta 1961: 192).

Pokrovipäevaks lõpetati tavaliselt põllutööd, selga oli pokrovipäev põllumehe aasta viimaseks päevaks. Ennustati ilma: kui pokrovipäev oli soe, tuli pehme talv, külm päev tähendas karmi talve (Viitaranta 1967: 50). Seost kiikuga pole teada, küll aga pidutseti kodudes, tehti õlut ja käidi külas (Rjagojev 1980: 180). Tuntud oli kegri – meie nääriroku taoline olendi – käimine tarest tarre. Lapsed ei usaldanud siis õue minna, sest kegri võis nad ära viia. Selgas oli kegril pahupidi pööratud kasukas, võõlatud käterätiga, peas pahupidi kaevamüts, ees rohtudest habe, käes kepp. Tarre astudes küsis ta, kas pereema on lõnga kedranud. Kegrile anti lõngaraht või -kera, lisaks veel kaera-, rukki- või odrapahust käkki, sellega oli pere, eriti aga lapsed kegrilt rahaks ostetud. Kegrid olid alati oma külast, naaberküladesse ei mindud. Neid kostitati peale kakkude vahel ka suhkruga, kuid viina ei antud. Kegrideks võisid riietuda nii naised kui mehed. (Viitaranta 1961: 192-193; 1967: 50-51).

vps pokrov; vepslastel oli tava tuna viimane viljavihk pühastenurka, samuti on seal pokrovipäeval karja pünatud (Paikre 1972: 165-166). vdj pokrova (Ariste 1969: 125); is pokrova (Virkus 1980: 159). Kõikjal jäeti kari lauta ja põllud puhkama.

Seonlased on oma kekri't (~ keyri ~ käyri) pidamad vanasti siis, kui põllutööd lõpetati, käesolevat sajandi keskelt on päeva tähistatud novembri esimesel laupäeval (Vilkuna 1968: 248-251).

Vepsa, vadja, isuri ja osaliselt karjala päevanimetused pärinevad nene kuulest: vn покров (Ariste 1969: 126), покровенье (Paikre 1972: 165). Kirikukult tähenduselt on pokrovipäev üks maarjapäevi – Maarja kaitse ja eestpalve päev (Eisen 1926: 71). Täistpäeva sellisest sõnast tulenevad ka nimetused vn покровъ богородицын (Paikre 1972: 165) ja sm Herran äidin suojelus (Vilkuna 1950: 269).

1. ke·grim pä·ivä ježeli kuin o·li hän lä·mmin / to· l'ieńöu ta·lvi lämmin / je·želi kuiq ke·grim päivänä on vi·lu / to l'ieńöu ta·lveq ka·iken ve·šmva vi·lu. [---]

šu·oriečettih / i na·izet ku·mbazet a·kat šu·oriečettih / i mu·žikat u·kkozet tože šu·oriečettih / da·i kä·velläh kü·l'ä müötten / i ke·šš on l·apšie hüö ši·h ta·loh i tu·llah / „a·ndaktja ti·än la·pšet" / „a e·mmä ..." / šiel'ä mi·amo ali ti·atto·i šanou / „e·mmanna la·pšie tä·mpiänä / hüö pi·halla e·i l'ähtietä / on vi·lu üi e·i ruveta kä·velemäh / a mü·ö že lu·ćće

šulaš a:nnamma le·ibiä pa:lazen" / [---] a ka·kkarja e·i annettu ńi·n šanou / „je·želi tüö ka:kkarja e·ttä anna miula ńi mi·e t'iän la:pšet o·tan" / spo·ritah spo:ritah / nu pri:ho·dica a·ndja ka·kkara što e·i ollaiś.. / e·i o:tettaiś me·idä / ke·gri.

Lukino, Marija Jefimovna Zlobnikova, 63-a., 1957.
(Viitaranta 1967 : 50-51).

'Pokrovi päev kui oli hea sel, siis tuli talv sel, kui pokrovi päev on külm, siis tulib talvel kõik täiesti külm. [---]

Tegid ka naised või eided tegid, ka mehed taadid ka tegid. Ja käidi küla mööda ja kellel on lapsi, ta sellele tallu tulebki. „Andke oma lapsed." „Aga ei..." seal ema või isa ütlevad, „me ei anna lapsi, täna nad õue ei lähe, on külm, nii ei hakka minema, aga me ju poremi sulle anname pala leiba."

Aga kakku (kui) ei antud, siis ütles: „Kui te kakku ei anna mulle, nii ma teie lapsed võtan." Vaieldi, vaieldi, noh tulebanda kakk, et ei võtaks... ei võetaks meid kegrile.'

2. meil hanhed eldi / šügüzen d'älgem pokrovaD / kogodutti i letti lämmäi muaha.

(Viitaranta 1963b : 144).

'Meil haned olid. Sügisel peale pokrovi päeva kogunesid ja lendasid soojemale maale.'

3. Šuojun Tšupuss oli tšašoun / pruazńikk oli Pokrov / sügüzen.

(Vitaranta 1964 : 171).

'Suoju Tšupus oli kabel, piha oli pokrovipäev sügisel.'

4. pokrova / dā // pokrovua pruaznuidiḥ / turanjalla da čišťiessä / taheššа külässä // pruaznuidiḥ // o / šielä on bohatta külä // ni olutta keitettiḥ i // široko pruaznuidiḥ šielä pokrovua tädä // da // pruaz / pokrovua šinä pruaznuidiḥ da / šidän // ka šielä mińčiissa oz külä // süri babjakši naziväjaz // mijän šielä eli tädi // mie kakši kerdua olin // pokrovalla // ka šielä // ka šielä pruaznuidii šielä / tädä pokrovua // kah // pruaznuidiḥ.

(Ojagojev 1980 : 180).

' Pokrovipäeva, jah. Pokrovipäeva tähistati Turanjas ja Tšistis, kahes külas peeti. oo, seal on rikas küla. Nii õlut keedeti ja suurelt peeti seal seda pokrovipäeva. Jah, peeti. Pokrovipäeva sün peeti ja seda ka seal Kintšis on küla, suureks Babaks kutsutakse. Meil seal elas tädi, ma kaks korda olin pokrovipäeval ka seal. Ka seal tähistati veel seda pokrovipäeva, ka tähistati.'

muissin-šuavatta (Rjagojev 1980: 195); muistin šuovatta (Viitaranta 1961: 268); vod'i-t'elikoi päivä (Palmeos 1962: 114) – Demetriuse vanemate laupäev, vanemate mälestamispäev

Kalmas karjalastel tuntud surnute mälestamise päev, jäi ajavahemikku 18.–26. oktoober (Dano I: 440). Pandi selga uuemad rüüd ja käidi kalmistul omaste haudadel (Viitaranta 1961: 268). Kadunuid mälestati ka kodudes, kuhu kutsuti külalisi. Enne laua taha istumist loeti palveid ja nuteti (Viitaranta 1961: 268; Palmeos 1962: 114).

vps vodite'on sobata (Paikre 1972: 171); vdj suvotta-laukopäivä (Aisti 1969: 127); is suvotta (Virkus 1980: 163).

Päeva pidamise kombestik on sarnane venelaste aja-omase kombestikuga, ka nimetuste reskujuks on olnud on родительская суббота (Aisti 1969: 127), Дмитриевская суббота (Dano I: 440).

1. jõlun pruažńiekka // vaiv // vaim muisseldii // vaim muisseldii // šuavatta / muisseldii // oli muoine šuavatta / oli // vaim muisseldii rahvaš / ka // vodite'oi vaim muisseldii.

(Rjagojev 1980: 195).

'Ei olnud pidu, vaid ainult mälestati, vaid mälestati, laupäeval mälestati, oli selline laupäev, oli, ainult

mälestati. Rahvas ka vanemaid mälestas.'

2. tüli že päivä nodi-tälskoi, pidäw stiõäppil, kučču vanhoja akkoja pominkoima. äna pominajah miun nodi-tälója. pacaw nampatka jumalaomuo. akkazet vanhazet šeižotah poivuižin, kumarrõmah jumalõa. äššen itkietäh, tuomah künälet vanhoima akoima. istuočettih stoolah. pašin kutjõa heilä šüvä, rokkõa, pudruo, dročonõa, jäišniččõä, kišellii nehnäzenke. akkazet šüõgõä kaikki stiäpniät. lähkiettih stoolašta. tõaše nuvettih pominaimah, šilmie ristimäh, lähkiettih pois, kaikin jaogoih kumardõačettih emännällä, annettih pašsibon. hüvin bäriegeičči ja.

Jakonoro < Neblitša, Matrjona Dmitrijevna
Troprmova, 77-a., 1960. (Palmeos 1962 : 114).

' Tuli see vanemate päev. Pead toitu valmistama, kutsuma vanu naisi surnute mälestamispeole. Las mälestavad mu vanemaid. Ripplamp põleb ikoonide juures. Vanad eidekesed seisavad põlvili, kummardavad jumalat. Päriselt mutavad, pisarad tulevad vanadel naistel. Nad istusid lauda. Panin neile süüa kutjaad, suppi, putru, suurt pannkooki, munaroogа, kisselli saiaga. „Eidekesed, sööge kõik toidud." Lahkusid lauast, hakkasid taas mälestama, risti ette löömа. Nad läksid ära, kõik

kummarduvid perenaisele maani, tänavid. Kaitstasile hästi.'

nojabéri – november

Kuźma i D'emid'ian (Viitaranta 1964: 171) – kusmase- ja demiaanusepäev, kusmapäev

1. [14.] novembril.

Lüüdi aladel on päeva kiriku mõjul väga tähtsaks peetud. Enne kusmapäeva reedel paastuti ja paluti jumalat, töid ei tehtud, keelatud oli ka oma naisega magada, sest muidu pidi lapsest tulema kas hull, tumm, kurt, jaodik vms. Uuti, et kui neist nõuetest kinni pidada, on jumalal paastujate nimed teises ilmas kroonile kirjutatud (Viitaranta 1964: 168).

Kusmapäeval peeti laata, kuhu ornarakitid töid metsloomade nahku (Viitaranta 1964: 171).

Vadjas on päeva tuntud peamiselt vaid nime järgi, vdj kuźma, kuźma-denja·n (Aristo 1969: 134). Venelastel on selle tähtpäevaga – vn Кузьма и Демьян – seotud ohtrasti uskumusi ja kombeid (Aristo 1969: 134).

1. obras Kuźmii i D'emid'ija·na / se kalliš pruaznikk, oli / tädä päivåd naste kui tuli nedalim proidihut piätnitš / a tämä pruaznikk, on vie edemmpiäi / i, se piätnitš pilitètti / molitti Dumaraa / ei suanu ni midä pahad ruadod ruatta / ei pidanu omai nai-

žei vážizuda / a ei ka nodīhe naps, ili sogeD / ili nemuoi ili gemžī / ili vīnan d'uoi / ili toratt'šu / ili kartovštšik / i kaikkii pahai d'iemoi l'ienou hän na(štal'nik / tädä päiväd vaste pidau d'oga mavosmarnuoile ristšikanzaile molida d'umanaD / i kui soblindai(tšeD / kui kuoliD / šiemsiemman d'umanan l'ienou kirutettu prestolane pühittäjän nimi.

(Virtaranta 1964: 168).

'Kosma ja Demiaanuse ikoon. See kallis päev oli. Enne seda päeva kui tuli nädala möödudes reede, aga see päev on veel edasi, ja sel reedel paastuti, paluti jumalat, ei tohtinud mingit pahva tööd teha, ei tohtinud oma naist vägistada, muidu lapsest sai kas sõge või tumm või kurt või joodik või kakleja või kaardimängija, ja kõigis halbades ilmingutes saab ta peamehe. Vastu seda päeva peab iga õigeuskliku ristiinimene paluma jumalat. Ja kui pead sellest kinni, kui sured, seal ilmas jumalal on kirjutatud troonile paastuja nimi.'

2. pruazznuittī šügüzen Kuzma i D'emid'an / se oli sanutnī pruazznik / vahnaman aigan / d'armank oli / oravan ambujad müödi oravad i muid zvieriD / kävüttī kuptsat tavarenke.

(Virtaranta 1964: 171).

' Peeti sügisel kõsmase- ja deniaanusepäeva. See oli suur pidu vanal ajal. Laat oli, oravakütid müüsid oravaid ja muid metsloomi, käisid kaupmehed kaubaga.'

Varluamei (Virtaranta 1961: 192) — *varlaamipäev*

6. [19.] novembril.

Teateid sellest päevast novembris on ainult Valdai kaijalastelt, kus varlaamipäev oli lammastepüha. Papp käis talust tallu lambaid õnnistamas. Kiila palvemajja või kirikusse viidi villu ja linakimpusid (Virtaranta 1961: 192).

vps *varlaampäiv* (Paikre 1972: 173).

mihaila (Rjagojev 1980: 175, 186); *mihhaiva* — *mihklipäev*

8. [21.] novembril.

Mihklipäeval pidutseti kindlates külades, kuhu mujaltki rahvast kokku tuli. Pidu peeti ja jalutati kuni neli päeva. Mihklipäevaks tapeti mõni loom, keedeti sülti ja tehti õlut. (Rjagojev 1980: 186). Mõnikord käidi selleks, et mihklipäeva peoks raha teenida, mujal pidi saagimas (Rjagojev 1980: 175–176).

vdj mīxxama, päev oli üldiselt vähe tuntud (Aristo 1969: 135).

Päeva karjala- ja vadjakeelne nimetus pärinub vene keelest: vn михайлов день, Михаил (Kjagosjev 1980: 182).

sm mikkelinpäivä (IS: 429).

1. ka heiňaijan tuaš panet // da rugchen tuaš l'eikkuat // da kagraą // da šid'än tuaš pil'imäh / put'opkakši // pid'ä mihailakši d'engua šuaha // mihailua pruaznuidii // pid'ä mihailakši šuaha d'engua.

(Kjagosjev 1980: 175-176).

'Ka heina pand kokku ja rukki koristad ja kaua, ja siis jälle saagima, vändama. Pidi mihklipäevaks raha saama. Mihklipäeva tähistati, pidi mihklipäevaks saama raha.'

2. ka mihailakši ni žīvatan isset // stūdenie keitāt // ka i harčut // nu ka olutta viel'ä keitettii // olutta ka keitāt // olutta keitetää // a vīnua že ei rahittu äjjäl' [---] kaikista kiliśtä kädii // äjä / rahvašta ni ülen äjä // rahvašta mäntie min verda // kolme päivie / nell'ä // gul'äjaą // kolme päivie / nell'ä gul'äjah.

(Kjagosjev 1980: 186).

' Ka mihklipäevaks looma lõõd maha, sülti kedad, ka kosti. No ka õlut veel kuduti, õlut ka kedad, õlut kuduti, aga veini ju ei muretsetud palju. [---] Kõigist kiladest käidi, palju, rahvast nii väga palju, rahvast mine tea kui palju. Kolm-neli päeva jalutati, jalutati kuni neli päeva.'

svedenja (OKCK : 104); vedenie (Makarov 1963 : 102) – jumalaema templissemineku päev

21. novembril [4. detsembril].

üks maarjapäevadest, v. Dali järgi viimane viiest jumalaema päevast kirikukalendris (Даль I : 105).

Sellest päevast peale on ühe teate järgi hakatud istjatsitel käima, kus kedrati, lobiseti ja lauldi (Makarov 1963 : 102).

1. nedénieštа šua, teko, l'äksimä da roštuoh šuah kävimä omah kul'äh, nagole kuožalíloiŋken, kežräimmä. nu, kel'lä kuiń ken, konešno, ol'i znakom, že briha tul'i šil'čiöh. kezriät i pagizut, i kodvazen, kadrel'ie kizuat i tuaš, no staraiččima kezrätä, što eiš kolme värtiniä kodih prestuavittu.

Maloje Niviščše, Paraskovja Vasil'jevna Kralova, 60-a., 1960. (Makarov 1963 : 102).

' Jumalaema templissemineku päevast, oli, algasime, ja jõululudeni käisime oma külas, kõik vokkidega, ketrasime. Noh, kellele kuidas kergi, muidugi, oli tuttav, see noormees tuli selle juurde. Ketrad ja lobised, ja veidi kadrilli tantsid ja jälle, no püüdsime kedrata, et oleks kolm värtnatäit koju viia.'

jürgi (Rjagojev 1980: 174); taavi-jürgi; Jüri (Viitaranta 1963b: 290) — (sügisene ~ talvine) jüripäev 26. XI [9. XII].

Päev oli seotud loomade lauta ajamisega; teateid karja piiramise jms. kohta ei oli. Lüüdis arvestati jüripäevadega kaupüüniste korrastamisel, öeldi: kahte jüripäeva karu pesas ei maga (Viitaranta 1963a: 124).

vps jürgin päv (Paikre 1972: 173). vdj taavi-jürtši, sütšüzü jürtši; sel päeval ei minnud hoolsalega metsaveole (Aniste 1969: 138).

Tähtpäev on saadud venelastelt, kellel on Юрий осенний ehk Егорий осенний ja Юрий зимний (Aniste 1969: 138).

1. ka tulõ jürgi šügüžülläa // ka jürgi tulõ / šügüžüllä // tällä / tädä jürgie hüö pruaznuidiihena / blahove /

tädiä // jarmanka tõžo jürginä // ka jürginä suoŕiečet / ajelete // viet hahkat ozéro valla.

(Rjagojev 1980 : 174).

'Ka tuleb jüripäev sügisel, ka jüripäev tuleb sügisel. Seal seda jüripäeva nad tähistasid. Laat ka jüripäeval. Vaat jüripäeval võtad kätte, sõidad, viid nahad Ozerovale.'

2. paštim miõ paranďižimme / ende kevažd'ürgiD / toštši oli nie nunt me,tšäs / meil sanuttí : / kahto d'ürgit kondé pezass ei viru / šügüzen kuj ende d'ürgid vieŕ pezai / kevädemn ende d'ürgid lähtöü pezaspiäi iäre / i lähtöü nälgähine.

(Virtaranta 1963a : 124).

'Karuauke me parandasime enne kevadist jüripäeva. Mõnikord oli veel lund metsas. Meil öeldi: kahte jüripäeva karu pesas ei maga. Sügisel kui enne jüripäeva läks pesa, kevadel enne jüripäeva läheb pesast ära ja läheb väljasena.'

dekabrii – detsember

Varvusi, Va.rvusi (Viitaranta 1964: 28); Varvusimjäi (Viitaranta 1976: 230) – varvarapäev

4. [17.] detsember.

Oli küüdis Homselja küla pidupäev, mida tähistasid peamiselt noored, kogunedes istjatele (Viitaranta 1964: 28, 97, 170).

vdj varvara (Ariste 1969: 139); is varvara (Virkus 1980: 172).

Päeva nimetus tuleneb vene keelest: vn Варвара (Ariste 1969: 139).

1. Va.rvusi pru:aznuittĩ Ho.mselgäŋ kü.läs/i ne.istšit ko.gottĩ go.štĩ.

(Viitaranta 1964: 28).

'Varvarapäeva peeti Homselja külas. Ja tüdrukud kogunesid külla.'

2. a hejaŋ küläs pruaznuittĩ vuodes kakš pruazŋikkaD / üks oli Emägämjäi kezaD, a toine Varvusi žügüzeD.

(Viitaranta 1964: 97).

' Aga nende külas pühitseti aastas kahte päeva. Üks oli maarjapäev suvel, aga teine varvarapäev sügisel.'

talvi-mikula; mikula (Rjagojev 1980: 176); Pühä-Mikkula (Viitaranta 1964: 169) – (talvine) nigulapäev

6.[19.] detsembril.

Karjalased pidasid kahte nigulapäeva, talvist ja kevadist.

Valdai karjalastel on nigulapäev: olnud peamiselt 2 küla – Kavi ja Lomu – pühaks. Pidutseti kolm päeva, söödi parimaid pühadetoogasid, joodi koduõlut ja vahel viina. Külad olid täis võõraid nii naabrusest kui kaugematest kiladest. Kirikus peeti jumalateenistust, kus paluti isearanis tulikahjude ja liigsete sadude ärahoidmist. (Viitaranta 1961: 188).

Karjalased on tähtpäeva ja selle nimetused saanud venelastelt: vn Микола, Николa-зимний, Николай, Николин-день (Paikre 1972: 99), samast pärinevad ka vps mikkolan päv (Paikre 1972: 175); vdj talvi-mikkula (Ariste 1969: 139) ja is talven mikkula (Virkus 1980: 174).

Talvist nigulapäeva peeti ka Soomes (sm Nikolaus – Vilkuna 1950: 317) ja Eestis. Eestis nimetati Nigu-

lat karja kaitsjaks ning usuti, et nigulapäeval või-. vad surnud kodus käia (Eisen 1926 : 45).

1. i talvella mīkulua pruaznuidih.
(Rjagojev 1980 : 176).

'Ka talvel nigulapäeva tähistati.'

2. L'ädetšuram, oli tšaśun / Pühä-Mīkkulaal pruaznuittī / šügizeel, i kevädeel.
(Virtaranta 1964 : 169).

'Idakülas oli kabel, nigulapäeva pidand sügisel ja kevadel.'

roštuampühä; roštuan pyhä (ÕKCK : 113); rašta-vam, pühä (Virtaranta 1964 : 103, 271) — jõulueelne

Peeti kuus nädalat enne jõule. Söödi nagu ikka paastu ajal vaid teatud toite : seeni, kaali- ja herne-suppi, sibulat, soolakurke jms. (Virtaranta 1961 : 134).

vps. pihl (Paikre 1972 : 177); is. joulumpühä, öeurid on paastunud seitse jõulueelset nädalat (Virkus 1980 : 177).

1. d'älgene šida arged oli raštavam pühä / d'älgene raštavam pühäd oli sür pühä.

(Viitaranta 1964 : 103).

'selle paastuvahe järel oli jõulupaast. Pärast jõulupaastu oli suur paast.'

sõčelńikka (Rjagojev 1977 : 216) – jõululaupäev 24. detsembril [6. jaanuaril].

Päeva nimetust on mainitud vaid Tihvini karjalaste juures, mingit jõululaupäeva kombestikku pole teada. Termin on laenatud venelastelt: vn сочельник (Paikre 1972 : 178).

vps sočelńik. Vepslastel oli tava jõululaupäeval kogu perega rehepõrandale koguneda, kus loeti palvet, paludes viljaõnne. Tegemist on arvatavasti samade lõikuse lõpetamise palvelega, mida loeti ka pokrevipäeval – aasta alguse nihkumine sügiselt talvele tõi kaasa ka kommete ja uskumuste ülekandumise. (Paikre 1972 : 178). is jõulunätto, püüti mitmel viisil ennustada (Virkus 1980 : 179).

roštu; raštan, ra.štava, raštava (Virtaranta 1963a :293; 1963b : 109; 1964 : 11, 169, 271); rastan (Makarov, Rjagojev 1969 : 64, 72); roštova (Leskinen 1932 : 97; OKCK : 102, 120); roštuo (Virtaranta 1961 : 176); roštuo (OKCK : 101; Makarov 1963 : 102) – jõulud

25. detsembril [7. jaanuaril].

Jõludega algas eriline jõuluaeg e. svjatkad, mis kestis kolmekuningapäevani.

Valdai karjalastel on vanasõna: jõul algab hommikul tõustes, võitaldrik ühes, kakk teises käes. Pika paastu järel tõustigi jõuluhommikul vara, et siiä lõpuks lubatud võid, liha, piima. Seejärel mindi kirikusse, kust tulles uuesti lauda istuti. Vanemad inimesed käisid külas, nooremail algas nüüd kolmekuningani mängude ja pidude aeg. (Virtaranta 1961 : 176).

Eriti palju on jõulude ja üldse svjatkade ajal mehelemineku ennustatud. Jõuluhommikul vara pühkisid tüdrukud tare puhtaks, prahi aga viisid kolme tee ristmikule. Kui selle peale esimesena astus peissmees, oli tüdruk peagi mehele minemas, kui koer tallas, kakkas kogu küla tüdrukut hangutama, hobuse astumine tähendas kaugele mehelemineku. (Virtaranta 1964 : 18-19). Jõulukirikust tulles võttis tüdruk söömaaruades esimesest kakust vaid suutäie, ülejäänu pideti padja alla, et peigmeest unes näha. Padja alla pandi vahel isegi lusikas, kus talles tüdruk unes nägi end põrandat pühkimas, sinna sai ta miniaks. Võtmed pandi pea alla selleks, et näha

magades tulevast, kes nendega ust tuli avama. Saunas püüti küünalde ja kahe peegli abil mehelemineku saada: küünlad pandi põlema, peeglid asetati vastakuti ja sealt pidi tulevane teed mööda saabumas paistma. Peigmees pidi paistma ka läbi veeklaasi asetatud laulatussõrmuse. Tarre kanti halusületäis, kui halge oli sattunud paaritu arv, tuli mehelemineku veel üks aasta oodata. (Viitaranta 1961: 178). Ennustada püüti ka kukega: kelle kaerapeotäie kukk ära nokkis, sel polnud vanatüdrukuseisust karta (Kjagajer 1980: 215).

Jõulumajal ei tohtinud sääkida hundist ega karust, et nad suvel rasku ei tuleks (Viitaranta 1964: 262), karu nimetamine oli taabu veel sellegi pärast, et suvel kari temast puutumata jääks (Viitaranta 1963a: 293).

vps rašta (Paikre 1972: 179); vdj rāštoga, jeuuu (Ariste 1969: 142); is joulu (Virkus 1980: 177). Vadjalased ja vepslased käisid jõulude ajal sanditamas (Ariste 1969: 142; Paikre 1972: 179). Isurid on jõulu teist päeva nimetanud tabani; siis joodeti loomi astjast, kuhu oli asetatud hõbesõlg või -sõrmus (Virkus 1980: 180).

Karjala, vepsa ja osa vadja tähtpäevanimetusi pärinevad vene keelest: vn рождество (Ariste 1969: 142), vdj jeuuu ja is joulu on ühised soome nimetustega: sm joulu (SKES I: 119).

Läänemeresoomlaste aasta algas vanasti sügisel põlluaasta lõppedes. Hiljem loeti aasta alguseks jõule, mis olid algselt Põhjamaade ja germaanlaste kesktalve

püha ja mida peeti ammu enne ristiusu tulekut; nimetust jõul seostatakse päevade pikenemisega, uue päikeseaasta algusega. Alles usupuhastuse ajal sai uue aasta alguseks 1. jaanuar, mida nimetati uueks jõuluks; 25. detsember sai vana jõulu nime. Kõige hilisem oli jõulude seostamine Kristuse sünniga. (Eisen 1920a: 137 jj.).

K. Vilkuna järgi on jõulunajal tuntud nõidumised ja ennustamised algselt seotud olnud põllumaaga lõpetamisega, jõulunõidki arvab ka pärinevat lõikuspeost (Vilkuna 1968: 248-251). Teistsuguse seletuse annab jõulunõlgedele M. J. Eisen: Oled toodi sisse magamiseks, et voodid jääksid jõulunõol surnute hingede jaoks (Eisen 1919; 47).

1. me·ill oli ka·rdlanas pii·mit / mu·guoine: / ko·ns tuldi si̯a·tkad / ie·i tšut hu·ondeksen no·usou / a·igaštši / kä·vin ra·ndai / ka·stan ra·stad / ku·damin ra:stuoie na·tlat pihkin / tu·nou / na·tlat pi·hkin ka·ikis ko·mnatuoiš / ši·d ie·t to·jad / pa·nov i·tšenne pe·redńikkai / i vi·en / ro·stanine / do·rog lä·htön tši·nai to·ine lähtön to·ižei / kolmaž lähtön ko·mandei / šit ka·tlšon / ke·n e·ndžimaižikš ii·t to·pid mänön to·ptšimai / mu·žiggi mänön / vai bri·ha mänön / vai ko·ir mänön / vai a·jan ke·n he·bon / no / je·sli ku bri·ha mäni / ii·s to·jis pi·älitši / šid o·n hän hi·väs mi·elen: / „aha· / tä·s pühäkeskeš ii·gü mina mä·nen mi·chene" / je·sli kü ko·ir

mänön / ši·t sanu: „tä·mä pa·ha / ko·ir mäni / ke·n kaht mi·nda, ša ko·irastammai" / a je·sli ku he·bosu, ajan ke·n / ši·d oli se mu·guoine pri·met: / „nü·gü mina ku·nnataht no·ittoze a·jan / ko·dispiäi."

(Viitaranta 1964: 18-19).

' Meil oli Karjalas selline komme: kui tulid pühad, tüdruk hommikul tõusis vara, käis rannas, kastab lina, selle linaga põrandaid pühib; tuleb, pühib põrandad kõigis tubades, siis selle prügi paneb oma põlle ja viib teeristile, tee läheb ühele poole, teine läheb teisale, kolmas läheb kolmandale. Siis vaatab, kes esimesena neid prügisid läheb tallama, mees läheb või poiss läheb, või koer läheb, või sõidab kuigi hobusega. Noh, kui poiss läks üle selle prahi, siis on tal hea meel: „Ahaa, selles paastuvahes mina nüüd lähen mehele!" Kui koer läheb, siis ütleb: „See on paha, koer läks, igaüks hakkab mind taugutama!" Aga kui hobusega kuigi sõidab, siis see oli selline enne: „Nüüd mina lähen kuhugi kaugele kodunt." '

2. a šidi'än vie'ä vaštuana käneli̇̄ pappi / šijatti'ü küli'ie // ümbäriši küli'än käneli'ȫ // hänelli' annetaa kagrua / papilla že // ajoika käneli̇̄ hänę värčinke / kagrua kerie / a pappi tälä // müö ka sokeriečemma ka tü-ti'öt / täl'iä papilla kagrua voruičemma värčistä // pidä kukko šüötlie / loppõgo kukko kaikki kagrat // a ei

lope kaikkie kagroi // ku kaikki loppõ kagrat / ni müö šanomma / „ mučokši // tämä miišta kobraňe / tämä miišta" // kumbaẓen ˌ oman kukko loppõ / kaiken tukkuẓen // „ tämä tukkuňe miin / tämä šun / tämä šun" / tukkuẓet papilla voŋŋidu // ka kukko ˌ i ńokkjõ // a ühelläkukolla ei šua loppie / hän ˌ ühen tukkuẓen loppõ / toista ei taho // pidä vielä kukko tüva // davai vielä kukkua tuomaẓ // kumbaňe kukko [- - -] kumbaňe kukko ku ńäläjähiňe / a hän ˌ üheh tukkuẓ napri / loppi / loppi // taista ei kõšše // a kumbaňe kukko k ˌ on süöččen ˌ oẓ / a hän täštä ńokkua i täštä ńokkua / i täštä ńokkua // hahatamma / tuoš ˌ ajamma pois ńämä kukat / što ei ˌ prädua kukot / valchellaẓ / ei ˌ prädua.

(Kjagojev 1980: 214).

'Aga siis veel jõulupajal käis papp õnnistamas külasid, ümbruse külades käis. Talle anti kaeru, paprit, Ajonja käis temaga koos koliga, kaeru karjas, aga papp luges palveid. Ise ka kogunesime tüdrukutega, seal paprit kaeru varastasime kotist: on vaja kukke sõõta, kas sõõb kukk kõik kaerad. Aga ei neki kõiki kaeru. Kui kõik nokib kaerad, siis me ütleme: „Mehele lähen. See minu peotäis, see minu." Kumma oma kukk nokib kogu peotäie: „See peotäis minu, see sinu, see sinu." Peotäied paprit varastatud. Ja nokibki kukk. Aga üks kukk ei saa ära nokkida, ta ühe peotäie sõõb ära, teist ei laha. Peab veel kukke tooma. Läki veel kukke tooma. Kumb kukk [- - -] Kumb

kukk kui näljane, siis ta ühe kuhjakese lõpetab, lõpetab, teist ei puutu. Aga kumb kukk on söönud, see ühest nokib ja teisest nokk ja sellest nokk. Naeame. Taas ajame äia need kuked, et nad tõtt ei räägi, valetavad, ei räägi tõtt.'

3. meill oli muguoine primet Kardlanas / ku tuli naštapruazhik / oldi siatkad nederistai šnai / šid ei maiitu pagištes kondijad / primetuotti: / ku siatkuois maiitištet kondijad / kezan nasked živatad mettšai / kondi tuoun kordai / i endižimaižikš tabuittau sen živatan / ked maiitti siatkuois kondijad.

a viž oli toine primet: / kuj oli siatkuoin aiga metšanu ilen tobd' hüde / šit sen kezan kazvetau villad ilen terakkahad.

(Viitaranta 1963a: 293).

'Meil oli selline komme Karjalas, kui tuli jõuluaeg, olid sujatkad kolmekuningani, siis ei mainitud kõneldes karu. Usuti, et kui jõulupühade ajal räägid karust, suvel lasud karja metsa, karu tuleb karja ja esimeseks võtab kinni selle looma, kelle omanikud räägikisid sujatkade ajal karust.

Ja veel oli teine uskumus: kui jõulude ajal oli metsas hästi paks härmatis, siis sel suvel vili kasvab

väga teraderohkeks.'

4. tänäpäižem päivän raskihe sündii muamõ i on sõatkad / ei pidaiž ni mida maiñita ni hukkad ni konõijad / kezan lähted mettšäi / voidan pühtuda vastai da hämästüöittädä hüvin.

(Viitaranta 1964: 262).

'Tänasel päeval kuli sündimine maailma ja on sõjatkad. Ei peaks midagi rääkima ei hundist ega kanust. Suvel läheb metsa, võivad sattuda vastu ja hirmutada kõvasti.'

5. rastaw rawgun, wäristü wingun, kiwen al kirgun, aitan al ambun.

Sambatuksa, Fjokla Aleksejevna Makarova, 37-a, 1939. (Makarov, Rjagujev 1969: 64).

'Jõul ulub, kolmekuningapäev ringub, kivi all karjub, aida all ammub.'

sjatki; sjatkaD (Viitaranta 1964: 262); sjatkad (Viitaranta 1963a: 293); sja·tkat (Viitaranta 1964: 11, 86); sjätka (Viitaranta 1961: 176); sjätki (Palmeos 1962: 205, 218); sjätk-aiga (Leskinen 1932: 92; 1934: 137); sündü (Itkonen 1969: 1147); sündümmuq (Ojansuu 1934: 262); sünd'yö (DKCK: 104, 111) – sjatkad, jõuluaeg

Aeg jõuludest kolmekuningani.

Käidi mööda küla ümberriietunult. Mõnel pool laenati üksteiselt parimad riided ja jalutati nendega (Viitaranta 1964: 86-87), teisal jälle püüti end eriskummaliselt ja koledasti riidesse panna, kanti pahupidi kasukaid, rohtudest junkseid ja habet. Viimasel kombel ringikäimid nimetati Valdai karjalaste juures tšumdo'deks (Viitaranta 1961: 176). Õhtuti käidi istjatsitel ja tantsupidudel.

Tulevikku püüti teada saada ristteel kuulates, sealt võis kosta nii mehelemineku kui ka surma ennustus. Lembekuse sumendamiseks kallati end pääsuugul nelja ilu nagu kolmekuningapäevalgi (Viitaranta 1964: 11-12). Akende all käisid kuulamas isegi noormehed, et saada kinnitust naiserõtuplaanidele (Viitaranta 1964: 88-90). Mehelemineku teadasaamisel oli tähtis osa kukkedel-kanadel. Tüdruk tõi öösel kuke ja kana tuppa, sidus nad jalgupidi teineteise külge ja vaatas, kumb kumma ära tõmbab; osutus kana tugevamaks, polnud sel aastal lootust abielluda (Leskinen 1932: 92). Tarre toodi öösiks ka ainult kukk; kui ta tares lau-

lis, sai tüdruk mehele (Viitaranta 1961: 178).

Noored tegid jõulupajal mitmenguseid tempe. Kui teati, et poiss ja tüdruk omavahel sõbrustavad, rõeti poisi õuelt rehi ja tõsteti tüdruku kodu katusele. Samuti raputati kas heina või liiva poisi ja tüdruku tarede vahele, nii et hommikul kogu küla pidi nägema, kuidas asjalood seisavad (Viitaranta 1961: 182).

vps sṏätkad, sündüm (Paikre 1972: 184), vdj sṏdgad (Ariste 1969: 146). Mõlemad rahvad on tundnud sanditamas käimist, vadjas koguneti peale seda kuhugi kokku ja sõödi ühiselt saadud toidukraami (Ariste 1969: 146), vepslaste sanditajad maskeerisid end kas surnuks, kummituseks, papiks, karuks või rebaseks (Paikre 1972: 184).

9. kuvndelomah kävimmägo?... kuin roštuo proidiw, kiwguan l'ämmit'et'äh, kakkarua ruvetah paistamah, da l'änget priäh da ikkunašta i pidäw kačču: kešš̈ä l'ienet michell'ä, monigo talošš̈a l'iew el'äjiä. ikkunašta šiel'äi nägüw. a kakkarah luajittu lowkot, l'eikattu. šiid'ä tulow kaččomašta tüttö. ikkunašta muamoh küžüw: „monigo mieštä nägü?" sanow: „vüži", mišš̈ä: „kuvži", mišš̈ä: „šeiccimen", kellä ni ožuttuačow, pereh šuvrigo, da...

lienüw ilda. l'ähtietäh kuvndelomah külüh, žirkaloh kaččomah šulahašta. šiel'ä nägüwgo: kun

šinä vuona mänet miehellä, niin nägüv šulahaše...

Naloje Nivištše, Paraskorja Vassiljevna Ilvalova, 60-a., 1960. (Makarov 1963 : 104).

' Kas kuulamas käisime ?... Kui jõulud mööduvad, kakkusid hakatakse küpsetama, ja rahnjid kaalas ja aknast pidi vaatama : kellele lähed mehele, mitu talus on elanikke. Aknast seal ongi näha. Aga kakkudesse on tehtud auguid, lõigatud. Siis tuleb vaatamast tüdruk. Aknast ema küsib : „ Mitut meest nägid ?" Ütleb : „ Viit ", millal : „ kuut ", millal : „ seitset ", kellele kui palju nähtub, kas on pere suur või...

Tuleb õhtu. Minnakse kuulama sauna, peeglisse vaatama peigmeest. Kas seal on näha : kui sel aastal lähed mehele, siis on näha peigmees... '

2. sʲätk- aigah tūvah üöllä kukon ida kanan pertih. šīdä šivotah tütön kaššamoramna kukon jalan i kanan jalman. kun kana nedäv, nīn tüttö ei mäne miehellä; a kun kukko nedäv, nīn mänöv miehellä.

(Leskinen 1932 : 92)

' Svjatkade ajal lemakse öösel kukk ja kana tarre. Siis seob tüdruk nööriga kuke jala ja kana jala. Kui kana veab, siis tüdruk ei lähe mehele; aga kui kukk

veab, siis läheb mehele.'

3. me·ill ol'i / Mu·id'ärven Ša·htem Pa·gastan / ńe·i¸t-šud go·štiš / o·ma / vokura·t / na·štavad vaste / sva¸t-šat se¸ku meil tu·l'di / ši:d ol'i pri:met / ńe:ištšed va·nazutti lä·htegin / hu·ondeksem¸a·igaštši mi·lle sanu: / o·i Štó·jan ve:ikki lä·kkä šinä mi:nda va·-nat ku mi:nna sm·avad ei¸o:ne" / mi·na¸ san:„en¸ d'o¸ lä·hte / ma·gatà hi·muoittan!" / „nu lä·kkä!" / ma·ma¸ tul'i: / „mä·ne va·na šina ńe·i¸tšut ši:·n-na kä·ži ke·bd'ed on!"

(Vilkuna 1964: 11-12).

'Meil oli Munjärve Lahe Pakasta neiu külas, sugu-lane, just enne jõulu. Jõulupühad aga kui tulid meile, siis oli kombeks, tüdrukud valand end üle jäädugul. Hommikul vara mulle ütleb: „Oi Stjapa-sõber, tule mi-nuga, sina mind valad üle, kui mul ei ole mainet!" Mina ütlesin: „Ärme läheme, magada tahaks!" „No lähme!" Ema tuli: „Mine vala sina tüdruk üle, sul on õnnelik käsi!" '

4. me·il Ka·rd'anaš / e·gläižem¸pä·ivän ol'i ra·š-tau / a tä·näpäine / pä·iv¸on / to·ine päiv ra·štavaš / tä·näpäižem pä·ivän / mi·ö¸ konz nu·ored ol'imme / e·nä-

žimažeŋ. ki: ran su·ǒrižimme ku·bil'akàkaš / i· / ke·m
oli vai ku mi·tlet pa·rembat so·baD / na·ižin / mu·ži-
kuoil / niet so·bat paňimme pi·ämme / täna'päine pä·iv
meil pru·aznuitti / sü·rekš pru·azňikàkaš vie mu·gidi /
[---] pä·i·kävel'tè ku·hl'akkan / a e·htaižin / pidettè
ne·(tšoruoid mä·nidi ne·(tšoro·ne / plä·šittè da pa·ja-
tettè / mi· oli hivät so·bat šit ka·j. ozutettè.
(Viitaranta 1964: 86-87).

'Meil Karjalas eile oli jõul, aga täna on teine jõulupäev. Tänasel päeval me, kui noored oli'me, esimest korda riietusime valeriietesse, ja kellel kui said olid missugused paremad rõivad naistel (ja) meestel, need rõivad pani'me ille. Tänast päeva meile peeti, suureks pühaks veel loeti. [---] Päeval käisid valeriietes, aga õhtul pr'aasid istjatseid, läksid istjatsitele, tantsisid ja laulsid. Nii palju kui oli häid rõivaid, neid kõiki näidati.'

ISTJATSED

beśod (Makarov, Rjagujev 1969: 82, 178); *beźodaD* (Viitaranta 1963b: 284; 1964: 27, 90); *be·śodaD* (Viitaranta 1967: 89); *beśoda* (Viitaranta 1978: 22); *beśowdad* (Makarov 1963: 102); *indakezo* (Palmeos 1962: 82); *illanimunta* (Õpik 1970: 155); *ve, tšorno* (Viitaranta 1964: 87) – *istjatsed, istjad*

Istjatseid hakati pidama kas ussimaarjast või pokrovipäevast ja nad kestsid suure paastu alguseni. Istjatseid organiseerisid tüdrukud; tavaliselt üüniti mõnelt leiknaiselt tare, makstes talle raha, toiduainete, linade või muu sellisega, või otsiti istjate pidamiseks mahajäetud maja. Mõnel pool peeti istjaid ka selle pere saunas, kus parajasti oli käelud (Makarov, Rjagujev 1969: 82-83, 178). Peremees või pereisemi tõid tüdrukud kaasa. Istjatsitele kogunedi peale õhtusööki; kõigepealt tulid kohale tüdrukud, kes hakkasid kedrama ja laulma, et noormehed teaksid tulla. Siiajem mängiti ja tantsiti. Kui tüdrukud oli kojas käidud, tuli ta istjatele viimast neiupõlveõhtut meetma, et sel hüvasti jätta oma ilusa: linapea pandi potiharja otsa ja süüdati põlema, s.t. ilu põletati ära (Palmeos 1962: 139).

Ka vanad naised pidasid istjatseid: kogunedi kordamööda üksteise poole, kedrati ja vesteldi juttu (Viitaranta 1964: 90).

Valdais on aastat kuuskümmend tagasi tuntud

ka veel päevaseid ühisketramisi *päiväkezro*, mida peeti kaks päeva kolmekuninga aegu (Palmeos 1962: 215).

vps *besedad* (Paikre 1972: 192). Vadjas tuldi õhtõgõn *issuma* v. *netšerinalõõ*, tuntud on ka nimetus *besedaD* (Anisle 1969: 125; Õpik 1970: 107, 155). is *iltä istumaz*, *pesēDaz*, *ikrisillat* (Virkus 1980: 190).

Istjatsed pole võõrad Eestis-ki, tuntud alid nad *mängutubade* jt. nimede all (Eisen 1920a: 161; Õpik 1970: 155; Laugaste 1963: 69), samuti on tuntud selle istjatsed (Laugaste 1963: 266-267).

1. enne *bešodoi* piettih *külülõõs*, *prāzhiekkein* vai *rihis*. kenen *külü* lämmitettih, sih i mendih.
Verhni Konets, Maria Leontjevna Bogdanova, 70-a., 1956. (Makarov, Rjagojev 1969: 178).

' Varem istjatsid peeti saunades, pihade ajal vaid vehtedes. Kellel sauna *köeti*, sinna mindigi. '

2. tütöt palkattih *bešodunperti* mittumalluagi *l'eskell'üä* üksiniäi*zell'üä*. [rubl'u d'engua annettih emändale, a ken vedii kartohkua, ken pelvastu, ken midä l'üžitti]. palkattih äijähpäivänäh. palku maksettih talves kaikes. iče tuadih čerodah karasinat, a siä ennempäi päriät. [---] peltettih i tuahustu. kravittih kolme kerdua nedalis:

tõõsuarren, nellänpiän i pihänpiän.

Negrega, Klavdija Aleksandrovna Guljavjeva, 65-a., 1964. (Makarov, Rjagojev 1969: 82-83).

'Tüdrukud üürisid istjatetare kellelt ükskult eest. [rubla raha anti perenaisele, aga kes tõi kartulesid, kes liina, kes mida sai]. Palgati tihavõtteni. Üür maksti terveks talveks. Se toodi jõujõkonnas petroal, aga enne seda perud. [---] Põletati ka küünalt. Koguneti kolm korda nädalas: teisipäeval, neljapäeval ja pühapäeval.'

3. šüreţ tütöt i brihat käneldih süreh indakezroh. müö olima pikkarazet, käneliimä kuožaliike pikkarazeh indakezroh. [---] šüreššа neššelembi indakezrošša. äijä brihoa, äijä garmoňie.

Jakonovo < Neblitša, Matrjana Dmitrijevna Trojimova, 78-a., 1961. (Palmeos 1962: 82).

'Suured tüdrukud ja poisid käisid suurtel istjatel. Mii oliime väikesed, käisime kedervarrega väikestel istjatel. [...] Suurtel istjatel on lõbusam: palju noormehi, palju harmoonikaid.'

4. tuodih koziccemah. höän sogenaššiecči miehellä. nu nedälin istu nevestana. šidä ostatka päivä, inemma

lähtöŭ podruškaŋkè iudakezroh. ottaw goŕštin tüödä. nu čõäššün istu hõän iudakezrošša. šidä andaw täniän goŕštin brihoida. hüö šeižatętah iellä uhvattõa, vadrotah kaiken goŕštin täniän, vadrotah i riputętah näilä uhvatoida, šidä viritetäh. a ieŋesta täli aigah, konžę palaw häien kraša, proščaiščieščöw kaikiŋkè, ken on iudakezrošša. i kaikin lähtieh häŋeŋkè pihaŋsa.

Nebolitša, Maria Mihhailovna Makarova, 59-a., 1961.
(Palmeos 1962:139).

'Tuldi kosima. Ta nõustus mehega. No nädal aega istub prunduna. Siis viimane päev, õhtul läheb võrannaga istjatele, võtab peo linu. No istub ta tund aega istjatel. Siis annab selle peo neormeestele. Nad panevad püsti ristma nelli potiharki, kistakse lahti kogu peo, kistakse lahti ja pannakse nende potiharkide peale rippuma, siis süüdatakse põlema. Aga pruut ei ajal, kui ta ilu põleb, jätab hüvasti kõigiga, kes on istjatel. Ja kõik läherad temaga õuele.'

5. meil kaus pidettî bešoduoiõ / oldî plâššijad biihaõ / konz ügž, garmoniai viändâu / hüö plâšitâu vastakoštši / suadau zagoŕimmai / toine tošt / kolêmuoil / šihe šuai plašitâu / hibdâs nouŕiškadou ku hõuriü / šid dâlgeze plâšindat kodo ünnäi uigopuoleš lõuxetetâv itšet paikažed.

(Viitaranta 1964:27).

'Meil kui pulmi istjatsid, olid tantsijad poisid; kui üks harmoonika mängis, nad tantsisid vastakuti, hakkasid järele tegema teineteise kujusid, niikaua tantsisid, ihust tõusis nagu auru. Siis tantsimise järel pikka aega väljas jahutavad ennast rätiga.'

6. meile endiseen aigaan oli moda mugusoine / kui kazvusi äi pervast naižine äij oli kezradoD / oli mugusoine moda / kävütti kezradoŋki toine toižemuu bešodaze / bešodaze kui mäni žinna kogodui toižid naižiD / šid oli heil raznuoit paginaD / mužikat toko sanutti: „kui koum akkad vaj ühtei ühtüu / šid on dö täussuimu!"

bešodan gostitètti keitètti tšajet koŋjeaD / maditti omaiduoiD / i nie šüötètti muiginaze / muga känelti meil akat kai pühäkeš toine toižemuste.

(Virlaranta 1964: 90).

'Meil endisel ajal oli komme selline: kui kasvas naistele palju linu, palju oli kedrata, oli selline komme, käidi kedervarrega teineteisel istjatel. Istjatele kui läks, sinna kogunes tüsi naisi, siis oli neil erinevaid jutte. Mehed ikka ütlesid: „Kui kolm eite vaid kokku tulevad, siis on ju läis külakoosolek!"

Istjatel kostitati, kuditi teed, kohvi, tehti pannkooke, ja veel söödi toile. Nii käisid meil eided kogu paastuvahe teineteise juures.'

NÄDALAPÄEVAD

ezmäʔnargi ; ēžimassargi (Rjagojev 1977 : 216); end'žimäžarg (Virtaranta 1963a : 120; 1963b : 87) — esmaspäev

Kui oli karjalaskmisaeg, ei tehtud seda kunagi esmaspäeval, sest arvati, et see on igati õnnetu päev (Virtaranta 1963b : 87).

toiʔnargi ; toiʔnarg (Virtaranta 1963b : 76); toššnargi (Makarov, Rjagojev 1969 : 83) — teisipäev

kolmašpäivä, seroda ; kolmaspäivä (Rjagojev 1977 : 216); kolmaspäiv (Virtaranta 1963b : 87) — kolmapäev

Vevadisel karjalaskmisel hoiduti seda tegemast ka kolmapäeval, mis oli paastumispäev (Virtaranta 1963b : 87).

nellʹäspäivä ; nellʹäspäivä (Rjagojev 1977 : 216); nellʹäspäiv (Virtaranta 1963b : 76) — neljapäev

piätinča ; piätnitš (Virtaranta 1963a : 391; 1963b : 76; 1964 : 168); peätinitšä (Leskinen 1932 : 136) — reede

šuovatta ; šuavatta (Rjagojev 1977 : 217); suobat, suobatpäiv (Virtaranta 1963a : 104, 198, 391; 1963b : 131, 258, 396); suovatta (Leskinen 1932 : 136) — laupäev

pühäpäivä; *pühäpäi* (Viitaranta 1963a: 344); *pühäpäivä* (Rjagojev 1977: 216); *pühäpäiv* (Viitaranta 1963a: 176, 391, 439; 1963b: 321; 1964: 83, 130, 211, 347); *pühäm päivä* (Viitaranta 1964: 95) — *pühapäev*

Pühapäeviti ei käidud marjul, sest usuti, et muidu marjulisega midagi halba juhtub (Viitaranta 1964: 347).

1. meil ka·rdˈaeas ku pa·imusi pa·ikatti / ši·D / ži·vatàad me·ttšai / su·adi naskemai / e·idˈžimažargen ni ko·nz ei naskedu ži·vatùoiD / ši:da sa·nutti se on / su·amī o·zatùsine pä·iv / to·šnargen / a libo ie·llämpäivän ži·vatàad na·skedi me·ttšai / a·ikpäivän / ko·mampäivän / nie ši·t pikuoi vähäine pii·metùoittī:/ sanutti što tä·näpä on / pü·hälˈiš pä·iv ka / e·nme naskeguoi / a na·skemme a·ikpäivän.

(Viitaranta 1963b: 87).

'Meil Karjalas kui karjus palgati, siis karja hakati metsa laskma, esmaspäeval kunagi ei lastud karja. Selle kohta öeldi, et see on kõige õnnetum päev. Teisipäeval või neljapäeval karja lasti metsa, argipäeval. Kolmapäeval, veel seda veidi pandi lähele, öeldi, et täna on paastupäev, seepärast ärme laseme, vaid laseme argipäeval.'

2. kier nedạlis peštši. nattaD / piätnittšan il'i suobattan.

(Virlaranta 1963b: 396).

'Kord nädalas pesti põrandat, reedel või laupäeval.'

3. e·mä hänne sanū: / „o·i tiu·tàri ema lä·hte! / i·gassai pü·hämpäivän mu·ard'ad e·mme po·imedu / so·rovn ol'imme kü·lläižeD" / no· / tiu·tàri e·i kùndelnu / hu·ondeksen aigaštši no·už / tšu·assud vü·ž / o·d' bu·rakùoižen / i lä·ht' mustuoit poimenai me·ttšai / me·ttš ol'i heiš / e·i noitton / mä·ni po·im po·im / pu·olem bu·rakòšt / no· / ši·gä hänne hü·pnü pi·tkattšu kä·dei / o·igedai / ü·mbäri kädes ki·äri·zui / hän hä·mästüj ilen ä·i·jạn / o·pü kät trä·šši·da / trä·šü trä·ši ni ku·j ei nüdnu pa·kuttada / ka·iken do·rogan i·tkunke d'u·okš ko·dī / i·t·kunke d'uokš ko·dī / pi·han d'o e·mäd ringü: / „o·i ma·ma! pi·tkattšu ta·rtüi kä·dei" / e·mä hü·pnü va·stai / e·mä to·že hä·mästüi: / „mi·na šille sa·nuin / što ema mä·ne pü·hämpäivän mu·ard'ai / kuš mü·ö ollemme d'u·maman vi·eruittšijaD / ka·tšo nü· šille nü·güde tu·l'i!"

(Virlaranta 1964: 347)

'Ema talle ütleb: „Oi tütar, ära mine! Me ei ole kunagi korjanud maju pühapäeval, isegi kui oleme rikkad."

Aga tütar ei kuulanud. Hommikul vara tõusis, kella üle paiku, võttis väikese korvi ja läks metsa mustikaid korjama. Mets oli nende lähedal. Läks korjas, korjas pool korvitäit. Aga seal teeva kätte hüppas madu, paremasse, käe ümber keerdus. Ta ehmus väga, proovis raputada kätt, raputas, raputas – ei kuidagi saanud maha raputada. Kogu tee nuttes jooksis koju. Nuttes jooksis koju, õnel ju ema hüüab: „Oi ema, madu hüppas kätte!" Ema tormas vastu, ema ka ehmus: „Ma ju ütlesin sulle, et ära mine pühapäeval marjule, kui me oleme usklikud. Vaata, mis sinule nüüd tuli!"

KOKKUVÕTE

1. Karjala rahvakalender tervikuna on väga tugevasti mõjutatud kreeka-katoliku usust. See on ka loomulik, sest karjalased sattusid õigeusu mõjusfääri juba ammu. Arvatavasti suruti ristiusk karjalastele lõplikult peale vadjalaste ja isuritega enam-vähem ühel ajal, s. o. 16. sajandil (Ariste 1969: 6).

2. Tihedate kokkupuudete tõttu venelastega on karjala rahvakalender väga tugevasti mõjustatud vene kommetest ja uskumustest. Nagu vene talupoeg, nõnda ka karjalane andis kiriklikule pühakutele ja pühadele teise sisu vastavalt enese elutsulle. Eelkristlik ja kiriklik kombestik on omavahel nii tugevasti segunenud, et praegu on mõlema rahva juures neid võimatu teineteisest eraldada.

3. Karjala rahvakalendris on säilinud viiteid sellele, et vanasti algas aasta hilissügisest, kui kõik põllutööd olid lõpetatud. Sriti võib seda jälgida pokrovipäeva – kegrinpäivä – kombestikust ja selle ülekandumisest aastavahetusse. Põllumehe aastaga olid seotud paljud teisedki tähtpäevad, kusjuures nende kombestik – ilmaennustamine, sobivate külvipäevade kindlaksmääramine, ohverdamine jms. – on kahtlemata eelkristlikku päritolu. Näiteid: liukupäivä – vastlapäev, linakasvu edendamine ja seeneaasta ennustamine; evdokkī – ou-

dakeipäev, määrati kindlaks tuleva kevade pikkus; šuri-ńelläšpäivä – suur neljapäev, kaerasaagi ennustamine; d'üŕigi – jüripäev, karjalaskmine, mille juurde kuulusid mitmesugused maagilised toimingud karja kaitsmiseks ja viljakuse suurendamiseks; mükula – nigulapäev, ilmavaatlus, mõnel pool külvi algus, hobuste koplisse laskmine; ivananpäivä – jaanipäev, alustati heinatöödega; il'ja – eliapäev, lõpetati heinategu; makovei – makoreipäev, hobuste õnnistamine, taliviljakülvi lõpetamine; spuassu – paaspäev, kuiva või vihmase sügise ennustamine; proanpäivä – rõllapäev, hobuste püha; emägämpäi – ussimaarjapäev, lõikuspead; varlumei – varlaamipäev, lammaste püha.

4. Pühi peeti sageli mitu päeva, neist tähtsamaid kuni neli päeva (äijäpäivä – libavõtted, vroiča – suvised, il'ja – eliapäev, mihaila – mihklipäev, talvi-mükula – talvine nigulapäev jt.). Karjalaste juures on levinud ka külapühad: igal külal olid oma tähtpäevad, mida pühitseti erilise pidulikkusega ja kuhu kogunes ka naaberkülade rahvas. Komme on üle võetud venelastelt ning levinud ka vepslaste, vadjalaste ja isurite juures.

5. Olulisel kohal karjalaste elus oli surnutekultus. Lahkunute mälestamisele oli pühendatud kolm eraldi päeva: raatintšat aprillis, Dühampäi mais ja muissin-šuavatta oktoobris. Surnute mälestamise traditsioon ulatub tagasi eelkristlikku aega, kuigi

hiljem on seostunud kristlike mälestamispäevadega.

6. Tähtpäevanimetustes võib eristada kolme rühma:

a) oma nimetused, mis on enamasti teiste läänemeresoome rahvastega ühised: pühäkesk – jõulu paastuvahe (vdj pühä väli, vps pühäkešk, is pühä väli), siripühä – kevadpaast (vdj pühä, vps siri pühä, is sür pühä), keväžäiq – kevadine paastuvahe (vps kevažäiq) jt.

b) tõlkelaenud vene keelest: vedʼeristo < водокрещa – veeristed, virbapühä < вербное воскресенье – urbepäev, īvananpäivä < иванов-день – jaanipäev, ilʼlʼampäivä < ильин-день – eliapäev jt.

c) vene keelest mugandatud terminid: streitenja, vn стретение – kiiunlapäev; maslentša, vn масленица – lihavõtted; plahveššenje, vn благовещение – maarjapäev; rugadenča, vn пагубница – surnute mälestamispäev; mihaila, vn михаилов день – mihklipäev jne.

7. Käesolevas diplomitöös on käsitletud 58 rahvakalendriga seotud püha ja tähtpäeva. Kõige rohkem on tähtpäevi märtsis (10), järgnevad veebruar ja mai (kummaski 7), august ja detsember (kummaski 6). Kõige vähem tähtpäevi on oktoobris (2) ja aprillis (2), kuid paljud märtsi tähtpäevadest võisid oma liikuvuse tõttu langeda aprillikuusse.

INDEKS

Läänemeresoome kuud

Eesti keel

aleksipäev 36
aprill 53, 145, 146
august 87, 88, 90, 94, 146

darjapäev 35
Demetriuse vanemate laupäev 109
detsember 37, 146

eliapäev 82, 83, 84, 85, 86, 89, 145, 146
eliapäeva paastuvahe 80
esimene mai 63
esmaspäev 29, 31, 140, 141
evdokiapäev 34

Flooruse ja Lauruse päev 95, 96

hingepäev 68, 69
hlaaripäev 95

istjad 5, 13, 119, 135, 137, 138, 139
istjatsd 20, 21, 25, 29, 116, 130, 134, 135, 136, 139

jaanipäev 73, 75, 80, 81, 145, 146
jaaniviht 73
jaanuar 4, 20
jordan 15, 17, 18, 19, 88
jumalaema kaitsepäev 38
jumalaema kuulutuse päev 38
jumalaema päev 116
jumalaema sündimise päev 38
jumalaema templissemineku päev 38, 116, 117
jumalaema nimumise päev 38
juuli 82
juuni 69, 71, 73
jõul 6, 13, 14, 20, 23, 37, 51, 123, 124, 125, 129, 134
jõuluaeg 45, 123, 124, 125, 127, 128, 130, 131
jõulud 4, 13, 52, 70, 117, 121, 123, 124, 128, 130, 132
jõululaupäev 122
jõulu lõpp 16
jõulupaast 52, 97, 98, 105, 121, 122
jõulu paastuvahe 20, 21, 51, 146
jõulu saba 16
jüripäev 15, 34, 39, 40, 41, 42, 54, 55, 56, 58, 61, 66, 117, 118, 145

kaljalaskepäev 54, 56
kaljanipäev 33
kevadine nigulapäev 65, 67
kevadine paastuvahe 20, 21, 51, 52, 76, 146
kevadpaast 29, 146

kevadpühad 48, 49, 51
kevájäne Mikul? 65
kügepühad 49
kolm-ainu-jumala püha 16
kolmandad jõulud 16
kolmapäev 47, 140, 141
kolmekuningapäev 4, 5, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 51, 87, 123, 128, 129, 130, 136
kolme-kuninga-püha 16
kosmase-ja demiaanusepäev 112, 114
kusmapäev 112
kõrbeste matmispäev 103
küli-Märja-päev 93
külvi-maarjapäev 93
kürikupäev 82
küünla-Maarjapäev 24
küünlapäev 24, 25, 146

laaripäev 95
laupäev 37, 106, 109, 140, 142
leheristipäev 68
lihaheide 25, 27, 28
lihanädal 25, 26
liha-paastuvahe 25, 26
liharõtted 26, 27, 29, 33, 37, 39, 43, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 68, 69, 84, 137, 145, 146
liharõtte-ehe paast
liharõttenädal 43

liharõttepaast 25, 27, 29, 30
liharõttepüha 37, 39
liigpäev 33
linnuristipäev 68
lisapäev 33

Maarja kaitsmise päev 105
Maarja kaitse ja eestpalve päev 106
Maarja kuulutamise päev 38
Maarja kuulutuse päev 38
maarjapaast 76
Maarja puhastamise päev 24
maarjapäev 37, 38, 39, 99, 116, 120, 146
maarjapäevapaast 92
Maarja taevaminemise päev 93
mai 63, 69, 145, 146
makovei 87, 88, 89, 95
makoveipäev 87, 145
meiepühad 70
mihklipäev 56, 114, 115, 116, 145, 146
munadepühad 49
mängutoad 136
märts 34, 35, 146

nelipühad 69, 70
nelipühi 70
neljapäev 46, 68, 137, 140, 141

neljatunnad pühäd 70
nigulapäev 65, 66, 67, 120, 121, 145
november 106, 112, 114
nääripäev 6

oktoober 5 3, 105, 145, 146
onufrijapäev 64
oudakeipäev 34, 144

paasapäev 90
paasapüha 50
paaspäev 80, 87, 89, 90, 91, 145
paaspäeva paast 52, 81, 91, 92
paastumaarjapäev 37, 38, 39
palmipuudepüha 37, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 48, 54
Pētri-Pāwli-pāew 78
peetripäev 71, 76, 77, 78, 79, 80
peetripäeva paast 51, 52, 72, 76, 77
piimanädal 25, 26
piima-paastuvahe 25, 26
pokrovipäev 100, 105, 106, 107, 108, 122, 135, 144
poornapäev 32, 33
puna-maarjapäev 38
pätnitsapäev 82, 83
püha Ilja rude 82
pühapäev 29, 32, 33, 37, 39, 50, 71, 72, 137, 141, 142, 143

raaduvitsapäev 53, 54
rüde 53, 82, 112, 113, 140, 142
ristineljapäev 67
ristiülendamise päev 100
rõllapäev 95, 96, 97, 145
rukkimaarja 76, 89, 91, 94, 97
rukkimaarjapäev 91, 92, 93, 94, 99

september 99, 103
simeonipäev 103, 104
suiste pihad 70
surnute mälestamispäev 53, 69, 109, 146
sür Märjapäev 93
suur neljapäev 43, 44, 45, 46, 47, 145
suurnädal 43, 44, 45
suur paast 21, 26, 29, 30, 31, 33, 44, 95, 122, 135
suurrede 43, 45
suur ristipäev 67, 68
suvine paastuvahe 20, 52, 80, 81, 93
suvised 48, 53, 69, 70, 71, 84, 145
suviste laupäev 53, 69
sõjatkad 7, 123, 128, 129, 130, 132
sügisene jüripäev 117
sügisene nigulapäev 65
sügisene paastuvahe 21, 51, 52, 97, 98
sügisene varlaamipäev 71

taevaminemise päev 67, 68
taevasseminekupüha 67
taliste pühad 70
talvine jüripäev 117
talvine nigulapäev 67, 120, 145
talviste pühad 70
teisipäev 27, 53, 137, 140, 141
toomapäev 36, 37
tuleristipäev 68

Uku päev 84
urbepäev 39, 40, 43, 146
ussimaarja 93, 99, 135
ussimaarjapäev 99, 145
uued pühad 16
uusaasta 4, 5, 6, 8, 13, 14, 45
uus jõul 5, 6, 125

vaikne nädal 43
vana jõul 6, 125
vanemate mälestamispäev 53, 109
varlaamipäev 71, 72, 114, 145
varvarapäev 119, 120
vassiilipäev 4, 13, 14
vastlad 20, 27, 28, 48
vastlapäev 25, 27, 28, 29, 144
veebruar 24, 146

ristied 14, 16, 146
viissenja 100
viissenjapäev 100, 101
volbripäev 64
võinädal 25
väike maarjapäev 99

ülestõusmispühad 43, 48

Isuri keel

enipäivä 49

xnäri 95

ikrišillat 136
ilijä 84
ilijä pätnittsa 83
iltä istumaz 136

jäni 74
jänipäivä 74
joulu 124
joulumpühä 121
joulunätto 122

jürgi 55
jüri 55

kevät mikkula 65
kormelitsa 56

liugupäivä 27

mähengeüz 68
märiampühä 92
märja 38, 93, 99
märjan päivä 93
makkovei 87
maslitsa 27
mikkula 65

ouDakkē 34
ouDekki 34

pässampäivä 90
pedro 78
pedrompühä 76
pessēDaz 136
pitki perintakki 45
pokrova 106
puna-märja 38
päsiä 49

pühä väli 21, 146

rāõunittsa 53
rukkimärja 99

spaš makkovei 87
strašnaja nedel'ja 43
strašnaja pätnitšä 45
strašnoi vikko 43
strēttenje 24
subotta 109
sürpästo 30
sür pühä 30, 146
syöttäjä 56

tabani 124
talven mikkula 120
troittsa 70

urbopäivä 40
uspeńi 93
üz võsi 5

varvara 119
verba 40
veseristä 15
vesiristä 15

vižnja 100
voznesenje 67

äijäpäivä 49
äijäpühä 30

Karjala kiel

āgusta 87
āpriłi 53
aprin 53
august 87, 90
avgusta 90
awgusta 88, 94

čistoi poñedilñik 29, 31

beśod 135, 136
beŝodaD 135, 138, 139
be·šodaD 135
beśouda 135
besowdad 13, 135
blahoneššenja 37, 39
bogrotta 92
bohoroĉĉa 92
bohroĉĉa 92
bohrottša 91

Dažim päiv 35
dekabŕii 119
Dūxampäivä 69, 145
dühha[päivä] 68, 69
D'ürgi 61, 66, 117
d'ürgi 54, 118, 145
D'ürgim päivä 54

ežimassargi 140
emiänpäivŭ 92, 94
emägäm päi 92, 94, 119
emägämpäi 93, 145
emämpäivä 99
endžimainé päivä mäja 63
indžimažarg 140, 141
ezmäńargi 140
evdokkŭ 34, 144

fevrali 24
Frola 95, 97
Frola i Laura 95
Frolam päi 95, 96
frolampäivä 95, 145
Frolii i Lavžrii 95, 96
frolovdeń 95

heinarg 21, 80, 81, 93

heinäkg 52, 80, 81
he·inäkg 80
Ilonan päivä 36
honina 36

Jivanam päivä 73, 75, 79
Jivanam päivä 73, 75
ivanam päivä 73
Jivanan päivä 73
ivanan-päivä 73, 81
ivanan päivä 73
ivananpäivä 73, 145, 146
ijul' 82
ijuli 82
ijuni 71, 73
indakerro 135, 137, 138
il'ja 83, 145
ill'a 83, 85, 86, 88
ill'ampäivä 83, 146
Ill'ampäivä 83, 84, 85
ill'ampäivän piätettä 82
illanissunta 135
Ill'an päivä 83

jamari 4
jordan 17, 18, 88
jurgi 41, 54, 57, 58, 117, 118

jürrin päivä 54
jürrin päivü 54

kasjana 33
kegri 6
kegrí 105, 107
kegrim päivä 105, 106
kegrinpäivä 6, 105, 144
kevád-jürgi 54
kevážarG 51, 52, 146
kevážd'ürgi 54, 60, 118
kevätargie 21, 51
kīrikat 82
kürikko 82
kīrikkä 82
kolmaspäiv 140
kolmaspäivä 140
kolmaspäivä 141
kolmašpävä 140
kreššenja 14
kreštšeńie 14, 19
Kuźma i Demidian 112, 113

l'ihańedal' 25
l'ihapühänasku 25
l'iha-pühänlašku 25, 26
liukupävä 27, 144

māja 63
märta 34, 35
mai 63
maidoniedaļ 25, 26
maido-nidäli 25, 26
maidopühäraska 25, 26
makovei 87, 88, 89, 145
martȁ 34
martkū 34
Mikkula 65, 66
Miikula 65
mīkula 65, 145
mīkula 65, 67, 120, 121
mīkulam päivä 65
mihaila 114, 115, 145, 146
mihhaila 114
möasleničča 27, 29
muśleńča 27, 28
muaslentša 27, 146
muissin-šuaratta 109, 145
muistinsuoratta 109

ne·llášpäivä 141
nellášpäiv 135, 140
nellášpäivä 140
nellášpävä 46, 140
nojabri 112

oktjabri 105
Oleksei 36
Onoprijam.jai 64

pedro 77
pedru 77
Pedru 77, 78
Pe·dru 77, 79
pedrumpäiv 77
Pedrum pühä 76, 77
Pedrumpühä 52, 72, 76, 77
pedrunpühä 76
peätintšä 140
piätinča 140
piätnitš 112, 140, 142
plahneššenje 37, 146
Pokrov 105, 108
pokrova 105, 107, 108
pokrovo 105
pokrovu 105
päivänkeero 136
pätinšonpävä 82
pühakesk 20, 22
pü·hakesk 20, 23
pühan lasku 20
pühä 29, 47
pühäkesk 20, 21, 51, 146

pühäkešk 32, 52
pühän keški 20, 28, 31
pyhälasku 20, 21
pyhälaški 20
Pühä-Mikkuna 120, 121
pühäm päivä 72, 141, 142
pühäpäi 32, 141
pühäpäiv 37, 141
pühäpäivä 137, 141
pühäpävä 141

raatintšat 53, 145
rastaw 13, 51, 123, 129
raštau 52, 123, 128, 133
rastava 23, 123, 133
raštava 123
raštavam pühä 52, 98, 121, 122
rodi-tel'skoi päivä 109, 110
rostuo 14, 123
roštova 123
roštu 123, 126
roštuampühä 121
roštuan pühä 121
roštuo 12, 14, 116, 123, 131
ruadenča 53, 54, 146
ruadénča 53
ruadintša 53

sentjabri 99
šeroda 140
šimanam, päiv 103
Simanam päivä 103, 104
šimanam, päivä 103
simanam, päivü 103, 104
sõčelnikka 122
Spoašču 89, 90
Spuašam, pài 89, 90
Spu·ašampài 89
Spuašam pühä 52, 81, 91, 92
Spuašampühä 91, 92
spuassan pühä 91
spuassu 89, 145
spuassun päivä 89
spuasu 89, 91
srasnoi nedili 43
srašnoi nedäli 43, 44
sroiča 69, 145
sroičča 69, 71
streit'enja 24, 146
stret'enni 24
striteńja 24
stroičan päivät 69
stro·iččča] 69
stroiçtšam, päiv 69, 70
suobatpäiv 140

suobatē 140, 142
suǫratta 140
sūr-nelläšpäivä 44
sūripühä 29, 31, 32, 52, 146
sūripühä 26, 29, 122
sväṭkaD 125, 129, 130
sväṭkad 128, 130
sväṭkat 130, 133
svedenja 116
svīsenie 100
svīzenja 100
svüzenja 100
svīžēja 100, 101
svüženie 100
svüženja 100
Svīžuoi 100, 101
sviženja 100
svjatki 4, 130
svätka 130
svätk-aiga 130, 132
svätki 130
sügüzargi 21, 97
sündü 129, 130
sündümmua 130
sündyö 130
syötäjä 56
syöttäjäni 56

šuavatta 109, 140
šuovatta 140
šüvi-nellâšpäivä 44, 45, 46, 47, 145
šüvi pühä 29, 44
šuvripühä 29, 30
šügüzaig 51, 52, 97, 98

zbuoru 32
zbuorupühäpäi 32

taivi-jürgi 117
taivi-mikula 120, 145
toiňaig 140
toiňargi 140
toššuargi 140, 141
troica 69
tšuudo 7, 130

uspēja 92
uśpeija 92
uśpeňampäi 92, 93
U. spend'a 92, 94
uspeńi 92
uspeńja 91, 92
uspeńńa 92
üži nuoži 4, 7, 10, 12, 14
uvzi nuozi 4, 13

Va.rnam 71, 72
Varluamei 114, 145
Varnusi 119
Va.rnusi 119
Varnusimpiäi 119
vasilĺa 4, 14
vasĺéi 4, 13
vedénie 116
vederista 128
vedéristo 14, 146
ve.déristă 14
veziristă 14
ve.ctšorno 134, 135
vieristă 14, 16, 17
vieristă 14
vieristă 14
vieristăh 14
vieristŭ 14
virbapŭhă 39, 146
virba pŭhănpŭănă 39, 40, 46
virba pŭhănă pienă 39
virba-pŭhănăpienă 42
viăristŭ 51, 129
vosnesenja 67, 68
vuasilĺam pruazhikka 4
vuasilĺu 4, 13

äijäpäivä 26, 33, 48, 50, 52, 54, 136
äijäpäivä 48
äijäpäivä 48, 51
äijäpäivä 48, 145
äjä-päivä 42, 48, 50

Soome keel

Aleksi 36
Aleksin päivä 36

Darjan päivä 35
emänpäivä 93

helatarstai 68
helluntai 70
Herran äidin suojelus 106

joulu 124
juhannus 74
Jumalan veren päivä 68
jälki-Maria 93

kekri 6, 106
Kerät-Maaria 38
kerät-Piikkula 65

keyri 106
kolmen kuninkaan joulu 16
Kristuksen kirkastamisen päivä 90
köyri 106
kynttelinpäivä 24
kynttilpäivä 24
kynttilänpäivä 24

laskiainen 27
loppiainen 16

makkabealaiset martyyriveljekset 88
makoffi 88
makonei 88
Marian ilmestyspäivä 38
mikkelinpäivä 115

Neitsyt Marian kuolin- ja taivaaseenastumispäivä 93
Neitsyt Marian koulunen nukkumisen päivä 93
Nikolaus 120

palmusunnuntai 40
Pietarin päivä 78
pitkäperjantai 45
pääsiäinen 49
pääsiäispaasto 30

ristin päivä 68
ristin ylentämisen juhla 100

Syys-Maria 93
sikäviikot 21

ukonvakka 84
uudenvuodenpäivä 6
uusi joulu 6
uusivuosi 5,6

vedensiunauspäivä 16
viipomispäivä 40
välipäivät 21

Vadja kiel

beseda2 136
blagoneštše 38
blagovišša 38
boharōdittsa 93

ema märja 99
enipäivä 43, 49
enipäivä näteli 43

Jonka 37

χnäri 95

ilijä-pätnittsä 83
il'ćiä 83

jäni 74
jeuuu 124
jevdokī päivä 34
jovana 74
jürki 55
jürtši 55

kasjana 33
kasjana-päivä 33
kīnikki 82
kupoló 74
kuźma 112
kuźma·-demja·n 112

näri 95
liukupäivä 27

mä(entšäüž 67
makonei 87
märja 99

märjapäivä 38
mīxxana 115

oudekki 34

pokrova 106
pominā päivä 53
puna-märja 38, 99
pädrå 78
pühhā-menemå 72
pühå 29, 146
pühā väli 21, 146

rādunittsa 53
rukki māia 93
rāštoga 124

spässa 87, 90
spās-makavei 87
sreteńńi 24
strašno nāteli 43
stretʹeńńi 24
suvotta-naukopäivå 109
svådgad 131
sūtšūzū jūrtši 117

zbornei nätelpäivå 32

zbornoi 32

taevi-jürtši 117
taevi-mīkkuna 120
traittsa 70
tšeräd-mīkkuna 65
tšihnago 27
tuli-märja 93

urpadō nätilpäivä 40
uspeni bogorō·ditsa 93
üsi jomm 6
üsi rōsi 5

varvara 119
varnesenia 67
vērissē 15
vetšerina 136
vierissie 15
vīženiä 100

õhtõgõn issuma 136

Vepsa kel

arg 21, 97

bendad 136
birbič pihapäv 40
birbič pühäpäv 40
blagoneščen 38
bogorodicke päv 93

dvižud 100

emagan päv 99
ezmäne päv majad 63

joman päv 37
jromanpäv 95

īnan päv 74
il'jarg 80
iljan pätnic 83
iljan päv 83
il'lanpäv 83

jürgin päv 55, 117
juhampej 74

kevažárg 51, 146
kirikampeiv 82

makave 87
makojen päv 87
mikkolan päivä 65
mikkolan päv 120
mikolan päv 65

onofrijandéń 64
oudokejad 34
oudokkiden 34

pedrompühä 76
pedron päv 78
pihapanom 27
pihl 121
pokrov 106
pühäkešk 21, 146
pühäpanom 27

radaničud 53
rašta 124
roditelón sobata 109
romanpäv 95

sočelńik 122

spasampihă 92
spasanpăv 90
strašnē nedaľ 43
stroic 70
suí neljāspāv 45
suí nelľampāv 45
suí piha 29
suí pihă 29, 146
sväťkad 131
sindüm 131

troic 70

úspenja 93
úž voź 5

varnampāf 114
vedéristim 15
vornampāf 71
vornanpāv 71
voznesejan pāv 67

äijäpāv 49
äpāv 49

Muud keled

Ladina keel

exaltatio crucis 100

Rootsi keel

nyår 6

Saksa keel

Palmsountag 40

Vene keel

благовещение 38, 146
благовѣщенїе 38
богородица 93

Варвара 119
введеніе 38
великій пост 30
вербное воскресенье 40, 146
водокрещa 15, 146

водокрещи 15
воздвижение 100
воздвижение креста 100
вознесение 67
второй спасъ 90

день Фрола и Лавра 95
день Семена 104
Дмитріевская суббота 109

Евдакея 34
Егорій осенний 117

Иванъ-Купало 73
Ивановъ-день 73, 146
ильин-день 83, 146
ильинская пятница 83

Кирик 82
кормилица 56
крещение 15
крещенье 15
Кузьма и Демьян 112

маковей 88
масленица 27, 146
Микола 65, 120

Михаил 115
михайлов день 115, 146

Никола 65
Николай 120
Никола - зимний 120
Никола - летний 65
Никомин - день 120

Овдакея 34

первый спасъ 88
Петра и Павла 78
Петров - день 78
покров 106
покровъ 38
покров богородицы 106
покровенье 106
поминальный день 53
пятница Параскева 82

радуница 53, 146
родительская суббота 109
рожденье Богородицы 38, 99
рождество 124

соборное воскресенье 32

сочельник 122
спас 90
спас Маккавей 88
страстна́я неделя 43
страшная неделя 43
стретение 24, 146

троица 70

успение 38
успение Богородицы 93

Флора и Лавра 95
Фомин-день 36
Фомка 36
Фролан-день 95

Юрий зимний 117
Юрий осенний 117

KEELTE LÜHENDID

e - eesti keel
is - isuri keel
krj - karjala keel
lad - ladina keel
rts - rootsi keel
sks - saksa keel
sm - soome keel
vdj - vadja keel
vn - vene keel
vps - vepsa keel

KASUTATUD KIRJANDUS

Ariste 1969 – P. Ariste, Vadja rahvakalender, Tallinn 1969.

Даль I – В. Даль, Толковый словарь живого великорусского языка. Том I, Москва 1955.

Даль II – В. Даль, Толковый словарь живого великорусского языка. Том II, Москва 1955.

Даль III – В. Даль, Толковый словарь живого великорусского языка. Том III, Москва 1955.

Даль IV – В. Даль, Толковый словарь живого великорусского языка. Том IV, Москва 1955.

ДКСК – Духовная культура сегозерских карел конца XIX – начала XX в., Ленинград 1980.

Eisen 1919 – M. J. Eisen, Eesti mütoloogia, Tartu 1919.

Eisen 1920a – M. J. Eisen, Eesti uuem mütoloogia, Tallinn 1920.

Eisen 1926 – M. J. Eisen, Eesti uuem mütoloogia, Tartu 1926.

Eisen 1927 – M. J. Eisen, Eesti vana usk, Tartu 1927.

Eisen 1920b – M. J. Eisen, Esivanemate ohverdamised, Tallinn 1920.

Eisen 1932 – M. J. Eisen, Keradised pühad, Tartu 1932.

Eisen 1931 – M. J. Eisen, Meie jõulud, Tartu 1931.

Hautala 1948 – J. Hautala, Vanhat merkkipäivät, Helsinki 1948.

Hiiemäe 1981 – M. Hiiemäe, Eesti rahvakalender II, Tallinn 1981.

Itkonen 1969 – E. Itkonen, A. J. Joki, Suomen kielen etymo-

loginen sanakirja, Helsinki 1969.

Jung 1879 – J. Jung, Eesti rahva vanast usust, kombedest ja juttudest, Tartu 1879.

KKS – Karjalan kielen sanakirja I, Helsinki 1968.

Krohn 1915 – K. Krohn, Suomalaisten runojen uskunto, Helsinki 1915.

Laanest 1964 – A. Laanest, Isurid ja isuri keel – mõi lähemaid sugulaskeeli, Tallinn 1964.

Laanest 1966 – A. Laanest, Isuri murdetekste, Tallinn 1966.

Laugaste 1963 – E. Laugaste, Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu, Tallinn 1963.

Leskinen 1932 – E. Leskinen, Karjalan kielen näytteitä I, Helsinki 1932.

Leskinen 1934 – E. Leskinen, Karjalan kielen näytteitä II, Helsinki 1934.

Leskinen 1936 – E. Leskinen, Karjalan kielen näytteitä III, Helsinki 1936.

Lätt 1970 – S. Lätt, Eesti rahvakalender I, Tallinn 1970.

Makarov 1963 – T. H. Makarov, Образцы карельской речи. Калининские говоры, Москва 1963.

Makarov, Rjagojev 1969 – T. H. Makarov, B. O. Рягоев, Образцы карельской речи, Ленинград 1969.

Moora 1964 – A. Moora, Peipsimaa etnilisest ajaloost, Tallinn 1964.

Ojansuu 1934 – H. Ojansuu, V. Kujola, J. Kalima, L. Kettunen, Lyydiläisiä kielennäytteitä, Helsinki 1934.

Palmeos 1962 – P. Palmeos, Karjala Valdai murrak, Tallinn 1962.

Paikre 1972 – A. Paikre, Vepsa rahvakalender. Diplomitöö 1972.

Rjagojev 1980 – B.D. Рягоев, Образцы карельской речи, Ленинград 1980.

Rjagojev 1977 – B.D. Рягоев, Тихвинский говор карельского языка, Ленинград 1977.

Saxén 1919 – R. Saxén, Suomalaisten muinaisuskoa, Porvoo 1919.

Tampere 1965 – H. Tampere, Kirde-Eesti rahvakalendri iseäärasusi, Tallinn 1965.

Vilkuna 1968 – K. Vilkuna, Vuotuinen ajanlasku, Helsinki 1968.

Vilkuna 1950 – K. Vilkuna, Vuotuinen ajanlasku. Vanhoista merkkipäivistä ja sääkalenterista ennenaan, Helsinki 1950.

Virkus 1980 – L. Virkus, Isuri rahvakalender, Diplomitöö 1980.

Virtaranta 1967 – P. Virtaranta, Lähisukukielten lukemisto, Helsinki 1967.

Virtaranta 1963a – P. Virtaranta, Lyydiläisiä tekstejä I, Helsinki 1963.

Virtaranta 1963b – P. Virtaranta, Lyydiläisiä tekstejä II, Helsinki 1963.

Virtaranta 1964 – P. Virtaranta, Lyydiläisiä tekstejä III, Helsinki 1964.

Virtaranta 1976 – P. Virtaranta, Lyydiläisiä tekstejä IV, Helsinki 1976.

Virtaranta 1961 – P. Virtaranta, Tverin karjalaisten entistä elämää, Porvoo – Helsinki 1961.

Virtaranta 1978 – P. Virtaranta, S. Suhonen, Lähisukukielet, Helsinki 1978.

Wied – F.J. Wiedemann, Eesti-saksa sõnaraamat, Tartu 1923.

Öpik 1980 – E. Öpik, Kirjeldus Lauritsa kultusest. – Keel ja kirjandus nr. 2, 1980.

Öpik 1970 – E. Öpik, Vadjalastest ja isuritest 18. sajandi lõpul, Tallinn 1970.

IS – Inkeroismurteiden sanakirja, Helsinki 1971.

SKES I – Suomen kielen etymologinen sanakirja I. Helsinki 1955.

РЕЗЮМЕ

Тема этой дипломной работы „Карельский народный календарь", цель работы дать обзор о карельских знатных днях и об обычаях и верованиях, связанных с ними. В дипломной работе содержится и сравнительный материал о других племенных народах, также в случае некоторых праздников история их возникновения.

Работа составлена в основном по материалам П. Виртаранта, В. Д. Рягоева, Т. Н. Макарова и Е. Лескинена. Даты и праздники приведены по месяцам (стр. 4 - 134). Отдельно рассматриваются карельские посиделки (стр. 135 - 139) и дни недели (стр. 140 - 143).

Из данной работы вытекаются следующие основные выводы:

1. Карельскому народному календарю оказывали сильное влияние православие и русский народный календарь, это влияние относится не только к обычаям, но и множество из названий знатных дней русские заимствования.

2. Карельский народный календарь сохранил и намеки на то, что в древние времена год земледельца начинался осенью, после уборки урожая: обряды покрова и святки имеют много одина-

ковых черт.

3. У русских заимствовали обычай праздновать знатных дней целыми семьи. В каждой деревни были свои престольные праздники, которых ознаменовали с особой торжественностью. На такие престольные праздники собирался и народ из соседних деревень.

4. Среди карельских названий праздников имеются три группы:

а) собственно-карельские названия, из которых некоторые очень древние: šiŋkiriivä (великий пост), sündi (святки) и другие;

б) кальки: nädäristo (воскресенье), virvarijnä (вербное воскресенье), ivanapäivä (иванов-день), illʹatapäivä (ильин-день) и другие;

в) прямые русские заимствования: stretʹenʹja (стретение), tʹaslenʹca (масленица), blahoveštenʹje (благовещение), radunʹca (радуница) и др.

5. В данной дипломной работе изложено описание 58 праздников и дат, связанных с карельским народным календарем. Самое большое количество праздников встречается в марте (10), в феврале (7), в мае (7).

SISUKORD

Essõna 2
Pühad ja tähtpäivad 4
janvari 4
üžü vuoži 4
vedʼeristo 14
pühän lasku 20
jevralʼi 24
streitʼenja 24
lʼihaňedaļ' 25
maidoňedaļ' 25
liukupäivä 27
süripühä 29
zbuoru 32
kasjana 33
märta 34
evdokki 34
Dašim päiv 35
Olʼeksei 36
Homan päivä 36
plahveššenje 37
virbapühä 39
srasnoi nedʼeli 43
šüri-nelläšpäivä 44
äijäpäivä 48

kevāžaiG 51
āpriL'i 53
raatintšat 53
d'ŭigi 54
māja 63
eidžimaine päivä māja 63
Onoprijam.jäi 64
mīkula 65
vonesenja 67
Dūxampäivä 69
sroiča 69
Va.rlam 71
ijuńi 73
īvanampävä 73
pedrunpühä 76
pedro 77
heinarg 80
ijuL'i 82
kīrikat 82
iL'lampäivām piätentš 82
iL'ja 83
āgusta 87
makorei 87
spuassu 89
Spuasam pühä 91
bogrotta 92
sromanpävä 95

šügüžaiG 97
sentjabri 99
emägämpäi 99
sižeńja 100
šimanam.päivä 103
oktjabri 105
kegrinpäivä 105
muissin-šuavatta 109
nojabŕi 112
Kuźma i Demidian 112
Varluamei 114
mihaila 114
sveđeńja 116
jürgi 117
dekabŕi 119
varvuoi 119
talvi-mŭkuna 120
roštuampühä 121
sŏčelńikka 122
roštu 123
svjatki 130
Istjatsed 135
Nädalapäevad 140
Kokkuvõte 144
Indeks 147
Kuute lühendid 181

Kasutatud kirjandus 182
Резюме 186

Diplomitöö koostaja : Aer
juhendaja : P. Alver